

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTORIE

OBRAZ DĚJIN V UČEBNÍCÍCH DĚJEPISU Z 19. A 20. STOLETÍ

Bakalářská diplomová práce

Ivana Bartečková

Studijní obor: Historie

Vedoucí práce: doc. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou diplomovou práci zpracovala samostatně a uvedla v ní veškeré použité prameny i literaturu.

V Olomouci 16. dubna 2010

.....
Ivana Bartečková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě vyjádřila své poděkování panu doc. Jaroslavu Millerovi M.A., Ph.D. za cenné rady a připomínky a za to, že byl vždy pečlivým a svědomitým patronem mé práce.

Obsah

Úvod – teoretická a metodologická východiska.....	5
1. Období od 50. let 19. století do konce Rakouska-Uherska (Antonín Gindely, Jan Lepař, František Hrnčíř, Hermann Mennert).....	10
1.1 Svatý Václav.....	16
1.1.1 Srovnání přístupu autorů.....	17
1.2 Karel IV.....	18
1.2.1 Srovnání přístupu autorů.....	19
1.3 Václav IV.....	20
1.3.1 Srovnání přístupu autorů.....	21
1.4 Jan Hus a husitství.....	22
1.4.1 Srovnání přístupu autorů.....	24
1.5 Bílá hora.....	25
1.5.1 Srovnání přístupu autorů.....	26
1.6 Zhodnocení	27
2. Období první republiky (1918–1938) - (Josef Šusta, Josef Pešek a Arnošt Caha).....	29
2.1 Svatý Václav.....	34
2.1.1 Srovnání přístupu autorů.....	35
2.2 Karel IV.....	35
2.2.1 Srovnání přístupu autorů.....	37
2.3 Václav IV.....	38
2.3.1 Srovnání přístupu autorů.....	39
2.4 Jan Hus a husitství.....	40
2.4.1 Srovnání přístupu autorů.....	43
2.5 Bílá hora.....	44
2.5.1 Srovnání přístupu autorů.....	46
2.6 Zhodnocení.....	46
3. Období komunistické vlády (1948–1989) – (Václav Husa, Jaroslav Joza a Vratislav Čapek).....	48
3.1 Svatý Václav.....	51
3.1.1 Srovnání přístupu autorů.....	51
3.2 Karel IV.....	52
3.2.1 Srovnání přístupu autorů.....	53
3.3 Václav IV.....	54
3.3.1 Srovnání přístupu autorů.....	55
3.4 Jan Hus a husitství.....	55
3.4.1 Srovnání přístupu autorů.....	60
3.5. Bílá hora.....	62
3.5.1 Srovnání přístupu autorů.....	64
3.6 Zhodnocení.....	64
4. Obraz dějin.....	66
4.1 Svatý Václav.....	67
4.2 Karel IV.....	69
4.3 Václav IV.....	71
4.4 Jan Hus a husitství.....	72
4.5 Bílá hora.....	77
Závěr.....	80
Prameny a literatura.....	82
Summary.....	85
Anotace.....	87

Úvod

Inspirací a hlavním pramenným materiálem pro tuto práci se stala rozsáhlá sbírka učebnic dějepisu v Komenského muzeu v Přerově, kde je fond učebnic spravován oddělením dějin školství. Sbíрка dokumentuje učebnicovou tvorbu od 19. století do současnosti. Tvoří ji učebnice, metodická literatura a osnovy (učební plány), které byly užívány na školách různých typů a stupňů na území České republiky, přičemž většina publikací je české provenience. Částečně jsou zastoupeny také učebnice vydané na území jiných států, a to těch, s nimiž v průběhu 19. a 20. století dnešní Česká republika tvořila územní celek, nebo které měly vliv na českou státní školskou politiku (Rakousko, Německo, Slovensko, SSSR/Rusko). Sbíрка jako taková je velice rozsáhlá, neboť obsahuje asi 850 položek. V tomto čísle jsou však zahrnuty také opakovaná vydání děl, takže se nejedná o celkový počet jednotlivých titulů. Vzhledem k tomu, že se zde, jak již bylo řečeno, nachází vedle samotných učebnic další metodická literatura, konečné číslo vypovídající o počtu učebnic bude daleko nižší. Nicméně i tak se jedná o množství úctyhodné a pro pojetí mé práce více než dostačující.

Cílem této studie je charakterizovat obraz dějin tak, jak jej předkládají učebnice dějepisu v různých obdobích – od 19. století do období, v němž převládal marxistický přístup k dějinám. Jedná se především o to, že učebnice jako takové nepředkládají pouze výsledky historického bádání, ale podávají takový obraz dějin, se kterým se jeho čtenáři většinou identifikují. Vzhledem k tomu, že učebnice dějepisu mají nesporně daleko větší vliv na široké vrstvy obyvatel, než je tomu u jiných historických pojednání, staly se nástrojem, který velice ovlivňoval historické povědomí lidí v daném státě. Sílu takového nástroje si dobře uvědomoval především stát, který tak měl vrcholný zájem na tom, aby obraz dějin v učebnicích podporoval jeho ideologii. Výsledný obraz dějin tak v sobě nese jednak tyto tendence, jednak třeba i další dobově podmíněné vlivy. Příkladem budiž právě 19. století, kdy vedle sebe koexistovaly dva, respektive tři proudy. Státní moc měla zájem prosadit ideu podporující existenci Rakouska-Uherska, vedle ní však neustále sílilo české emancipační hnutí, které zase stálo za českou národní ideou. Opomenout nesmíme ani proněmecky orientovaný proud. Obraz dějin byl tudíž ovlivněn především dobovými podmínkami, ve kterých učebnice vznikaly. Své slovo ale jistě mělo

i osobní zaměření samotných autorů a jejich pohled na dějiny, do něž se promítaly také subjektivní pocity zvláště, když se jednalo o události, které se dotýkaly národního vědomí. Výsledný obraz dějin tak v sobě skýtal výsledky historického bádání ovlivněné dobovými podmínkami a subjektivním přístupem autorů. Jak se však měnily dobové okolnosti, docházelo i k proměnám onoho obrazu. Zachytit a blíže charakterizovat tuto změnu se tak stalo hlavní náplní předkládané práce.

Vzhledem k široce koncipovanému zadání je nutné zaměření pojednání přesněji specifikovat. Především je nutné omezit pohled jen na určité historické události našich dějin. Jejich volba závisela na tom, do jaké míry lze právě na nich dobře demonstrovat onu proměnlivost obrazu dějin. Ve výsledku se tedy jedná o děje, které jsou hluboce zapsány v českém historickém povědomí, neboť si je jistě nejvíce pamatovala a pamatuje většina obyvatel z dějepisné výuky na školách. Tyto události hrály stěžejní roli v českých národních dějinách a právě proto se nevyhnuly pozdějším dobovým aktualizacím i manipulacím, které mají své kořeny v době národní emancipace.¹ Konkrétně se tudíž zabývám dobou vlády svatého Václava, Karla IV. a Václava IV., na což ihned navazuje problematika Jana Husa a husitství. Výběr uzavírá bitva na Bílé hoře.

Vedle toho, že se zaměřuji na konkrétní historické události, omezila jsem i výběr období, během kterých vycházely sledované učebnice, na tři hlavní. Nejprve se jedná o období od 50. let 19. století do zániku Rakouska-Uherska, dále o první republiku a nakonec následuje doba komunistické vlády. Nezapomínám se zde tedy dobou okupace nebo polistopadovou érou.

Pakliže jsem si tedy stanovila konkrétní historické události i období, je nutné ještě blíže specifikovat kritéria, podle kterých jsem provedla selekci učebnic. Vzhledem k jejich množství a časovému rozsahu předkládané studie šlo o podstatný krok. Nutno dodat, že v jednom bodě byl můj výběr usnadněn, neboť mnoho učebnic jsem mohla hned na začátku vyřadit ze své pozornosti. Jednalo se zejména o učebnice, které se specializovaly na určité období dějin, které však nezahrnovalo vybrané historické události. Vyřadit jsem musela i učebnice, jež se například zabývaly jen některými dějinnými momenty a ty ostatní buďto nereflektovaly, nebo další případná pokračování nebyla ve sbírce přítomna.

---

¹ Na tomto místě je nutné připomenout práci Jiřího Raka *Bývali Čechové...české historické mýty a stereotypy*. Rak touto prací přispívá k poznání kořenů a funkce českého historického mýtu, který se formoval uvnitř vlastenecké společnosti první poloviny 19. století. (Rak, J.: *Bývali Čechové...české historické mýty a stereotypy*. Praha 1994, s. 6–7.)

Prvním hlediskem, kterým jsem se během selekce řídila, bylo, jakým způsobem jednotlivé učebnice prezentují ony historické události, na něž jsem se rozhodla zaměřit. V tomto bodě jsem hledala jak vyhraněnost, tak rozmanitost. Druhý aspekt, který jsem brala v úvahu, úzce souvisí s metodou, jakou hodlám předložené učebnice porovnávat. Jedná se totiž o techniku „ideálního typu“.

„Ideální typ“ je důležitý pojem, který do sociologie zavedli Max Weber a německý sociolog Ferdinand Tönnies. Pro popis a zkoumání společenské skutečnosti může být užitečné zvolit typického reprezentanta nějaké třídy jevů a idealizovat či jednostranně zdůraznit, čím se vyznačuje, případně odlišuje od jiných. „Ideální typ“ je tedy umělá konstrukce sociologa, která mu má umožnit zřetelný popis toho, co na dané třídě jevů pokládá za charakteristické, a zároveň ji lépe pochopit. Samotný koncept „ideálního typu“ je umělý konstrukt, který nemá existující oporu v realitě. Jeho hlavním účelem je nápomoc při poměrování reality (nakolik se reálný stav odchyluje od „ideálního typu“).²

Metodu „ideálního typu“ jsem použila pro porovnání učebnic v rámci každého sledovaného období. Nejprve jsem si tedy zvolila jednu učebnici jako „ideální typ“, podle které jsem poměřila ty zbylé. Při výběru ostatních děl jsem dbala zejména na to, aby se při vzájemném srovnání projevila jednak vyhraněnost názorů, jednak také rozmanitost ve způsobu líčení historických událostí. Právě pestrost ve výběru učebnic byla nakonec nejzásadnějším aspektem. I přes stanovená kritéria bylo velmi obtížné zvolit jen několik učebnic. V rámci každého období totiž předkládám tři, s jednou výjimkou čtyři díla. Kandidátů na místa vybraných bylo totiž dost, a tak jsem se musela rozhodovat rovněž na základě subjektivních pocitů. Předkládaná selekce učebnic proto nemusí být perfektní, přesto pro celkový koncept práce úplně postačuje.

První tři kapitoly práce se zaměřují na jednotlivá období, přičemž se zabývám dobovým kontextem a zdůvodňuji, jakou učebnici a proč jsem zvolila jako „ideální typ“. Načež dochází k porovnání zvolených učebnic s „ideálním typem“. Důležitým stanoviskem bylo, nakolik se mu ony učebnice přibližují nebo naopak vzdalují. Tato srovnání provádím v rámci vybraných historických událostí, čemuž odpovídá rozvržení podkapitol. Na závěr každé podkapitoly hodnotím přístup autorů k danému ději a úplně nakonec vyhodnocuji celkové pojetí pisatelů.

---

² Petrušek, M.: *Velký sociologický slovník*. Sv. 2. Praha 1996, s. 1341.

Čtvrtá kapitola je v této studii stěžejní, neboť shrnuje získané poznatky. Na jejich základě poukazují jednak na charakteristické znaky líčení historických událostí, přičemž se zaměřují především na odlišnosti a v menší míře na spojitosti ve výkladu jednotlivých historických dějů, čemuž odpovídá rozvržení podkapitol. Prostor dávám i přiblížení dobového kontextu, který má samozřejmě značný podíl na způsobu interpretace.

Velkou oporu při psaní práce jsem našla v článcích, které se již zabývaly učebnicovým výkladem dějin. Na tomto místě musím především uvést příspěvky Jany Kovařikové nebo Roberta Novotného. Důležitým zdrojem informací se stala i díla z historiografické produkce, kde jsem hledala informace jak o dobovém kontextu, tak o jednotlivých autorech, neboť u známých historiků bylo velice důležité seznámit se s jejich sociálním pozadím, které mělo určitý vliv na jejich výklad historických událostí. Za všechny je nutné jmenovat hlavně Kutnarovy *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Velmi cenným zdrojem informací se stalo i dílo Milady Polišenské, především ve vztahu ke Gindelymu. Nicméně jsem celou práci postavila zejména na vlastním zkoumání vybraných učebnic. Literatura je mi proto pouze vodítkem a oporou při stanovování vlastních konstrukcí a závěrů.³

Jak jsem již naznačila, pramennou základnou pro mne se stala sbírka učebnic dějepisu v přerovském muzeu. Ačkoli co do množství učebnic se jedná o poměrně široký podklad, přesto orientace pouze na tento zdroj mohla znamenat jistá omezení. Nevylučuje to totiž existenci jiných, třeba i daleko vhodnějších učebnic, které by deklarovaly existenci dalších aspektů, které takto unikly mé pozornosti. Provedená selekce učebnic byla nutným krokem především vzhledem k časovému rozsahu studie. Jelikož výběr zcela závisel na mém vlastním posouzení, je po určité stránce problematický. Mé vlastní hodnocení vhodnosti použití určitých učebnic se totiž během celého procesu vzniku a vývoje práce měnilo s tím, jak dalece jsem si dokázala uvědomit proměnu obrazu dějin ve spojitosti s dobovým kontextem. Jestliže jsem tedy na začátku nebyla úplně přesvědčena o příhodnosti použití Mennertovy učebnice pro 19. století, své stanovisko jsem musela později zcela přehodnotit, neboť jeho dílo dobře demonstrovalo proněmecky orientovaný proud té

---

³ Úplné bibliografické údaje o publikacích jsou uvedeny v seznamu pramenů a literatury.

doby a jeho pohled na vybrané historické události mnohdy odhalil poněkud jiný zorný úhel, který by jinak unikl mé pozornosti.

Sbírka učebnic v Přerově se však i přes její početní vybavenost ukázala po jedné stránce jako nedostačující. Jedná se především o počet německých učebnic. Srovnávací základna je v tomto směru nevyhovující, což dokazuje hlavně období první republiky. Pro inkriminovaná léta 1918–1938 zde najdeme pouze jednu německou učebnici, ostatní pochází z dřívější nebo pozdější doby. S počtem českých děl se to vůbec nedá srovnávat. Pakliže jsem již poukázala na důležitost německého úhlu pohledu pro 19. století, dá se zcela logicky uvažovat o něčem podobném i pro první republiku, což jasně dokazuje i článek Mirka Němce uveřejněný v časopise *Dějiny a současnost* roku 2004.⁴ Výsledná absence tohoto směru je tedy způsobena právě nevyhovující srovnávací základnou v Přerově, která mi neumožnila vybrat si nejvhodnější německou učebnici tak, jak jsem to učinila dříve v rámci 19. století.

Ačkoliv tedy tento náhled ve studii chybí, domnívám se, že ji žádným zásadním způsobem nepoškozuje, pouze ji jen ubírá na pestrosti. Cílem práce bylo postihnout proměnu obrazu dějin, která byla nejlépe patrná právě díky širokému časovému rozsahu, který si vynutil selekci učebnic. I když by pohled německých učebnic první republiky přinesl jisté obohacení, základní stanovisko se nemění, neboť zásadní změny v proměně obrazu dějin, dle mého názoru, podchyceny byly. Další hlubší propojení není proto pro celkové pojetí studie nutné.

---

⁴ Němec, M.: *Domácí dějiny. Dějepis na německých středních školách v meziválečném Československu*. *Dějiny a současnost* 26, 2004, č. 6, s. 15–19.

1. Období od 50. let 19. století do konce Rakouska-Uherska

Pokud mám pro toto období vybrat jednoho představitele, jehož dílo poslouží jako „ideální typ“, musím volit mezi Antonínem Gindelym a Václavem Vladivojem Tomkem.

Antonín Gindely (1829–1892) byl renomovaným autorem středoškolských učebnic dějepisu, které byly na školách v Rakousko-Uhersku používány po celá desetiletí. Jeho učebnice psané původně německy pro různé druhy škol byly překládány do ostatních jazyků monarchie a byly používány od školské reformy v roce 1869⁵ až do konce Rakouska-Uherska.

První učebnici dějin, která se používala v habsburské monarchii, napsal ale Václav Vladivoj Tomek (1818–1905), jenž byl rovněž váženou autoritou na poli historiografie, univerzitním profesorem a dokonce po jejím rozdělení prvním rektorem české univerzity. *Děje mocnářství habsburského ku potřebě na gymnasiích* vyšly roku 1852. Základem této učebnice byly *Děje mocnářství Rakouského*, vydané jen o rok dříve, Tomek je však značně upravil a přehodnotil některé soudy u Husa, husitství, Jiřího z Poděbrad i Matyáše Korvína. Jeho dílo bylo určeno pro gymnázia, líčilo pouze dějiny české, uherské a rakouské, bylo psáno česky a stalo se pak v překladech do němčiny, italštiny, polštiny, srbštiny a maďarštiny jednou ze základních učebnic používaných v celé monarchii.⁶

Tomek se z předurčeného nástupce Palackého stal jeho názorovým protichůdcem a často ztělesňoval oficiální rakouské pojetí českých dějin i dějin říše. Sám pocházel z chudé řemeslnické rodiny katolického královéhradeckého ševce.⁷

Nepochybně ho na cestě k historii ovlivnilo setkání s Pavlem Josefem Šafaříkem a následně s Františkem Palackým, u nichž působil jako domácí učitel. Z rozdílnosti osudů Františka Palackého a Václava Vladivoje Tomka po roce 1848 se zdá, že Tomek se pod vlivem Bachova absolutismu a možnosti kariéry, kterou mu na pražské univerzitě nabídl ministr Leo Thun-Hohenstein, vzdal svých liberálních názorů

---

⁵ 14. května 1869 byl přijat základní školský zákon, který dotvořil obecné a měšťanské školství, prodloužil povinnou školní docházku do čtrnácti let a zvýšil úroveň vzdělání učitelů národních škol na učitelských ústavech. V souvislosti se školskými zákony byly stanoveny učební plány a osnovy a s tím souvisí i počátek zpracování a vydávání učebnic dějepisu. (Polišenská, M.: *Antonín Gindely a evropská dimenze jeho díla*. Praha 2007, s. 55)

⁶ *tamtéž*, s. 55–57.

⁷ Kutnar, F.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví I. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století*. Praha 1973, s. 201.

a proměnil se v konzervativce. Je to ovšem naprosté nepochopení názorového vývoje Tomka, který zrod svého konzervatismu zcela oprávněně kladl již do konce třicátých let. Jeho duševní krize z četby Hegela ho přivedla k názoru, že liberalismus je chatrnou a povrchní soustavou, zatímco opravdu důležité jevy jsou stát a církev. V dějinách byl český stát úspěšný tehdy, kdy měl silného vládcu, vůdce – ať jím byl dědičný panovník či vojevůdce Žižkovy velikosti.⁸

Tomek byl konzervativce a stoupenec nadednického rakušanství jako jednotícího principu habsburské monarchie, ale byl především Čech, který se s národní identitou plně ztotožnil.⁹

Tomek byl tím, kdo do českých učebnic začal vznášet onu únosnou, vládou podporovanou ideu dvojího vlastenectví, širšího a užšího. V protikladu k Janu Lucemburskému vysoce hodnotil Karla IV., ale Václava IV. zlehčoval, že „neměl vysokého ducha otce svého“. U husitství autor upravoval svá stanoviska úměrně k potřebám vládního kursu. V cenzurovaném vydání z roku 1852 se již stavěl opatrně a zdrženlivě k Husovi i Žižkovi. Husitství odsuzoval jako scestné a zhoubné. Zikmunda nepřímou obhajoval, že zavedl v zemi pořádek a klid. Ještě v učebnici z roku 1851 zastával v mnohém opačný názor a přejímal z velké části Palackého charakteristiku tohoto období i jednotlivých osobností. Tomek měnil také své postoje ke stavovskému povstání. Pokládal (na rozdíl od učebnice z roku 1851) povstání za vzpouru proti císaři a v podstatě souhlasil s potrestáním odbojných stavů. Odsuzoval protestantství, kriticky se však stavěl k násilné rekatolizaci, jejíž provádění bylo podle jeho názorů sice správné, ale mělo se postupovat citlivěji.¹⁰

Tomek v učebnicích nezastíral svá stanoviska, vyjadřoval své sympatie i antipatie k historickým událostem a osobnostem. Avšak v průběhu doby je měnil, např. pod tlakem státoprávního vývoje v 60. letech opět příznivě hodnotil Husa, Žižku a kritizoval důsledky bělohorské porážky. Jeho změněné postoje se nevešly do dalších vydání učebnice¹¹, naopak téměř třicet let vyhovovala učebnice zcenzurována v době Bachova absolutismu. Tomek jako autor středoškolské dějepisné učebnice

---

⁸ Jiroušek, B.: *Historik W. W. Tomek*. In: Řezník, M. (ed.): *W. W. Tomek, historie a politika (1818–1905)*. Sborník příspěvků královéhradecké konference k 100. výročí úmrtí W. W. Tomka. Pardubice 2006, s. 17–19.

⁹ *Tamtéž*, s. 26–27.

¹⁰ Kovaříková, J.: *Učebnice dějepisu jako nástroj formování českého historického povědomí ve druhé polovině 19. století*. Acta Universitatis Carolinae - Philosophica et Historica 5. Praha 1976, s. 75–77.

¹¹ Druhé opravené vydání vyšlo roku 1874, třetí roku 1881. Ani v jednom z nich nebyly žádné podstatné změny.

ovlivnil výrazně dějepisnou výuku na českých školách. Často se stával vzorem ostatním autorům učebnic.¹²

Po Tomkovi se stal nejdůležitějším autorem učebnic u nás a lze říci v celé monarchii Antonín Gindely, který svými učebními texty Tomka zastínil a překonal. Od 70. let 19. století zaujaly učebnice Antonína Gindelyho místo nejpoužívanějších a nejrespektovanějších učebnic dějepisu na gymnáziích. Jeho díla se v ministerských výnosech, kde vycházely seznamy povolených učebnic, objevovaly po dlouhou řadu let na prvním místě. Byly široce používány nejen v českých zemích, ale v rámci celého Rakouska-Uherska, vydávaly se nejen v němčině, ale také v češtině a v překladech všech jazyků monarchie. Můžeme tedy předpokládat, že naprostá většina žáků měšťanek a gymnazijních studentů, kteří chodili do školy od konce 70. let 19. století, se učila dějiny podle Gindelyho učebnic.¹³

Ty totiž vycházely v celé řadě vydání ještě dlouho po jeho smrti, jeho původní text byl však v učebnicích doplňován a upravován dalšími autory.¹⁴ Právě to nejvíce svědčí o jeho rozšířenosti a oblíbenosti.¹⁵

Gindelyho učebnice byly vydávány v opakovaných edicích a téměř každoročně vyšla alespoň jedna. Prvním českým editorem jeho učebnic pro střední školy byl Josef Erben, jehož překlady a „vzdělání“ těchto učebnic vycházely po celá 70. léta 19. století. Jen několik let po Erbenovi přikročil k obdobnému úkolu Konstantin J. Jireček, který je bezesporu ze všech překladatelů a editorů Gindelyho učebnic nejrenomovanější. V jeho případě se však nejednalo o zcela nový překlad, ale o úpravu Erbenova překladu prvního dílu učebnice, další díly potom už přeložil Jireček sám. Jireček v Předmluvě vysvětluje, že překládal Gindelyho značně volně, veden snahou o čtivý, jasný a snadno zapamatovatelný text, a že i v osnově učebnice provedl ve spolupráci s Gindelym řadu změn a rozšířil pasáže o Čechách, Uhrách, Chorvatsku a Haliči.¹⁶

---

¹² Kovaříková, J.: *Učebnice dějepisu...*, s. 77–78.

¹³ Polišínská, M.: *Antonín Gindely...*, s. 56–64.

¹⁴ *Tamtéž*, s. 59.

¹⁵ Pro shrnutí fond obsahuje pouze čtyři kusy originálních Gindelyho učebnic. Pak následují jeho další edice v počtu 27 kusů. České prostředí zde zastupují Řehák, Vávra, Erben, Jireček a Kovář. Německou provenienci reprezentují pouze dva autoři Tupetz a Mayer každý s jedním dílem. Naproti tomu Tomek je zde přítomen pouze třikrát. Nutno dodat, že při sčítání jsem reflektovala pouze celkový počet knih, nikoli zda se jedná o opakovaná vydání téhož díla.

¹⁶ Polišínská, M.: *Antonín Gindely...*, s. 62–63.

Porovnáme-li Jirečkův překlad¹⁷ s originálním textem Gindelyho učebnice, který je používán v této práci, zjistíme, že v případě vybraných období se Jireček od původního textu nijak moc neliší. Zajímavý je pohled na Karla IV. a jeho přístup k německé říši. Jireček jej obhajuje v tom smyslu, že menší panovníci v Německu se jen těžko podrobovali skutečné říšské vládě, a proto Karel obracel svoji pozornost k Čechám, kdežto u Gindelyho najdeme přímo tvrzení, že se panovník poměrně málo staral o německou říši, za čímž je možné vnímat i jakousi latentní kritiku, jak na to poukazují v příslušné kapitole níže. Nepatrné odlišnosti se vyskytují i u Václava IV., kde Jireček zdůrazňuje panovníkovu oblibu u lidu, což Gindely vůbec nezmiňuje. Jinak svatý Václav není řešen vůbec a kapitoly o husitství a Bílé hoře jsou textově shodné s Gindelym.

Jirečkův překlad a úpravy se velice dobře uplatňovaly po několik desetiletí, kdy byly přebírány i jinými editory. Například učebnice vydaná Jaroslavem Kosinou v roce 1904 je až na několik zanedbatelných detailů totožná s učebnicí vydanou Jirečkem v roce 1879. Jirečkův překlad rovněž užíval další editor Gindelyho učebnic Jan J. Řehák, který v 90. letech vydal rovněž u Tempského Gindelyho učebnice.¹⁸

Antonín Gindely sám o sobě byl rakousky smýšlejícím Pražanem, jehož otec byl uherský Němec a matka Češkou.¹⁹

Byl katolíkem a v mládí dokonce uvažoval po určitou dobu o kněžské dráze a studoval v semináři. Jeho prvním velkým vědeckým zájmem byla historie Jednoty bratrské, ze které vyrostl logicky zájem o Jana Ámose Komenského a celé české stavovské povstání. V mládí byl Gindely celkem přísně smýšlejícím katolíkem a u Jednoty oceňoval především její náboženskou opravdovost, ale postupně se stal nábožensky velmi tolerantním, k čemuž přispěla i jeho protestantská a liberální manželka. Gindely se věnoval svému badatelskému úkolu jako objektivní historik a nepřistupoval k hodnocení Jednoty bratrské a českého stavovského povstání z pozic katolické církve, ke které se hlásil.²⁰

Ve výsledku se tedy vyznačoval náboženským indiferentismem spolu s konstitučním liberalismem a jako takový zůstal rakouským vlastencem. Třebaže se v něm projevovala vědecká výchova německá, nedovedl si svým dílem naklonit ani

---

¹⁷ Gindely, A. – Jireček, K. J.: *Dějepis všeobecný pro vyšší třídy škol středních. Díl 2. Středověk.* Praha 1878.; Gindely, A. – Jireček, K. J.: *Dějepis všeobecný pro vyšší třídy škol středních. Díl 3. Nový věk.* Praha 1879.

¹⁸ Polišínská, M.: *Antonín Gindely...*, s. 63.

¹⁹ Kutnar, F.: *Přehledné dějiny...*, s. 206.

²⁰ Polišínská, M.: *Antonín Gindely...*, s. 34.

německou, natož pak českou stranu a zůstal v tehdejší národně rozděleném světě v Čechách izolován.²¹

Pokud mám tedy shrnout důvody, pro které jsem vybrala za „ideální typ“ Gindelyho učebnici a nikoli Tomkovu, musím na prvním místě zdůraznit početní převahu jeho děl. Aniž bych měla k dispozici nějakou podrobnější a na čísla přesnou statistiku, už z pohledu na velmi rozsáhlou sbírku učebnic dějepisu v přerovském muzeu je jasné, že Gindelyho opakovaná vydání co do množství dalece přesáhla tři Tomkovy edice. Navíc Gindely napsal učebnice nejen pro střední školy, ale i pro školy obecné a měšťanské, což logicky poukazuje na mnohem širší použití jeho děl mezi obyvatelstvem monarchie, na které Tomek svou učebnicí pro gymnázia dosáhnout nemohl.

Učebnice z Gindelyho pera tak vychovaly generace obyvatel monarchie, daly jim základní znalosti dějin a jejich prostřednictvím si statisíce středoevropanů formovalo své historické povědomí.²²

Dále srovnáme-li učebnice obou autorů určené pro gymnázia, nalezneme jasné rozdíly ve způsobu interpretace daných událostí. Tomek otevřeně vyjadřoval svá stanoviska a sympatie zcela v protikladu ke Gindelému.

Jeho texty se totiž naopak vyznačovaly větší popisností, byly přeplněné událostmi z politických dějin, plné zbytečných podrobností, ve kterých se ztrácely hlavní myšlenky a méně vynikaly autorovy subjektivní postoje.²³

Na první pohled se může zdát, že právě tyto argumenty hrají ve prospěch Tomka, avšak pro mne se staly zásadním důvodem, proč jsem zvolila Gindelyho, ačkoli s jasnějšími postoji Tomka by se pracovalo mnohem lépe. Dle mého názoru právě tento přístup Gindelyho je daleko přínosnější, protože dává větší prostor čtenáři utvořit si vlastní názor na probíranou problematiku.

Navíc je třeba vysoce hodnotit celkový Gindelyho přístup, neboť odmítal jak český, tak německý či maďarský nacionalismus a vyznačoval se náboženskou tolerantností. Gindely jako historik nechtěl sloužit národním zájmům. Chápal české dějiny střízlivě a objektivně, nehledal v nich morální étos, a zdůrazňoval význam mocenských zájmů a sociálních a ekonomických faktorů v dějinách. V tom Gindely

---

²¹ Kutnar, F.: *Přehledné dějiny...*, s. 206.

²² Polišínská, M.: *Antonín Gindely...*, s. 57.

²³ Kovaříková, J.: *Učebnice dějepisu...*, s. 80.

výrazně předběhl svou dobu, neboť česká společnost od něj očekávala romanticko-nacionalistickou interpretaci dějin v duchu F. Palackého.²⁴

V neposlední řadě je třeba zdůraznit zásadní rozdíl mezi oběma historiky, který vyplývá i z odlišného rodinného prostředí. To bylo v Gindelyho případě více celomonarchické než více méně české národní pozadí Tomkovo. V zásadě se dá říci, že Gindely byl mnohem konformnější historik a větší měrou svázaný s oficiální rakouskou ideologií a politickou linií než Tomek.

A právě z těchto důvodů si Gindelyho učebnice zaslouží místo „ideálního typu“. Takže se v této kapitole budu opírat o čtyři Gindelyho učebnice, tj. o druhý a třetí díl učebnice všeobecných dějin pro vyšší gymnázia a druhý a třetí díl učebnice všeobecných dějin pro vyšší třídy středních škol.²⁵ Z jejich vzájemného porovnání vykryštalizuje Gindelyho obraz dějin, který jsem si určila jako „ideální typ“ a který použiji jako východisko pro rozbor dalších vybraných učebnic. Nutno podotknout, že při volbě dalších děl jsem nereflektovala, zda se jedná o oficiální nebo neoficiální produkci.

Oficiální učebnice totiž byly schvalovány ministerskými výnosy a jejich užívání na školách bylo povoleno. Vycházely v mnoha vydáních a můžeme předpokládat, že působily na velkou většinu žáků českých škol. Existovaly i učebnice neoficiální, úředně neschválené, které často měly jen místní význam, ale mohly být některými učiteli doporučovány pro domácí četbu. Zvláštní pozornost si zaslouží také čítanky a jejich dějepisné články, neboť se dostaly do rukou takřka všech dětí, které navštěvovaly české obecné školy a nejzřetelněji se v nich odrážejí intence školské, tj. vládní výchovné politiky.²⁶

Není tedy pro mne podstatné, jak širokou vrstvu obyvatel daná díla zasáhla nebo pro jaký typ škol byla určena. Jako kritérium výběru jsem si zvolila hlavně textovou rozmanitost, kterou jsem našla, pokud jsem nebrala v úvahu výše zmíněná fakta. Mezi díla, která jsem si zvolila pro porovnání s Gindelyho obrazem dějin, patří druhý

---

²⁴ Polišínská, M.: *Antonín Gindely...*, s. 65.

²⁵ Gindely, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für Ober-Gymnasien II. Mittelalter*. Prag 1870.; Gindely, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für Ober-Gymnasien III. Neuzeit*. Prag 1871.; Gindely, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für die oberen Klassen der Mittelschulen II*. Prag 1885.; Gindely, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für die oberen Klassen der Mittelschulen III. Neuzeit*. Wien 1887.

²⁶ Kovaříková, J.: *Učebnice dějepisu...*, s. 73–74.

a třetí díl Všeobecného dějepisu pro gymnázia od Jana Lepaře²⁷, Dějepis národa českého Františka Hrnčíře²⁸ a německá učebnice Hermanna Mennerta.²⁹ Ve svém výkladu se nebudu zabývat každou učebnicí zvlášť, nýbrž je budu vzájemně srovnávat po jednotlivých obdobích.

1.1 Svatý Václav

V Gindelyho podání je poněkud opomíjenou postavou. Pár vět k němu lze nalézt jen v učebnici pro gymnázia. K jeho charakteristice stačí konstatovat, že se zasazoval o křesťanství proti pohanství a že zahynul rukou bratra Boleslava.

Ani Jan Lepař se svatým Václavem příliš nezaobírá. O jeho existenci se dozvídáme pouze z konstatování, že byl Jindřichem přinucen obnovit roční poplatek německé říši.

Opravdu široce pojednává o tomto českém knížeti Hrnčíř. U něj najdeme celou historii o svatém Václavovi, jak ji známe, tzn. zavraždění Ludmily kvůli sporu o poručnictví nad Václavem, usmíření s Jindřichem Ptáčníkem přinášející placení poplatku a zavraždění Václava. Český kníže vystupuje nejen jako horlivý křesťan ujímající se chudých a opuštěných, ale i přes usmíření s Němci jako udatný a osobně statečný rytíř. Důvodem k jeho zavraždění jsou výdaje na výstavbu kostelů, stranění se hlučného světského života a mírové soužití s Němci, přičemž Boleslav byl k tomuto činu ponouknut „*mnohými lechy*“³⁰, kterým se zmíněné věci nelíbily. Vylíčení Václavova skonu je hodně podrobné až patetické stejně jako autorův doslov, ve kterém mluví o Václavovi jako o nešťastném knížeti, kterého Čechové „*za mučedníka Páně a ochránce země české vzývali a dosud vzývají*.“³¹ Na konci kapitoly je připsán i text písně o sv. Václavovi.³²

Mennert charakterizuje Václava jako zbožného a mírumilovného vévodu, jehož do sporu s německým králem Jindřichem dotlačila strana vedená jeho matkou Drahomírou, která chtěla uvolnit pouto s německou říší. Václav holdoval Jindřichovi a právě jeho věrnost německé říšské hlavě a jeho křesťanská zbožnost doprovázená

---

²⁷ Lepař, J.: *Všeobecný dějepis k potřebě žáků na vyšších gymnasiích československých. Díl II. Středověk.* Praha 1876.; Lepař, J.: *Všeobecný dějepis ku potřebě žáků na vyšších gymnasiích československých. Díl III. Nový věk.* Praha 1871.

²⁸ Hrnčíř, F.: *Dějepis národa českého.* 2. vyd. Nymburk 1906.

²⁹ Mennert, H.: *Abriss der Geschichte des österreichischen Kaiserstaates seiner Völker und Länder. Für Gymnasien und Realschulen.* Wien 1856.

³⁰ Hrnčíř, F.: *Dějepis národa...*, s. 36.

³¹ *Tamtéž*, s. 38.

³² Jde o píseň Svatý Václave, vojvodo české země!

snahou o rozšíření evangelia byly příčinami, proč jej zejména stoupenci pohanství nenáviděli a proč se proti němu zapřísáhl bratr Boleslav, který jej zavraždil. Autor nezapomíná dodat, že Čechy padlého Václava uctívali jako oběť víry a ochranného patrona země.

1.1.1 Srovnání přístupu autorů

Gindelyho „ideálnímu typu“ se žádná z uvedených učebnic příliš nepodobá. Lepař Václava téměř přechází, naopak o dost obsáhlejší je výklad Mennerta. Nutno dodat, že učebnice těchto tří autorů jsou zaměřeny všeobecně a určeny pro celou monarchii. Vzhledem k tomu, že význam svatého Václava lze považovat v kontextu dějin Rakouska-Uherska pouze za lokální, je tedy pochopitelné, že Gindely nebo Lepař mu nevěnují tolik prostoru. Oba dva dodržují v tomto směru vládou podporovanou linii širšího vlastenectví, v jehož rámci není pro ryze českého patrona místo. Dá se říci, že Lepař se toho kritéria drží ještě důrazněji než Gindely, poněvadž on postavu svatého Václava zmiňuje opravdu jen letmo během výkladu jiné látky, kdežto Gindely mu věnuje alespoň pár souvislých vět, které ale najdeme pouze v učebnici pro gymnázia, nikoli v textu pro vyšší třídy středních škol. Mennertovo dílo ale nelze zcela jasně řadit mezi všeobecně zaměřené, neboť, jak už z názvu vyplývá, jde o nástin dějin rakouského císařského státu, jeho lidu a zemí. Svou roli tedy hrají i události poněkud místního významu, k nimž život svatého Václava patří. Tudíž dostává tato postava v Mennertově podání daleko více prostoru než u předchozích dvou autorů. Naopak Hrnčír se těmto třem příkladům podobá nejméně, neboť jeho dílo se zabývá pouze českými dějinami. Z tohoto důvodu je jeho výklad o svatém Václavovi nejobsáhlejší. Z textu jasně vyplývá pozitivní hodnocení postavy svatého Václava, který je líčen v tom nejlepším světle. Kupodivu tady Boleslav nevystupuje jako vyloženě negativní postava, která by byla dávana do kontrastu k Václavovi, ale jako loutka, která byla využita nespokojenci k zásahu proti bratrovi. Konec konců dle patetického a podrobného vylíčení průběhu Václavova skonu vychází jasně najevo, že to nebyl Boleslav, kdo zasadil knížeti smrtelnou ránu, ale jeho služebníci. Přízvisko „Ukrutný“ tedy náleží podle Hrnčíře Boleslavovi nikoli za vraždu Václava, ale za uložení „zemských robot“ lidu. Je ovšem otázka, zda je vylíčení Boleslava jakožto loutky pro osobu tohoto panovníka příznivé, nebo zda jej to nestaví ještě do horšího světla. Je třeba upozornit rovněž na odlišné hodnocení knížete v Mennertově a Hrnčířově podání. V prvním případě je zdůrazňována jeho mírumilovnost právě

v souvislosti se sporem s německým králem. Naopak u druhého autora vystupuje Václav jako statečný rytíř, a to i přes usmíření s Němci. Domnívám se, že je právě zde patrný jednak proněmecky, jednak pročesky orientovaný výklad dějin, který souvisí s česko-německým nacionálním bojem 19. století.

1.2 Karel IV.

Gindely u Karla IV. jasně definuje rozdíl v jeho vztahu k českým a německým zemím. O české zemi se staral více, podporoval zde rozkvět umění, řemesel, obchodu. Významným krokem bylo založení arcibiskupství a univerzity. Blahobyť v zemi dosáhl svého vrcholu. Ačkoli je tedy Karel IV. ve vztahu k německým zemím chladnější, mají přesto tyto země v autorově výkladu prostorově stejné místo jako české. K nejdůležitějším Karlovým počínům patří v tomto směru vydání Zlaté buly a korunovace na krále arelatské říše. Připomenuta je i jeho role ve válce německých měst proti šlechtě, přičemž této problematice je věnováno daleko více prostoru v učebnici pro střední školy. Na závěr se rozebírá Karlovo dělení rodového majetku, čímž vlastně sám panovník oslabil svou rodovou domácí moc, kterou založil.

Lepař se taktéž dosti rovnoměrně věnuje jak problematice německých zemí, tak otázce českých zemí. Autor zdůrazňuje proměnu panovníkovy přístupu k německým zemím a Itálii oproti předešlým německým králům, kdy se Karel snaží udržet alespoň to, co s někdejších držav zbylo. Tuto změnu charakterizuje především korunovace arelatskou korunou. Pro německý prostor je nejpodstatnější událostí vydání Zlaté buly, jejíž důsledky jsou podrobně rozebírány. Autor hovoří o Karlově touze dát svým zemím samostatné postavení. Z toho vyplývají panovníkovy další kroky v podobě založení univerzity a vzniku arcibiskupství. Další činnost Karlova je shrnuta jen stručně slovy, „že *nebylo žádného pole v živobytí národním, jehož by on nebyl pěstoval a zveleboval*“.³³ Součástí celého výkladu je i kapitola o vztazích se sousedními zeměpány. Celá problematika je uzavřena rozdělením říše mezi panovníkovy syny a korunovaci Václava za německého krále, čímž Karel překročil „*psané zákony domácí i německé*“.³⁴

V Hrnčířově podání je Karel IV. líčen jako nejlepší a nejvýznamnější český panovník, který povznesl českou zemi z úpadku k moci a blahobytu. Vystupuje zde jako muž znamenitého vzdělání, jenž byl výborným hospodářem. Tato stránka jeho

³³ Lepař, J.: *Všeobecný dějepis...*, s. 201

³⁴ *Tamtéž*, s. 210 – 211.

osobnosti je rozebírána nejvíce, protože lze do ní zařadit mnoho jeho činů. Zmiňuje se stavební činnost, péče o obchod, řemesla a vyčištění země od loupežných rot. Zdůrazněn je i jeho zájem o duševní rozkvět národa. Na tomto poli patří k nejdůležitějším počínům založení univerzity a zřízení arcibiskupství. Tady se pak autor neopomene zmínit o českém národu jako nejudatnějším a nejučenějším. Karel vystupuje především jako český panovník vzorně se starající o svou zemi. Jeho činnost v německých zemích je charakterizována pouze vydáním zlaté buly. Celý text zakončuje patetické vylíčení skonu panovníka, ve kterém Hrnčíř použije pro Karla přívlastek Otec vlasti.

Mennert poukazuje na odlišné vlastnosti Karla IV., oproti jeho otci Janu Lucemburskému. Zdůrazňuje především jeho sklon k chytré a klidné politice. Autor se zmiňuje o tom, že s Karlem přišla do našich zemí německá hrdost a panovník podporoval německé mravy a umění. Praha se stala nejlidnatějším městem německé říše a shromaždištěm věd a umění. Moc a blahobyt Čech stoupaly za něj na nejvyšší úroveň. Tady má své místo založení univerzity. Jako první žena Karla IV. je v textu kupodivu označena Anna Falcká. Důležitost panovníka se zdůrazňuje větou o jeho nezapomenutelnosti v myslích obyvatelstva.³⁵

1.2.1 Srovnání přístupu autorů

Obdobně jako Gindely pojímá problematiku Karla IV. i Jan Lepař. Oba dva se zcela rovnoměrně zaměřují na oblast jeho vlády jak v českých, tak v německých zemích, čímž jasně poukazují na středoevropský rozměr vlády Karlovy. Navíc Lepař jako jediný podrobněji pojednává i o panovníkových vztazích se sousedními zeměpány, což podporuje předchozí tvrzení. Je nutné poukázat i na to, že Gindely přímo hovoří o tom, že o německé země se staral král méně, za čímž je možné vnímat i jakousi latentní kritiku Karla IV. Vždyť právě z pohledu německých dějepisců se panovník často jevil jako „otčím Říše“ nebo „popský král“.³⁶ Nejstručněji pojednává o Karlu IV. Mennert, jehož pohled celkově působí neuceleně. Chybí takové podstatné informace jako založení arcibiskupství a vydání Zlaté buly. Navíc je zvláštní, že za první Karlovu ženu považuje Annu Falckou. Mennert i Lepař se spokojují pouze s obecnými frázemi o zvelebení a blahobytu českých zemí, aniž by tuto tezi

---

³⁵ Unvergesslich im Udenken seines Volkes... (Mennert, H.: *Abriss der Geschichte...*, s. 73.)

³⁶ viz Soukup, P.: Čech, nebo Němec? *Spor o národní příslušnost Karla IV.* Dějiny a současnost 27, 2005, č. 1, s. 38–39.

konkrétněji manifestovali v podobě výčtu oblastí, kde se projevila Karlova aktivita, jak to činí Gindely a zejména Hrnčír, když jmenují stavební činnost, řemesla, obchod atd. Především posledně zmiňovaný autor demonstruje tyto aktivity na opravdu určitých příkladech. Hrnčír u problematiky Karla IV. zdůrazňuje jako jediný český nacionalistický akcent. Úloha Karla IV. je vnímána zejména jako panovníka českých zemí s důrazem celkově na vyzdvižení českého národa. Naprosto se pomíjí Karlova činnost coby německého císaře. Ačkoli je zmíněna Zlatá bula, věnuje jí autor jen málo pozornosti. Naopak Mennert poukazuje na Karlovu podporu německých mravů a hrdosti, čímž nepřímo může podporovat německý nacionální akcent. Nemyslím si, že by tímto tvrzením chtěl autor poukázat na středoevropský charakter Karlovy vlády. Vždyť ani nezmiňuje Zlatou bulu nebo vztahy se sousedy. Spíše je to polínko do ohně konfliktních česko-německých vztahů, v jejichž rámci se přetřásala i národní příslušnost Karla IV.

1.3 Václav IV.

Gindely charakterizuje Václava jako muže dobrosrdečného i náruživého, který se později oddal pití, čímž přispěl vlastní vinou k rozdělení svého dědictví a německé říše. Autor rovnoměrně poukazuje na problematiku českých zemí i německé říše, přičemž Václavovu vládu v Čechách dělí na dvě období. Z počátku je vláda v Čechách klidná, ačkoli král ovládal spravedlnost někdy tyranským způsobem. Ke zmatkům v českých zemích dochází v důsledku zajetí krále šlechtou. Naopak boje od začátku probíhaly v říši mezi městy a šlechtou. Více se rozebírá i povstání Švýcarů proti rakouské vládě. Václav se tak stále méně stará o německé země, čímž nepřímo podporuje stranu usilující o jeho sesazení. Mezi knížaty v říši si udělal mnoho nepřátel, takže je nakonec římskoněmeckého trůnu zbaven.

Lepař pro zhodnocení povahy Václava IV. používá srovnání s jeho otcem Karlem IV., kdy poukazuje na velký rozdíl mezi oběma. Karel IV. je důmyslný, praktický a mírný, kdežto v případě Václava hovoří o jeho popudlivé povaze, která „*náleží do počtu oněch popudlivých povah, které horlíce pro blaho lidské, v trestech neznají míry a v případě nezdaření věcí zoufale ochabují ve svých snaženích*“.³⁷ Václav vládne prvních patnáct let šťastně a blahodárně díky tomu, že si podržel otcovy rádce u sebe. Autor se v celé kapitole zabývá problémy, které měl v době své vlády Václav

---

³⁷ Lepař, J.: *Všeobecný dějepis...*, s. 212.

nejen doma, ale i v německé říši, ať už se jedná o spor s arcibiskupem Janem z Jenštejna, problém dvojice v papežství, odboj švábských měst proti knížatům nebo o obnovené války Švýcarů proti habsburskému rodu. Nakonec konstatuje, že se všechny tyto problémy slité v jeden proud staly zhoubné samému králi i národu.

Rovněž Hrnčář považuje první léta vlády Václava IV. za pokojná. Panovníka označuje za dobrosrdečného a spravedlivého, který dokonce pracuje s lidmi na vinici. Pokud se připomínají také negativní stránky Václavovy osobnosti, je panovník ospravedlňován. Takže se stal nedůvěřivým, zlostným a prchlivým, jelikož s ním Jošt a Zikmund jednali neupřímně a lstně.

Mennert osobu Václava IV. celkově dosti pomíjí a spokojuje se s konstatováním, že za jeho vlády klesl blahobyt a moc Čech. Autor se pak více soustředí na problematiku Jana Husa a husitství.

1.3.1 Srovnání přístupu autorů

Lepař s Gindelym se ve svém pojetí kapitoly o Václavovi IV. dost podobají. Oba dva nejprve hodnotí jeho povahu, přičemž poukazují především na stinné stránky, i když každý jinými slovy. To znamená, že u Gindelyho přímo a Lepaře nepřímo najdeme odkaz na panovníkovu poněkud tyranskou povahu. Dále se shodně zabývají problémy, které měl Václav nejen doma, ale i v říši, ve stejném duchu tedy označují první léta jeho vlády v Čechách za klidná. Z neúspěchů Václavovy vlády viní Gindely jeho sklon k pití, dále pak neblahé události odehrávající se v Čechách a nakonec i chybné politické kroky, kterými si znepřátelil knížata v říši. Lepař poněkud lakonicky konstatuje, že všechny problémy doma i v říši slité v jeden proud se staly zhoubné králi i národu. Připomenutím národa autor poukazuje na širší důsledky neúspěšné Václavovy vlády. Tady nejzřetelněji lze proto rozeznat odkaz na Václavovu zodpovědnost za vznik husitství a všech důsledků z toho vyplývajících. Úplně odlišný v přístupu k postavě Václava IV. jsou Mennert a Hrnčář. Mennert se Václavovou vládou vlastně nijak nezaobírá. Z konstatování o klesající moci a blahobytu Čech se nedá moc vyvodit. Jedině to, že autor nepovažuje tyto události pro své dílo za podstatné. Hrnčář naopak pokračuje ve své nacionálním podání, kdy líčí Václavovu vládu a panovníka samotného zcela jednostranně. Důkazem pro toto konstatování je zcela pozitivní vylíčení královy osobnosti, kde jsou sice připomínány i jeho záporné vlastnosti, které jsou ale ihned vzápětí zlehčovány. Zajímavé je rovněž

poukázání na panovnickovo sepětí s obyčejnými lidmi, které se u jiných autorů vůbec nevyskytuje.

1.4 Jan Hus a husitství

Gindely popisuje Jana Husa především jako církevního reformátora, který stále silněji útočil na autoritu papeže a biskupů, potíral odpustky a byl stoupencem Jana Viklefa, ačkoli synoda v Londýně jeho učení zakázala.

Autor poukazuje na to, že už za života Husova se v Čechách šířilo náboženské vření, ke kterému brzy přibyly i národnostní třenice. Zpráva o upálení vyvolala v Čechách strašné rozčilení, nebo též „elektrický šok“. Na počátku hnutí vznikly tři strany – katolíci, umírnění husité a horliví husité. Úspěch Čechů v bitvách proti německým vojskům se připisuje jednak náboženskému a národnostnímu nadšení, které podněcovalo statečnost, jednak lepšímu vojenskému umění. Protože boje nikam nevedly, došlo k vyjednávání. Čechy byly dlouhou válkou zpustošeny, zčásti vylidněny, nádherné stavební památky byly spáleny nebo zničeny, takže výkony karolinské periody vzaly za své. Přijetím kompaktát byli Češi opět jako skuteční synové církve vzati zpět.

Jan Hus je Lepařem líčen především jako církevní reformátor a obhájce práv českého národa na univerzitě. Dále je vzpomenut v souvislosti s odpustky a s vydáním klatby, kdy musel opustit Prahu. Jen velmi povrchně autor komentuje Husovy názory, „*kteří čím dál tím více s pole pouhého toužení po opravě života vůbec a zvláště kněží zabíhaly do oboru správy církevní*“.³⁸ Dění v Kostnici je popisováno celkem podrobně. Zmíněno je, že vyšetřování proti Husovi bylo jednostranné stejně jako přijatá svědectví. Zikmund se přičinil o to, že byl Hus aspoň třikrát koncilem vyslýchán, načež Hus žádal poučení „*o věcech sporných a do té doby nevyložených*“ a slíboval, že „*poučení se pak podrobí*“, ale byl jako kacíř upálen.³⁹

V souvislosti s husitským hnutím autor hovoří o dvou husitských stranách aristokratické a demokratické. Posledně jmenovaná strana „*nezřízeně pouštěla uzdu rozumu a svobodě osobní, množíc svobody do nekonečna*“.⁴⁰ Strany byly ochotny podrobit se Zikmundovi po Václavově smrti, ale ten „*vstoupil na dráhu násilí*.“ Po

³⁸ Lepař, J.: *Všeobecný dějepis...*, s. 205.

³⁹ *Tamtéž*, s. 207.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 209.

sebrání vojska křížového už se jednalo „o životní záležitost národa českého“.⁴¹ Jan Žižka vystupuje jako sjednotitel nesvárných husitů a vojevůdce, který učinil česká vojska nepřemožitelná. Přenesení bojiště za hranice se zdůvodňuje zpusťšením českých zemí a potřebou zachovat území koruny české. Jelikož křížové výpravy k výsledku nevedly, musel být mír sjednán cestou rozumu. Autor konstatuje, že k narovnáání došlo skrze hmotnou sílu a lest. Hmotnou sílou je míněna bitva u Lipan a lstí postranní úmluvy koncilu s českými pány. Lstivě a neupřímně se od počátku chová i Zikmund, který za duchovní a korunní statky přetahuje české pány na svou stranu a zápisem slibuje stát zajedno s národem ohledně práva volit pro zem arcibiskupa a biskupa a podávání podobojí v určených chrámech. Otcům se ovšem zavázal zápisu se nedržet. Tím pádem došlo v Jihlavě k přijetí kompaktát. Na závěr je stručně shrnuto, že se český národ sice zachránil, „ale zabředl v hloubání náboženském, jednak v provozování válečnictví na škodu obecného rozvoje duchovního“.⁴²

Jan Hus má v Hrnčífřových očích mnoho přívisek jako „muž učený, vtipný, ctnostných mravů, myslí neohrožené a výmluvnosti zlatoústé, který byl odsouzen k radě Zikmundově k ohavné smrti“.⁴³ Jeho skon je vylíčen dost pateticky.

Zikmund vystupuje jako jednoznačně negativní postava. Hněv Čechů na sebe přivolal nejen věrolomným chováním vůči Husovi, ale i ohavným jednáním proti bratru Václavovi. „Navíc veřejně křesťanstvo ku pokoření Čechů vyzýval.“⁴⁴ Vyloženě kladným hrdinou je Žižka, který je charakterizován jako nezištný, zbožný a výtečný válečník bojující za osvobození jazyka českého i slovanského. Autor se zmiňuje, že byl i mužem vzdělaným, který psal své listy vytříbeným slohem. Hovoří se o dvou husitských stranách šlechtické a lidové neboli demokratické. Takové rozdělení souvisí rovněž s bitvou u Lipan, kde se utkali Čechové mezi sebou. V závěrečném shrnutí je husitství charakterizováno jako první hnutí celého národa za svobodu svědomí na světě. Mezi další kladné přínosy hnutí patří prosazení jazyka českého, všeobecné rozšíření znalosti svatého písma mezi lid a probuzení národního uvědomění a vlastenecké hrdosti ve všech vrstvách společnosti, což vedlo k vypuzení cizích živlů, takže lid nabyl nebývalé svobody a volnosti. Samozřejmostí je i válečná sláva, kterou Čechové po Evropě získali. Vedle pozitiv jsou připomenuta i negativa

---

⁴¹ Tamtéž, s. 210.

⁴² Tamtéž, s. 213.

⁴³ Hrnčífř, F.: *Dějepis národa...*, s. 103.

⁴⁴ Tamtéž, s. 105.

v podobě zpusťosených vesnic, měst, hradů a památek, čímž byla zničena krásná a bohatá říše Karlova.

Mennert pojímá období působení Jana Husa a husitů jen stručně. K charakteristice Husa stačí zmínka o tom, že byl nadšený reformním úsilím, ale později se vzdálil od učení a pravdy církve. Jelikož odmítl odvolat své učení, byl koncil nucen nechat ho upálit.

Husitství pak spojuje s národní žárlivostí Čechů proti kolem zasahujícímu německému elementu, které mělo být zpočátku pouhým církevním hnutím. Nakonec se ovšem roznítla děsná občanská válka, která zpusťosila nejen Čechy, ale i sousední země. Tady ovšem autor připomíná, že ke zpusťosení sousedních zemí přispěly i „*ausgesendeten kaiserlichen hilfsvölker*“.⁴⁵

1.4.1 Srovnání přístupu autorů

Gindelyho text o husitství je pojat s nadhledem, jemuž se zbylí tři autoři nepřiblížili, neboť se neubráníli více či méně jasně pozitivně nebo negativně zabarveným stanoviskům, která svádí k jednostrannému vnímání událostí a postav. Nejlepším příkladem tohoto postupu je Hrnčíf, který jednoznačně vyzdvihuje Husa a Žižku, které oceňuje opravdu mnoha skvělými vlastnostmi. Do protikladu k nim je pak postaven Zikmund jako vyloženě negativní postava. I jindy v Gindelyho stopách jdoucí Lepař škatulkuje Zikmunda jako lstivého a neupřímného. Navíc i on zde hraje na nacionální pročeskou strunu, když zdůrazňuje Husovu roli coby obhájce práv českého národa na univerzitě. Motiv českého národa je v textu ještě několikrát připomenut, když v sebrání křižáckého vojska vidí ohrožení českého národa a v ukončení husitských válek zase jeho záchranu. V pročeském tónu se drží jako obvykle Hrnčíf, jehož výčet pozitivních důsledků husitství je velmi obsáhlý a suverénně nejdelší. Autorův důraz na široký rozměr husitství má jen podtrhnout jeho vrcholný význam pro dějiny českého národa. Žádný z uvedených autorů nelíčí husitství tak oslavně a tak černobíle jako právě on. Mennert je naopak tím, kdo tuto periodu našich dějin vnímá spíše negativně a textově jí věnuje jen málo prostoru. Jako jediný hodnotí husitství jako občanskou válku a mluví o národnostní žárlivosti Čechů vůči německému elementu, čímž jednak dokresluje záporné hodnocení celého hnutí, jednak dodává textu proněmecký nacionální akcent.

---

⁴⁵ Mennert, H.: *Abriss der Geschichte...*, s. 81.

1.5 Bílá hora

Gindely od začátku líčí českou válku v rámci mezinárodního kontextu. Zaměřuje se především na vzájemné vztahy a spolky mezi zeměmi, které v této první fázi třicetileté války plnily aktivní úlohu. Zajímavý je jeho pohled na Matyáše a Ferdinanda II. ve srovnání s událostmi, které se odehrály na konci vlády jednoho či na počátku panování druhého. Za Matyáše se zdálo, že je vše ztraceno. Navíc jako panovník nebyl dost rázný, takže u případných spojenců nevzbuzoval takovou důvěru. Ferdinand II. oproti tomu vzbuzoval větší důvěru u těch, kteří měli zájem mu pomoci, protože od jeho vytrvalosti očekávali vítězství, což se potvrdilo. V tomto mezinárodně zaměřeném pohledu jsou české země zmiňovány zejména v souvislosti s rozpoutáním konfliktu, a tedy pražskou defenestrací a pak až v rámci samotné bitvy na Bílé hoře. Důsledky této bitvy jsou opět řešeny v rovině platící pro zúčastněné země.

Lepař dává rovněž ve svém líčení důraz na mezinárodní svazky a postoje zemí. Jmenuje země, které se v této fázi třicetileté války zapojily do konfliktu, a jejich postoj zdůvodňuje. Jako jednu z příčin Ferdinandova vítězství označuje fakt, že z kandidátů na český trůn byl vybrán Fridrich Falcký a ostatní protikandidáti se pak logicky obrátili proti němu. Velice zajímavý je i odkaz na francouzského krále Jindřicha IV., kdy autor poznamenává, že nepřítelům chyběl právě takový státník. Navíc ani Fridrich Falcký nemá v Lepařových očích ty správné vlastnosti, jakých bylo potřeba. U českých obyvatel si to pokazil svým chováním a horlením pro učení Kalvínovo. Tady se připomíná zohavení chrámu sv. Víta v Praze. Nakonec ještě byli jeho rádci cizozemci, kteří se neuměli dohodnout s domácími. Za největší chybu povstání považuje autor fakt, že protestantská šlechta nedokázala učinit svou věc věcí národní. Bílá hora rozhodla nejen osud zemských stavů, ale i celého národa českého. Podrobně se Lepař zaobírá i důsledky Bílé hory. Všeobecně poznamenává, že „*všech bouří užívali tehdejší panovníci k založení správy absolutní...*“.⁴⁶ Ačkoli by si tedy katolíci zasloužili zachovat ústavu, Ferdinand zřídil přechodnou vládu. Dále se pak zmiňuje potrestání odpůrců, počátek protireformace nejen v českých zemích, ale i v Rakousku, obnovené zřízení zemské, převaha cizinců na zkonfiskovaných statcích a posílení jazyka německého.

---

⁴⁶ Lepař, J.: *Všeobecný dějepis...*, s. 84.

Kapitola, v níž se Hrnčář zabývá Bílou horou, je pojata celkem stručně a značně jednostranně. Bedřich Falcký je označen za nestatečného a nemoudrého, vůdci českého vojska Anhalt a Hohenlohe jsou charakterizováni jako nejspíš a nestateční válečníci, kteří se strachovali rozhodné bitvy. Den bitvy autor vnímá jako nejnešťastnější a nejhroznější s následky do současnosti. Tato událost je symbolem ztráty české samostatnosti. Následky Bílé hory jsou shrnuty v konstatování, že „lid český nejen hmotně ožebračen, ale i vši duševní potěchy a osvěty zbaven“.⁴⁷ Velmi ostře hovoří i o poměrech během třicetileté války. „Cizí šlechta opovrhovala i lidem i jazykem a uvedla stav selský v hnusnou porobu. Reformace katolická prováděna krutými prostředky – odnímáním statků a trestáním na hrdle. Lid český tělesně i duševně přiveden do záhuby.“⁴⁸

Mennert pojednává o této problematice také poměrně široce. Velmi podrobně popisuje především události v Rakousku, zejména situaci ve Vídni v době jejího obležení Thurnovými vojsky. Z celého textu vyzařuje faktografická korektnost, není zde místa pro nějaké subjektivní postoje. Autor daleko méně řeší vztahy mezi jednotlivými zeměmi. Důsledky Bílé hory jsou shrnuty jen laxně, takřka vůbec. České stavy musely vydat své svobody, vůdci povstání byli potrestáni. Autor zjednodušeně konstatuje, že Čechy obdržely později svá privilegia zpět s výjimkou Rudolfova majestátu.

1.5.1 Srovnání přístupu autorů

Gindely, Mennert a Lepař se ve svém líčení shodně opírají o tři takové nejdůležitější pilíře – majetkový spor mezi katolíky a protestanty v souvislosti s událostmi v Hrobech a Broumově, následná defenestrace a samotná bitva na Bílé hoře. Spojenecké vazby a vztahy mezi zeměmi jsou pak nejpodrobněji řešeny u Gindelyho. Mennert tuto problematiku probírá jen okrajově, na druhou stranu si daleko více všímá událostí ve Vídni. Gindelyho a Mennertovo líčení je hodně faktografické bez jakýchkoli zjevných hodnotících stanovisek, které naopak nalezneme u Lepaře, jak jsem již poukázala výše. Tento autor v textu klade i daleko větší důraz na české dějiny. Jako jediný řeší důsledky bitvy, zejména ve vztahu k českým zemím a mluví také o obnoveném zřízení zemském. Navíc tím, že jako nejdůležitější příčinu porážky vnímá fakt, že se celá záležitost nestala národní věcí,

⁴⁷ Hrnčář, F.: *Dějepis národa...*, s. 152.

⁴⁸ *Tamtéž*, s. 156.

dává celému textu pročeský národnostní akcent. Jestliže Lepař vnímá důsledky Bílé hory pro český národ jako osudové, pak Hrnčír je vidí v těch nejčernějších barvách. Na Bílou horu nazírá jako na tragédii pro celý český lid. Jako její viníci jsou jednoznačně označeni Anhalt, Hohenlohe a Bedřich Falcký, kteří jsou proto charakterizováni velmi negativně. Svou roli hraje jistě i to, že se jedná cizozemce potažmo vlastně příslušníky německého národa. Autor se tak touto narážkou nepřímo dotýká právě vrtkavých česko-německých vztahů.

1.6 Zhodnocení

Celkově se v učebnicích tohoto období setkáváme s širším a užším vlastenectvím k naší zemi a s tím, že oficiální učebnice se obzvláště snažily pěstovat u žáků vědomí přirozené historické sounáležitosti s minulostí celého habsburského soustátí. Právě Gindelyho interpretace dějin tomuto pojetí odpovídala a podporovala jej.⁴⁹

Této linie se ostatní autoři již příliš nedrželi. Pokud bych ovšem měla vybrat učebnici, která se nejvíce přibližuje Gindelyho „ideálnímu typu“, půjde o dílo Jana Lepaře.

Jeho učebnice patřily mezi oficiálně doporučené a úředně schvalované. Autor sám byl ředitelem pražského učitelského ústavu, funkcionářem Ústřední matice školské, měl rozsáhlou publicistickou činnost, pracoval v mnoha oborech – v pedagogice, didaktice, češtině, zeměpise a dějepise. Neproslavil se původními badatelskými pracemi, nebyl profesionálním historikem jako Tomek a Gindely, napsal však řadu učebnic ze všech oborů, kterými se zabýval, byl spoluautorem oficiálních čítanek, publikoval metodické články v pedagogických časopisech a byl také znám jako výborný učitel. Stal se prvním autorem třídílné učebnice všeobecných dějin pro učitelské ústavy. Tento učební text zpracoval podle vlastní učebnice pro vyšší gymnázia. Ve srovnání s učebnicemi Gindelyho a Tomka je zřejmé, že je psal autor, v popředí jehož zájmu stálo vyzdvihnout slavnou minulost českého národa. Byl prvním autorem, který na mnoha místech v celých pasážích citoval z Palackého Dějin, často těmito citacemi nahrazoval vlastní text. Lepařovy učebnice nebyly původními díly, ale kompilacemi z děl Palackého a dalších historiků. Výběr učiva z těchto historických prací byl pořizován záměrně tak, aby vyjadřoval národní zájmy autora. Je doloženo, že Lepař při výuce dějepisu na učitelském ústavu vykládal dějiny

---

⁴⁹ Poliřenská, M.: *Antonín Gindely...*, s. 56, 64.

s vlasteneckým zápalem. V učebnici je nápadný jeho odlišný přístup k husitství a stavovskému povstání. Stejně jako Palacký hodnotil husitství jako velkou dobu českých dějin. Stavovské povstání uznával nezakrytě za oprávněné a zjevně odsuzuje zákrok proti Čechům na Bílé hoře.⁵⁰

Zcela jiný způsob výkladu zaujímá Hrnčič, u něhož je velmi patrný český vlastenecký zápal. Jeho dílo bezpochyby patří k neoficiální produkci, neboť se jedná o čítanku.

Větší měrou než učebnice pro gymnázia napomáhaly při vytváření představ o naší minulosti dějepisné články v čítankách a v učebnicích pro obecné a měšťanské školy. Nacházíme v nich jasnější hodnotící hlediska. Romanticky zbarvené příběhy mohly snáze vytvářet emocionální vazby k národní minulosti, než suchá popisná faktografie, kterou bývaly většinou přeplňovány učebnice gymnaziální, které se navíc dostaly do rukou pouze omezeného počtu žáků a nemohly mít proto tak podstatný vliv na vytváření historického povědomí. Bojovná národní agitační idea převládá u neoficiálních učebnic a příruček. V nich je možné se setkat zcela otevřeně s oním romanticky nadšeneckým tónem obecného kulturního národního vření v druhé polovině 19. století. Vlastenečtí autoři byli vedeni snahou pěstovat u žáků vědomý vztah ke slavné historii českého národa a zároveň je citově poutat i k trpícím předkům. Tady je nutné hovořit o užším vlastenectví.⁵¹

Přesně tomuto konceptu odpovídá Hrnčičovo dílo a do jisté míry taky Mennertova učebnice, ačkoli tady se nejedná o čítanku. V jeho podání se výrazně projevuje německý nacionalismus. Tyto tendence jsou někde sice méně patrné, přesto je lze vypořadovat zejména u husitství nebo Karla IV. Ani Lepař, Hrnčič nebo Mennert však nenavázali na národně tolerantní linii Gindelyho a nedokázali si tak udržet potřebný nadhled a střízlivost výkladu, které by odpovídaly „ideálnímu typu“.

---

⁵⁰ Kovaříková, J.: *Učebnice dějepisu...*, s. 81–82.

⁵¹ *Tamtéž*, s. 92–94.

2. Období první republiky (1918–1938)

Československo vzniklo jako jeden z nástupnických států Rakouska-Uherska. Heslem prvních let budování samostatného státu se stalo „Odrakouštit se!“. Snaha zbavit se všeho rakouského ve školství se odrazila nejdříve v nových osnovách. Ministerstvo školství a národní osvěty již v červnu 1919 změnilo jako první právě osnovy dějepisu. Platily s malými změnami od roku 1919 do roku 1933 na všech středních školách a svou stručností a systémem výuky se značně podobaly svým rakouským předchůdcům. Zásadních změn však doznaly učební cíle: *„Zvláštní váhu jest třeba přikládati na dějinné osobnosti a události, které mají význam pro Československý stát...Ve všech ročnících se má dbát na to, aby sociální a politické problémy byly probírány s ohledem na státoobčanskou výchovu..., jest třeba zdůraznit státoobčanské momenty.“*⁵²

V době vlády ministra školství Ivana Dérera vznikl velmi podrobně vypracovaný návrh učebních osnov, který byl postupně zaváděn od školního roku 1933/1934 a který znovu zdůrazňoval význam dějepisu pro občanskou výchovu. Důraz měl být opět kladen na *„domácí dějiny a jejich vrcholy (českou reformaci, vzestup československého národa v 19. a 20. století) a dějiny ostatních slovanských národů tam, kde dosáhly významu pro světové dějiny nebo souvisí úzce s československými dějinami.“*⁵³

Takže se učitelům kladlo za úkol „zvýšit péči o husitství a českou reformaci“, více se zabývat dějinami jiných Slovanů a omezit naopak dějiny rakouské a německé, zkrátit výklad o habsburskou dynastii a dějiny novověku dovést až do výsledku světové války.⁵⁴

Je nutné si tedy na začátek uvědomit, že výklad dějin prošel po vzniku samostatného Československa ostrou diskontinuitou, kdy bylo v podstatě nutné negovat všechna dříve vyzdvihovaná období a události.⁵⁵ Učební texty tak měly posloužit především k podepření nové státní identity, což se projevilo zejména v glorifikaci husitství.

---

⁵² Němec, M.: *Domácí dějiny...*, s. 15–16.

⁵³ *Tamtéž*, s. 16.

⁵⁴ Janovský, J. a kol.: *Základy didaktiky dějepisu*. Praha 1984, s. 106.

⁵⁵ Členové vládnoucí dynastie byli nejčastějším způsobem propagace ideje nadnárodního a jednotného rakouského státu (Sušová, V.: *Školství jako nástroj státní propagandy. Výchova k patriotismu na příkladě rakouských učebnic druhé poloviny 19. století*. In: Bláhová, K. a Petrbock, V. (ed.): *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha 2004, s. 108.)

K předním českým historikům první republiky, kteří ovlivňovali svými pracemi obsah i koncepci dějepisného vyučování na školách patřili Josef Pekař (1870–1937) a Josef Šusta (1874–1945).⁵⁶

Josef Pekař je považován po Františku Palackém za nejvýznamnějšího českého historiografa, odchovance Gollovy pozitivistické školy. Pocházel ze selské rodiny z Turnovska. Vrhł jasné světlo na sporné úseky české minulosti, na husitství⁵⁷, Bílou horu⁵⁸ a dobu tzv. temna, čímž se stal, ač sám nábožensky indiferentní, apologetou katolické církve⁵⁹.

Proslavil se hlavně vědeckou polemikou s T. G. Masarykem o smyslu českých dějin, kdy vystoupil proti Masarykově koncepci, jejíž nosnou ideou byla idea náboženská. V Pekařově pojetí touto ideou byla naopak myšlenka nacionální.⁶⁰

Josef Šusta se narodil v rodině správce schwarzenberského panství v jihočeské Třeboni. Jeho zájem se týkal především hospodářských dějin a světové protireformace. Uplatňoval se u něj i promyšlený rozhled po světových dějinách a kultivovaná znalost výtvarného umění a jejich dějin. Vědecké a literární schopnosti, mimořádné jazykové nadání a vrozený společenský takt jej předurčily, aby se po rané docentuře stal roku 1910 po odchodu Gollově jako profesor všeobecných dějin jeho nástupcem na pražské univerzitě. Na sklonku života se pak stal prezidentem České akademie věd a umění. Historický zájem Šusty byl rozsáhlý od dějin politických k dějinám hospodářským a kulturním. Důležitá je u něj dvojitost zájmu o dějiny domácí a evropské. Rychle dospěl k poznatku o přináležitosti českého hospodářství,

---

⁵⁶ Janovský, J. a kol.: *Základy didaktiky...*, s. 106.

⁵⁷ Pohnutá doba po první světové válce, legitimizující se neustále Husem, husitstvím a husitismem, jej přiměla k napsání jeho stěžejního díla *Žižka a jeho doba*. Netají se tím, že jeho sympatie jsou na straně husitů, nikoli křižáků, císaře Zikmunda a papeže, nicméně na základě historických faktů je nucen konstatovat skutečnosti, které nebyly českým velebitelům Žižky a Táboru příjemné. Žižka není ničím jiným než středověkým loupeživým rytířem, tábořská vojska bandou zabijáků, husitské války znamenaly v českých dějinách dosud nezaregistrovaný úpadek kultury a vzdělanosti. (Malý, R.: *Heslo do slovníku*. In: Kantůrková, E. (ed.): *Pekařovské studie*. Praha 1995, s. 19.)

⁵⁸ Ve své práci *Bílá hora* uvedl na pravou míru hluboce zafixovanou představu, že Bílá hora znamenala pro český národ tragédii. Jeho ideálem byl předválečný stav, přičemž lituje, že k českému povstání vůbec došlo. Výsledky bělohorské bitvy nelze vnímat jinak než negativně, nicméně pro český národ bylo přece jen menším zlem vítězství katolických Habsburků. V případě vítězství protestantské Unie by hrozilo nebezpečí germanizace a de facto zániku českého národa. (*Tamtéž*, s. 19.)

⁵⁹ Ovšem nelze považovat Pekaře v žádném případě za katolického historika, ačkoli svou vědeckou poctivostí a odvahou nestranně doznat pravdu, katolické církvi a její rehabilitaci v českém národě nesmírně pomohl a prospěl. Příkladem budiž jeho *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého*. (*Tamtéž*, s. 14, 17.)

⁶⁰ Augusta a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha 1993, s. 233.

sociální skladby a kultury k západní Evropě a v této souvislosti studoval i české dějiny.⁶¹

Práce o českých dějinách se vztahovaly především k 13. a 14. století, dále sepsal rozsáhlou syntézu o dějinách 19. století a byl redaktorem a spoluautorem rozsáhlého šestisvazkového díla *Dějiny lidstva od pravěku k novověku* (od 1936, nedokončeno).⁶²

Po odborně historické stránce překonává Šusta svým dílem o evropských a světových dějinách omezenost vědy malého národa, soustřeďující se především k vlastním dějinám. Tuto výraznou linii své práce, určenou více laikům a celé české vzdělané a vzdělávající se společnosti než vybraným odborníkům, zahájil Šusta jedinečnými učebnicemi. Po rozložitě učebnici novověku pro obchodní školy z roku 1905 přišel úměrně co do evropských oblastí a jednotlivých složek politického, hospodářského, sociálního a kulturního života propracovaný a pedagogicky šťastně vyložený obraz obecných dějin od raného středověku po současnost v dvoudílném *Dějepis pro vyšší třídy středních škol* (první vydání roku 1911 a 1913). Tento celistvý záběr historické skutečnosti byl v dosavadních našich i německých učebnicích, přihlížejících převážně k dějinám politickým, zcela něčím novým.⁶³

Těsně před válkou v letech 1911–1913 vyšla tedy z podnětu Historického klubu třídílná středoškolská učebnice nazvaná *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních* (Bidlo, Hýbl, Šusta). Autorem dějin starověku byl středoškolský učitel František Hýbl (1875–1929), univerzitní profesor Jaroslav Bidlo (1868–1937) zpracoval východoevropské dějiny a hlavní pasáže od dějin středověku po současnost byly dílem univerzitního profesora Josefa Šusty. Autoři si všímali již nejen dějin politických, ale i hospodářského, sociálního a kulturního života v minulosti. Ve srovnání s předchozími dějepisnými učebnicemi Tomka, Gindelyho a dalších představovaly nové učebnice nesporný pokrok, a to jak ve výběru učiva, tak i v jeho didaktickém zpracování. Ještě více tato skutečnost vyniká z učebnice dalšího historika Josefa Pekaře, která pod názvem *Dějiny naší říše* vyšla v roce 1914 a byla určena pro poslední ročník gymnázia. Po válce v roce 1921 autor tuto učebnici snadno, bez větších změn přepracoval na *Dějiny československé*, jakousi první stručnou poválečnou syntézu našich dějin. Tyto dějepisné učebnice (v dalších vydáních poválečných Bidlo, Dobiáš, Šusta a učebnice Pekařova) stanovily do

---

⁶¹ Kutnar, F.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II. Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické*. Praha 1977, s. 110.

⁶² Churáň, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Praha 1994, s. 536.

⁶³ Kutnar, F.: *Přehledné dějiny...*, s. 114.

značné míry ráz dějepisné výuky na středních školách za předmnichovské republiky a používaly se až do nástupu komunistů k moci a provedení komunistických reforem školství.⁶⁴

Je tedy velmi obtížné vybrat pouze dílo jednoho autora jako „ideální typ“. Obě učebnice znamenaly veliký přínos a kus novátorství. Přesto volit mezi nimi musím a pojmout je zároveň by bylo nepraktické a velmi zmatečné. Podle jakých kritérií volit? Jedno existuje, a to orientace na počet učebnic daných autorů ve fondu učebnic v přerovském muzeu. Pokud budeme sledovat přesně vymezené období, zjistíme, že 2. díl *Všeobecného dějpisu pro vyšší třídy škol středních*, jehož autorem je Šusta, se zde vyskytuje dohromady osmkrát. Tento počet je celkový bez ohledu na to, zda se určitý titul opakuje. Nejmladší čtvrté vydání pak pochází z roku 1937. Zaměříme-li podobný pohled i na Pekaře, existuje ve sbírce pro zvolené období pouze jediná edice z roku 1921 a její druhé vydání z roku 1937, na kterém se podílel i Pekařův žák Josef Klik⁶⁵. Takže zcela jednoznačně má Šusta nad Pekařem početní převahu, což může svědčit o větším využití jeho díla za první republiky. Nesmíme ale paušalizovat, neboť toto tvrzení lze opřít jen o pramenný zdroj ve fondu učebnic v Přerově. Na druhou stranu se celá má práce opírá hlavně o sbírku v tomto muzeu, takže v tomto rámci je tento argument dostačující.

Jako „ideální typ“ jsem si tedy zvolila druhé vydání učebnice *Všeobecného dějpisu pro vyšší třídy škol středních* z roku 1921, kde byl Šusta autorem pasáží od středověku po současnost.⁶⁶ Další díla, která jsem vybrala ke srovnání, jsou od Josefa Peška a Arnošta Cahy.⁶⁷ Než však přikročím k popisu, jak dané učebnice pohlížejí na jednotlivé vybrané úseky našich dějin, chci trochu poukázat i na to, jak na ně pohlíží Pekař, a dát jeho pohled do kontrastu se Šustou. Jak jsem již zmínila výše, jeho učebnice má pro určené období stěžejní význam, takže si jistě zaslouží zvýšenou pozornost, přestože jsem si ji neurčila za „ideální typ“.

---

⁶⁴ Janovský, J. a kol.: *Základy didaktiky...*, s. 104.

⁶⁵ Josef Klik (1896–1965) byl středoškolským profesorem, úspěšným pedagogem a autorem dějepisných učebnic pro nižší třídy škol středních. (Kutnar, F.: *Přehledné dějiny...*, s. 326.)

⁶⁶ Bidlo, J. – Šusta, J. – Hýbl, F.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Díl druhý. Dějiny středního a nového věku do roku 1648*. 2. vyd. Praha 1921.

⁶⁷ Pešek, J.: *Z domova a ciziny. Díl 2. Obrazy z dějin starověkých a středověkých. Pro nižší třídy škol středních*. Praha 1923; Pešek, J.: *Učebnice dějpisu pro nižší třídy středních škol. Díl 3. Obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátků 14. do konce 18. století pro třetí třídu středních škol*. Praha 1933.; Caha, A.: *Malé dějiny československé. S přehledem občanské nauky. Žactvu škol obecných a občanských*. Brno 1920.

Čím se tedy Pekař odlišuje od Šusty? Nebo čím se mu podobá? Obdobně dává Pekař u svatého Václava důraz na jeho křesťanské poselství. Jeho vláda byla založena na přátelských stycích s novou německou dynastií saskou, což koresponduje s Šustovým tvrzením o ochranné Jindřichově funkci vůči Václavovi.

U Karla IV. vyzdvihuje zejména jeho vroucí lásku k české zemi. Příliš neřeší na rozdíl od Šusty otázku, zda se panovník nezapomínal starat i o země německé. Někdy zmiňuje i zdánlivě nepodstatné detaily s Karlova života jako to, že nařídil papeži, aby v jeho přítomnosti byla kdekoliv sloužena slovanská mše, nebo že stadickým sedlákům potvrdil svobodu, aby ošetřovali lískový keř, který kdysi zasadil Přemysl Oráč. Právě tyto drobnosti mají potvrdit panovníkovu sepnatost s národem.

Velmi shodné u obou je i pojetí vlády Václava IV. a zhodnocení jeho vlastností, přičemž Pekař ještě poukazuje na jeho přímo v povaze zakořeněnou nechuť k vyššímu kléru.

Jan Hus je u Pekaře oceňován zejména jako buditel národního vědomí, jehož učenost, neohroženost a výmluvnost naplnila obdivem i jeho soudce. Velmi podstatnou roli pro husitství hraje „žár národního nadšení“, který má ospravedlnit nárok Čechů na prvenství v zemi. V souvislosti s revolucí se zdůrazňuje její demokratické zabarvení nejen v politickém, ale i náboženském měřítku. Pekař především konstatuje, že revoluce nedospěla k myšlence občanské rovnosti. Tento více demokratický náhled u Šusty chybí stejně jako zmínka o divokém fanatismu táborů nebo výklad o Petru Chelčickém. Ztotožňují se pak opět v pohledu na Lipany, které vnímají jako nedílnou součást cesty k míru.

Ve spojitosti s Bílou horou zdůrazňuje Pekař účast německého živlu v přípravě revoluce. Jako cíl pánů od počátku označuje odhodlání dát zemi nového krále, k čemuž bylo zapotřebí, aby stvořili takovou „*situaci, která by i ostatní stavy strhla na dráhu odboje*“. ⁶⁸ Celkově vůbec poukazuje na hlubší kořeny celého odboje, jenž tkví už v oslabení autority koruny za Rudolfa II. a ve stále se stupňující nedůvěře mezi náboženskými stranami, kdy radikálové na obou stranách nabyli vrchu. Na rozdíl od Šusty hovoří i o konfедераční listině. Velmi pečlivý je jeho výklad o spojeneckých svazcích válčících stran. Popisuje, kdo patřil ke komu, proč a jaké sliby v tom hrály roli. Na problematiku pohlíží s nadhledem, neboť dokáže pozitivně

---

⁶⁸ Pekař, J.: *Dějiny československé*. Praha 1921, s. 84.

ocenit i protivníka Maxmiliána Bavorského. Navíc se nesnaží celou událost vtěsnat do zevšeobecňujícího pojmu, jak to činí Šusta se zmínkou o katastrofě bělohorské.

Pekařovo pojetí tedy celkově vykazuje mnoho zajímavých od Šusty odlišných rysů, které by zapadaly do proměny obrazu dějin. Nicméně schéma práce je již dané, a proto zůstanu u Šusty jako „ideálního typu“.

2.1 Svatý Václav

Šusta líčí Václava jako vzdělaného panovníka, který se učil latinsky, řecky a písmu slovanskému. Nadto „*byl s mnišskou horlivostí oddán křesťanství, které v jeho národě mělo ještě mnoho mocných nepřítelů*“.⁶⁹ V zemi vypukly nepokoje a jako rozhodčí za této situace vystupoval pravděpodobně na ochranu Václavovu vévoda bavorský a král saský Jindřich I. Přesto Václav zahynul rukou spiklenců vedených mladším bratrem. Na závěr autor zmiňuje legendy, které postavily Václava do role prvního Kristova mučedníka v českém národě. Jeho jméno je dle Šusty svědectvím kulturních, tj. křesťanských zásluh českého lidu, a tedy symbolem příslušenství ke křesťanskému světu.

Samotná kapitola o svatém Václavovi je u Peška pojata stručně, jen v několika základních stěžejních bodech. Byl vychován zbožnou babičkou Lidmilou, kterou však nechala zavraždit jeho matka Drahomíra vládnoucí za nezletilého knížete. Když se pak sám ujal vlády, porazil knížete zlického Radslava, ale s německým králem Jindřichem I. musel sjednat mír a zavázat se k odvodům poplatků říši německé. Všichni Čechové tento mír neschvalovali. Ctižádostivý bratr Boleslav toužil po trůně, a proto nechal Václava zavraždit. V další kapitole o vládě Boleslava se ještě autor několika větami vrací k Václavovi. Zmiňuje se o přenesení jeho těla do svatovítského chrámu a o blanické legendě. Význam sv. Václava shrnuje jednoduše: „*znenáhla český národ počal uctívati sv. Václava jako svého ochránce. Vše, co mu bylo drahé, nazýval svatováclavským*“.⁷⁰

V podobném duchu líčí vládu svatého Václava i Čaha: zavraždění Ludmily, dočasná vláda matky Drahomíry, porážka zlického vévody Radslava. V souvislosti s německým králem Jindřichem I. je zmíněno, že Václav nechtěl zbytečně prodlužovat válku, a proto se podrobil k placení poplatků. Nadto ještě kníže vystupuje jako horlivý šířitel Kristovy víry. Příčinou nelibosti poddaných se stala

⁶⁹ Bidlo, J. – Šusta, J. – Hýbl, F.: *Všeobecný dějepis...*, s. 47.

⁷⁰ Pešek, J.: *Z domova a ciziny...*, s. 113.

jeho mírumilovnost a štědrost ke kostelům. Boleslav byl těmito nespokojenci přemluven k tomu, aby dal bratra zavraždit. Na závěr hodnotí autor Václava jako dobrého a spravedlivého panovníka. Hovoří o tom, že jej český lid uctíval jako svatého a povýšil jej na patrona (ochránce) země české. Navíc si o něm pozdější kronikáři vybájili rozmanité smyšlenky a ctili ho jako vzor středověkého mnicha.

2.1.1 Srovnání přístupu autorů

Šustův výklad o svatém Václavovi se celkově dosti odlišuje od Peškova a Cahova podání. Výrazná rozdílnost je patrná již z pohledu na německého krále Jindřicha, jehož Šusta staví do role rozhodčího vystupujícího na Václavovu ochranu. Pešek a Caha se v tomto směru omezují na tradiční frázi o nutnosti placení poplatku. Ačkoliv všichni autoři nezapomínají zmínit nějakou formu odkazu svatého Václava, zdaleka největší důraz na tuto záležitost klade Šusta, který zařazuje tuto stránku do všeobecnějšího kontextu celkových zásluh českého lidu. Ve světle vyzdvihování křesťanských zásluh knížete u Šusty, poněkud zaráží absence tohoto motivu v Peškově výkladu, který naopak upřednostňuje rytířský motiv vyjádřený blanickou legendou. Caha zase poukazuje spíše na mírumilovnost panovníka, který zřejmě z této pohnutky ukončuje konflikt s Jindřichem. Pešek však mírové zakončení boje nevnímá jako dobrovolné. Oba zmiňovaní autoři jsou si velice podobní ve schématu líčení vlády tohoto panovníka. Rovněž řeší roli Boleslava, ale podobně jako předtím se ve svých závěrech poněkud odlišují, když Pešek v souvislosti s Václavovou vraždou hovoří o Boleslavově ctižádosti a Caha se přiklání k verzi, že byl k vraždě přemluven. Šusta naznačenou problematiku nijak zvlášť neřeší a soustřeďuje se ve svém podání především na odkaz knížete, přičemž v jeho výkladu jasně dominuje křesťanský motiv.

2.2 Karel IV.

Karla IV. charakterizuje Šusta jako muže s rozhledem a vzdělaností, který jako pravý opak otce nemiloval dobrodružné boje a liboval si v klidné práci vládní. Navíc se ještě zdůrazňuje jeho obliba v asketickém rozjímání mezi ostatky svatých, přičemž se zajímal i o světské písemnictví. V rámci osvětých snah Karla IV. se hovoří o založení univerzity, stavební činnosti a o bezprostředním působení francouzské vzdělanosti na rozvoj vzdělanosti v Čechách. Péče Karlova o země české spočívala v zasahování do všech poměrů veřejného života, přičemž bylo založeno

arcibiskupství a ve snaze posílit královskou moc se Karel pokusil prosadit zákoník *Maiestas Carolina*. I když odpor šlechty k jeho přijetí nepřekonal, dařilo se mu držet alespoň neklidné pány na uzdě. Velmi usilovně se Karel staral o rozmnožení moci svého rodu, takže se Koruna česká jeho přičiněním stala největším státním útvarem ve střední Evropě. Autor připomíná, že Karel nezapomínal ani na úkoly, které mu ukládala císařská důstojnost. Tady hraje stěžejní roli vydání Zlaté buly. Současně se Karel také snažil „*zjednatí mír v říši prohlášením landfrídu a osobní návštěvou rozličných krajů*“.⁷¹ Dále pak je důležitá jeho cesta do Říma, kde přijal císařskou korunu, přičemž neuposlechl výzev blouznivého mladíka jménem Cola di Rienzo, aby spojil Itálii a křesťanský svět pod vedením Věčného města. Práva císařská zdůraznil Karel přijetím koruny arelatské.

Pešek obhajuje Karla, že se staral nejen o zemi českou, ale i německou, kde ovšem nemohl zavést žádoucí pořádek kvůli rozháraným poměrům za sporů měst a šlechty. „*Křivdí Karlu IV. ti, kdo o něm prohlašují, že byl jen otčímec říši německé, kdežto zemím českým laskavým otcem.*“⁷² Následně se autor postupně věnuje jednotlivým činům a odvětvím, kterými se panovník zabýval a o jejichž rozkvět se staral. Velmi podrobně je pojednáno o založení univerzity a o univerzitě jako takové, přičemž se hovoří o Karlovi jako podporovateli věd a umění. Na tomto místě jsou jmenovány stavební a umělecké památky. Podrobněji se rozebírá i gotický sloh. Zvláštní pozornost Peškovu si vysloužil i rozvoj řemesel. Dále se zdůrazňuje Karlova péče o obchod a zemědělství nebo založení nového města pražského. Pak vystupuje Karel jako rozmnožitel říše, s čímž souvisí připojení dalších území a korunovační cesta do Itálie. V souvislosti s vládou v říši německé se připomíná Zlatá bula, ovšem pouze vágně, několika větami. Na závěr se hovoří o rozdělení říše mezi jeho syny, což bohužel panovník učinil z lásky k dětem. Poslední věty naznačují mezinárodní charakter Karlova dvora, ale jedním dechem zdůrazňují, že „*se král sám upřímně hlásil za syna českého národa a člena velké rodiny slovanské*“.⁷³

Karel I. nebo též Karel IV. je v pozitivním směru charakterizován Cahou především jako dobrý hospodář, iniciátor mnoha nákladných staveb a zbožný člověk, který zavedl v zemi pořádek. V souvislosti s tím autor hovoří o dobrých časech a blahobytu, který ovšem panoval hlavně v německých městech. Druhým dechem

⁷¹ Bidlo, J. – Šusta, J. – Hýbl, F.: *Dějiny středního...*, s. 104.

⁷² Pešek, J.: *Učebnice dějepisu...*, s. 8.

⁷³ *Tamtéž*, s. 15.

pak dodává, že selský lid byl utlačován světskou i duchovní vrchností. Dále se sice vyzdvihuje založení univerzity, ovšem vzápětí je řečeno, že Němci měli na ní tři hlasy, kdežto Češi jen jediný, čímž se význam tohoto kroku snižuje. Rovněž se zdůrazňuje, že němčina byla tehdy vládnoucím jazykem. Karel, jak již bylo řečeno, je velmi zbožným mužem, kterým svou štedrostí natolik zvýšil bohatství církve, že způsobil mravní zkázu duchovenstva. Caha důrazně hovoří o temných stínech doby Karlovy. I přízvisko „Otec vlasti“ pro něj mnoho neznamena, neboť jeho původci jsou kronikáři – kněží, kterým se Karel velmi zamlouval. Autor vůbec odmítá tvrzení, že by Karel byl nejlepším a největším českým panovníkem, neboť „*jeho štědrost k duchovenstvu (jež znemravňovala kněze a jimi i lid obecný) a jeho blahovůle k Němcům tak poškodila národ český, že jen hnutí husitské zachránilo národ náš od záhuby*“.⁷⁴

2.2.1 Srovnání přístupu autorů

Šusta i Pešek se shodují ve zcela pozitivním náhledu na Karlovu vládu. Oba obhajují jeho vztah k německým zemím. Šusta se sice tohoto úkolu ujímá poněkud méně výraznou připomínkou o tom, že Karel nezapomínal na úkoly vyplývající z držení císařské koruny. Ovšem mnohem pestřeji charakterizuje jeho činnost v říši a daleko více komentuje i Zlatou bulu než Pešek. Ten naopak velmi důrazně brojí proti nařčení Karla IV. z toho, že byl otčímem německé říše, ale jeho činnost zde vystihuje pouze Zlatou bulou, jejíž význam je odbyt několika povrchními větami. Jinak oba vcelku výstižně popisují jeho činnost v českých zemích, přičemž Šustův výklad je daleko obsáhlejší a zahrnuje i osobní charakteristiku panovníka. Ve výsledku tedy působí Šustův výklad daleko fundovaněji a v mnoha aspektech překonává Peškovo podání. Nejvýrazněji je to patrné právě v otázce přístupu k německým zemím, kdy sice Pešek vystupuje dosti ostře na obranu Karla IV., své stanovisko však nedokáže uhájít věcnými argumenty, jak to činí Šusta. Caha pak se svým výkladem patří do úplně jiné kategorie, neboť jeho výklad je poznamenán snahou dokázat, že Karel IV. nebyl největším a nejlepším českým panovníkem, jak to bývá obvykle v českých učebnicích prezentováno. Ačkoli najdeme v textu i nějaká pozitivita Karlovy vlády, ty se ztrácejí v záplavě negativ, nebo jsou ihned zlehčovány nějakým zápořem. Tudíž sice byla založena univerzita, ale Němci na ní měli tři hlasy

---

⁷⁴ Caha, A.: *Malé dějiny...*, s. 19.

a Češi jen jeden, nebo v zemi panoval blahobyt, avšak jen v německých městech. Husitství je dáváno do protikladu ke Karlově vládě jako hnutí, které jeho chyby napravilo. Celkově působí Cahův výklad neuceleně a neobjektivně. Samotného panovníka vnímá jako proněmecky a procírkevně orientovaného, což není ani v jednom případě bráno lichotivě, neboť oboje zaměření ve výsledku vyloženě poškodilo český národ. Caha tak vůbec nenásleduje Šustova příkladu. V jeho šlépějích kráčí pouze Pešek, i když občas klopýtá.

2.3 Václav IV.

Obecně k Václavově vládě Šusta hned zpočátku konstatuje, že „rozervanost poměrů znesnadňovala však od počátku jeho postavení. Marné pokusy o trvalý pořádek v pestré směsici otázek německých způsobily, že zájem králův o věci říšské ochabl, zvláště když také v Čechách měl vážné nesnáze“.⁷⁵ Panovníka charakterizuje jako člověka prudkého a vznětlivého, který se vášnivě oddával lovecké zábavě a který neuměl dost krotit své rozmary. Autor zdůrazňuje, že Václav chtěl přesto opravdu vládnout. V rámci českých poměrů se líčí především spor krále s arcibiskupem a panskou jednotou. Právě posledně jmenovaný spor vážně oslaboval královu vážnost doma i za hranicemi. Václav IV. pak tedy „podléhal rostoucí měrou svým vášním a vzbuzoval pohoršení nesmírným pitím a svou prchlivostí“.⁷⁶ Co se týče německých poměrů, ty nejsou nijak zvlášť konkretizovány. Rozervanost německých a italských poměrů je sváděna na nečinnost krále, který zde již několik let nezavítal. Václav byl tedy sesazen a marně se pokoušel toto rozhodnutí zvrátit. Navíc se ještě přidružily spory s bratrem Zikmundem, takže „sváry v domě lucemburském otráslly vůbec vážností dynastie v Evropě a země koruny české nenalezly již trvalého pokoje, zvláště když také náboženské otázky počaly mysli hluboce rozjitřovati“.⁷⁷

Pešek charakterizuje Václava jako dobrosrdečného, ale hněvivého, který neměl klid a rozvahu otce. V Čechách panoval patnáct let klid, potom se král dostal do sporu s arcibiskupem Janem z Jenštejna. Tím, že své věrné přátelé z řad nižší šlechty dosazoval do vysokých úřadů, popudil pány, kteří jej dvakrát zajali a uvěznili. On však vždy uprchl. Poměry v německé říši byly neutěšené v důsledku válek mezi

⁷⁵ Bidlo, J. – Šusta, J. – Hýbl, F.: *Dějiny středního...*, s. 107–108.

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 108.

⁷⁷ *Tamtéž*, s. 108.

knížaty a městy. Král se upřímně snažil o zavedení pořádku. Jeho snaha byla ale marná, proto se přestal o Německo starat.

Rovněž podle Cahy vládl Václav zpočátku dobře. Hovoří o něm jako o spravedlivém ochránci slabých a chudých, který chodil v přestrojení zkoumat váhu i cenu zboží a trestal lichváře. Když je líčen spor krále s arcibiskupem, zdůrazňuje u Johánka z Pomuku, že šlo o Němce. Navíc byl vikář tak zmučen, že by byl jistě zemřel, a proto byl hozen do Vltavy. Kvůli sporům s vysokou šlechtou a dvojnásobnému uvěznění „*Václav zanevřel na svět. Vyhýbal se lidem, bavil se lovem a trudné myšlenky zaháněl pitím.*“⁷⁸

2.3.1 Srovnání přístupu autorů

Opět platí, že Šustovu způsobu výkladu se nejvíce přibližuje Pešek, i když co do kvality podání se mu vyrovnává jen těžko. Oba se shodně zamýšlejí nad královou povahou, kterou Šusta charakterizuje daleko kritičtěji. Pešek na něj z toho hlediska pohlíží spíše shovívavěji, když jej dokáže ocenit i jako dobrosrdečného. Šusta především mnohem více naznačuje souvislosti mezi tehdejšími poměry, královou povahou a důsledky z toho vyplývajícími. Pešek je v tomto směru o hodně laxnější a celou problematiku poněkud zjednodušuje. Ačkoli tedy mají oba autoři vůči panovníkovi větší nebo menší výhrady, dokázali i připustit, že chtěl opravdu vládnout nebo že se upřímně snažil o zavedení pořádku. Cahovo podání je nutné zařadit zcela do jiné kategorie, neboť se od předchozích líčení diametrálně odlišuje. Jeho zidealizovaný obrázek panovníka, který pomáhá chudým a slabým postrádá racionálnější hodnocení a dokonce i negativní stránky jeho povahy jsou více méně zlehčovány poukazem na domácí problémy. U Cahy se vyskytuje další zajímavý motiv podmíněný dobovou atmosférou. Když je totiž zmíněn spor s arcibiskupem a v souvislosti s tím i osoba Johánka z Pomuku, zdůrazňuje se u něj, že šlo o Němce, což plně souvisí s tehdejšími názory na problematiku Jana Nepomuckého.⁷⁹ Ve

---

⁷⁸ Caha, A.: *Malé dějiny...*, s. 20.

⁷⁹ Ke konci 19. století, když se Jan Hus stal nejvýznamnějším symbolem českého nacionalismu, začali čeští protestantské novináři a spisovatelé prohlašovat, že Jan Nepomucký nebyl tak významnou osobností, jak tvrdí česká katolická církev, a byl kanonizován pouze proto, že církev (a tím i habsburská monarchie) potřebovala nového českého světce, aby zatlačila do pozadí Husův význam. Boj o to, zda má větší význam pro uchování českého národního vědomí Hus nebo Nepomucký, probíhal v českém denním tisku ještě ve 20. letech. Součástí útoku na symbolický význam Jana Nepomuckého bylo odhalení, které uskutečnilo několik historiků (v rámci sporu se svými názorovými odpůrci), že pražskému vikáři ze 14. století šlo mnohem méně o otázky duchovní než o možnosti užívat vysoký církevní úřad ve svůj vlastní prospěch, a co ještě hůř, že ve skutečnosti vůbec nebyl Čech, ale Němec. (Holý, L.: *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha 2001, s. 118–119.)

výsledku je zde tudíž možné shledat dvě linie výkladu o Václavu IV. Jednu reprezentuje Šusta, kterému méně zdatně sekunduje Pešek, tu druhou úplně odlišnou zastupuje Caha.

2.4 Jan Hus a husitství

Šusta hovoří o Husovi jako o nadšeném hlasateli mravní očisty křesťanstva, který důrazně tepal zlořády zesvětštělého kléru. Z vlasteneckého hlediska je také důležité, že Hus vymohl spolu se svými přáteli na králi dekret upravující poměry hlasů na univerzitě ve prospěch českého národa, neboť *„Čechové těžce nesli, že na jejich rodné půdě rozhodují svou většinou tři národové cizí a že zejména Němci říšíští zabírají nejlepší místa v kolejích a hodnostech akademických“*.⁸⁰ V souvislosti s mistrovým učením autor poznamenává, že většinou s Wiclifem souhlasil, neboť k podobným hlediskům došel sám vnitřním vývojem a vlivem domácích předchůdců. Hus našel velkou oporu v širokých vrstvách lidu, neboť myšlenky Wiclifovy hlásal v domácím jazyce. Navíc ještě užíval lidové mluvy a zjednodušil český pravopis. Autor více probírá i samotné Husovy názory. Co se týče Kostnice *„Hus byl hotov trpěti za své přesvědčení; doufal také, že obecná nálada opravná usnadní mu, aby v akademické disputaci před nejvyšším sborem křesťanstva obhájil svých myšlenek“*.⁸¹ Šusta velmi oceňuje Husovu mravní sílu, kterou prokázal během půl roku trvajícíchho procesu, kdy vroucnými a dojemnými dopisy povzbuzoval své stoupence doma. Jeho myšlenky nenalezly ohlas, neboť panovala obava z rozvratu církevních a společenských řádů. Nakonec Hus zahynul pro své přesvědčení na hranici.

Nejpodstatnější částí Šustova výkladu o husitství je jeho rozčlenění a charakteristika jednotlivých stran, která je založená jednak na různém pojmání názorů Husových, jednak na podmínkách hospodářských a sociálních. Rozlišuje dvě základní strany, a to mírné husity a radikální Táboory. Hovoří o tom, jaké složky obyvatelstva s nimi sympatizovaly, jaké změny požadovaly, ať už v církevním, státním či společenském zřízení. Nakonec konstatuje, že když se během válek chopila vedení šlechta, rozdílly se zúžily jen na věrouku a zahraniční politiku. Jen okrajově zmiňuje některé radikální odnože. Žižku oceňuje především jako znamenitého vojevůdce, který *„připravil zavčas nevelikou, ale ukázněnou,*

⁸⁰ Bidlo, J. – Šusta, J. – Hýbl, F.: *Dějiny středního...*, s. 111.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 113.

vycvičenou a nadšením pro obranu zákona božího planoucí brannou moc“.⁸² K mírovým jednáním se dospělo v důsledku válečných úspěchů husitů, neboť sousední země toužily po smíru s nimi. Samotní Češi toužili také po smíru. Nespokojené radikální strany, jejichž vojska se stala zemi těžkým břemenem, byly poraženy v bitvě u Lipan a mírné strany tak mohly dokončit jednání s koncilem. Do výsledků bouří husitských autor zařazuje především hospodářské a politické změny. Tady lze začlenit obohacení nižší šlechty a měst na královských a církevních statcích, dále oslabení královské moci ve prospěch zemských stavů, jelikož se královská města stala rovnocenným politickým činitelem vedle vyšších stavů. Pak se jedná o nové zastoupení rytířů v zemském soudě nebo o zhoršení postavení selského lidu. Šusta zdůrazňuje i národní stránku věci. Především poukazuje na proměnu českého státu dříve národně dualistického ve stát národní. Důležitým bodem v tomto procesu je úplné počeštění měst, zejména Prahy, přičemž ale došlo ke značnému uvolnění svazku Čech s vedlejšími zeměmi. Jde především o Lužici a Slezsko povětšinou německé. Přitom došlo i k přirozené převaze vítězného českého živlu, čímž se tento jazyk šířil například v Horním Slezsku nebo také na Slovensku. Zajímavá je připomínka, že čeština byla ve stycích s Polskem diplomatickým jazykem. Na závěr autor konstatuje, že *„husitství, které chtělo reformovati celé západní křesťanstvo, spokojilo se s malými ústupky rázu vnějšího a stalo se pouze trpěnou společností v lůně církve západní*“.⁸³

Hus je Peškem líčen jako horlivý kazatel, stoupenec Wiklifův, který přesvědčil krále, aby Češi dostali na univerzitě spravedlivé zastoupení. Navíc ostře vystupuje proti odpustkům, nabádá k lepšímu životu a pilně spisuje. Hus doufal, že v Kostnici své učení obhájí. Protože však na svém učení trval, byl prohlášen zatvzrelým kacířem a upálen.

Smrt Husova způsobila u jeho přívrženců nebezpečné jitření, lid se bouřil a šlechta prohlašovala, že je ochotna hájit jeho čest do krveprolití. Husitské strany jsou děleny na mírnější – pražskou a rozhodnější (radikální) – táborskou, přičemž je více rozebírána pouze táborská strana. Jan Žižka z Trocnova vystupuje jako zachránce české země před velkým nebezpečenstvím ze strany křižáckého vojska, který opravdově přilnul k učení Husovu. Navíc *„po smrti Husově se stal zapřísáhlým*

---

⁸² *Tamtéž*, s. 116.

⁸³ *Tamtéž*, s. 118.

nepřítelem Zikmundovým“.⁸⁴ V bitvě u Lipan došlo k bratrovražednému boji, kde padl výkvět Táborů a Sirotků. Císař Zikmund vystupuje v textu jako negativní postava. Je charakterizován jako proradný císař, který hrál s Čechy ošemetnou hru, když nemínil dodržet zápis, který Čechům dal ohledně kompaktát a arcibiskupa. Navíc je ještě označen za panovníka nehospodárného, který od české koruny odtrhl markrabství braniborské. Hlavní význam husitství vnímá Pešek ve snaze uplatnit vznešené myšlenky rovnosti lidí a lásky k bližnímu (bratrství). Vidí v něm boj za svobodu víry a za mravní očistu křesťanského života. Dále mu připisuje význam národní, protože „vzniklo z horoucí touhy, aby se Čech jevil „svatým člověkem ze svaté země. Poněvadž víře podjednou zůstávali věrni hlavně Němci v městech, husité je odtamtud vyháněli a sami se usazovali na jejich místo“.⁸⁵ Českého husitu považuje za vlastence, který pozdvihl zbraň, „aby svou otčinu očistil z nářku kacírství“.⁸⁶ Je vyzdvihován i ohlas českého válečného umění, které nabylo doslova světové pověsti. Na druhou stranu jsou připomenuty i negativní dopady husitského hnutí v podobě zpustošené země, zničených uměleckých památek, zhrubnutých mravů, rozchváceného majetku církve a porušené národní jednoty. Na závěr zmiňuje fakt, že se husitství ujalo i v říši německé, Polsku a hlavně na Slovensku, což „posílilo bratrské svazky Čechů a Slováků“.⁸⁷

Caha popisuje Husa jako karatele nemravnosti všech stavů, duchovních i světských, který se vroucně snažil o nápravu církve. K osobě papeže poznamenává, že byl dříve námořník a vrah. Autor zejména zdůrazňuje, že Hus je původce hnutí husitského, které je nejslavnější stránkou našich dějin. Navíc je dobrý, uvědomělý Čech, který tím, že upravil český pravopis, stal se zakladatelem novodobého písemnictví českého. Největší jeho význam pak autor spatřuje v tom, že „*mistr Jan Hus byl neohroženým hlasatelem pravdy. Dle středověkých názorů byl kacířem. Přisvojoval nejen sobě, nýbrž i každému křesťanu právo vlastního soudu ve věcech víry. Za toto právo, za svobodu svědomí vstoupil na hranici a dobyl si tak nároků na nehynoucí vděčnost všeho vzdělaného lidstva*“.⁸⁸

Zpráva o smrti kazatele způsobila v Čechách velké pobouření. Autor ji označuje jako potupu českého národa. Po upálení Jeronýma Pražského vypověděli Čechové

---

⁸⁴ Pešek, J.: *Učebnice dějepisu...*, s. 21.

⁸⁵ *Tamtéž*, s. 23.

⁸⁶ *Tamtéž*, s. 23.

⁸⁷ *Tamtéž*, s. 23.

⁸⁸ Caha, A.: *Malé dějiny...*, s. 24.

církvi poslušnost a učení Husovo přijal celý český národ, až na výjimky, tedy zejména vyšší šlechtu. Husité se dělili na dvě strany, mírnou a rozhodnější. Zmíněn je i král Václav, který zpočátku nebránil šíření husitských novot, i když později zakázal přijímání podobojí. Zikmund je označen za věrolomníka, jehož Čechové za panovníka nechtěli a který „*potají strojí se přinutiti Čechy mečem k poslušnosti*“.⁸⁹ Velmi výstižně jsou charakterizovány Lipany jako hrob české demokracie, bratrovražděná bitva, která byla nejnešťastnější v našich dějinách, kterou „*zničena byla česká demokracie (strana lidová: sedláci, chudší měšťané a zemané). Od té doby opět vládla v zemi aristokracie (šlechta)*“.⁹⁰ Význam válek husitských je spatřován jednak v počestění měst, jednak v zastoupení měšťanů na sněmu. Postavení selského lidu se po válce zhoršilo.

2.4.1 Srovnání přístupu autorů

Všichni tři autoři vnímají husitství pozitivně jako zásadní událost českých dějin. Nejfundovanější výklad tohoto období podává Šusta, který především pečlivě rozčleňuje a charakterizuje jednotlivé husitské strany, přičemž hlavně zohledňuje příslušné hospodářské a sociální podmínky. V případě Husa pak vyzdvihuje nový aspekt, a to fakt, že byl ochoten trpět za své přesvědčení, čímž tedy oceňuje jeho mravní sílu, k čemuž zbylí autoři nedospěli. Velmi důkladně z hospodářského, politického a národního hlediska rozebírá Šusta rovněž důsledky husitství. Pešek již tolik nereflektuje hospodářské a sociální aspekty, neboť upřednostňuje národní, potažmo vlastenecké pohnutky, které považuje za stěžejní. Najít lze u něj najít i důraz na demokratický ráz hnutí vyjádřený nadnesenými formulacemi o myšlence rovnosti lidí a lásce k bližnímu. Velmi ostře hodnotí postavu Zikmunda, u jehož charakteristiky si opravdu nebere servítky, když dokonce Žižku označuje přímo jako zapřisáhlého nepřítele Zikmunda. Cahův výklad jde opět svébytně mimo Peškem a Šustou reprezentovaný proud. Jeho hodnocení často sklouzává k příkrým jednostranným soudům, když například označuje papeže za vraha nebo Zikmunda za věrolomníka. Celkově husitství staví na piedestal jako nejslavnější období našich dějin. Vnímá jej především jako hnutí za svobodu svědomí. Výrazný rozdíl oproti předešlým autorům je patrný hlavně v hodnocení Lipan, které jsou dramaticky nazvány hrobem české demokracie, bratrovražděnou bitvou, která byla

---

⁸⁹ *Tamtéž*, s. 25.

⁹⁰ *Tamtéž*, s. 27.

nejnešťastnější v našich dějinách. Došlo tak ke zničení české demokracie. Je třeba poukázat na to, že demokratický ráz husitství naznačuje již Pešek, ovšem Caha se v tomto směru vyjadřuje přímo a otevřeně. Základní rozdíl mezi Šustou a zbylými autory pak tkví právě v pohledu na Lipany, které jsou pro Šustu nutností, aby mohl být uzavřen mír, kdežto Pešek ji hodnotí již jako bratrovražednou. Vedle toho se Šusta odlišuje zejména tím, že dokáže husitství vnímat především prizmatem hospodářským a sociálním a nelpí tolik na jeho národní povaze, která hraje u Peška a Cahy zásadní roli. Pešek je však jediným autorem, který sleduje vyloženě i negativní dopady husitství. Tato stránka u Šusty není tak zjevná, i když třeba chápal husitská vojska na sklonku válek pro zemi jako břemeno.

2.5 Bílá hora

Příčiny odboje vidí Šusta jednak ve sporech mezi katolickou a protestantskou stranou o to, zda jsou duchovní statky zbožím královským. Nespokojenost opozičních stavů byla zvýšena přijetím Ferdinanda Štýrského za nástupce Matyášova, neboť byla známa jeho oddanost katolickým zájmům. Vůdci stavovsko-protestantského hnutí se tedy odhodlali zmařit jeho nastoupení odbojem. Stavové se spoléhali na evropskou situaci a zcela se zřekli habsburského rodu. Volba Fridricha Falckého českým panovníkem však odboji valně neposloužila. „*Kurfürst nebyl mužem činu a horlivostí kalvínskou popudil proti sobě většinu luterských knížat v čele se Saskem.*“⁹¹ Odboj se spoléhal zejména na pomoc ze zahraničí, ale anglická a nizozemská pomoc zůstala bezvýznamná. Nadto francouzská vláda zdržela protestantskou unii diplomatickým jednáním od účinné pomoci Čechům. Autor označuje bitvu jako nešťastnou a celkově pojmenovává události jako katastrofu bělohorskou. Mezi následky císařova vítězství řadí jak politické, tak náboženské či společenské změny. Citlivě vnímá konfiskaci majetků provinilců, čímž „*hejno cizinců a válečných dobrodruhů zaujalo místo domácích šlechtů*“⁹², neboť buď dostali nebo koupili pod cenou zabavené statky. Poukazuje i na emigraci, která „*dokonala hmotný a kulturní rozvrat českého národa, hrozně stíhaného za svou oddanost evangelickému vyznání*“⁹³. Jmenuje i některé významné osobnosti, které opustili zemi včetně Komenského. Na závěr popisuje konkrétní ustanovení Obnoveného zřízení zemského.

⁹¹ Bidlo, J. – Šusta, J. – Hýbl, F.: *Dějiny středního...*, s. 176.

⁹² *Tamtéž*, s. 176.

⁹³ *Tamtéž*, s. 177.

Co se týče této kapitoly, nalezneme u Peška především popisný výklad událostí bez známek zaujetí pro jednu nebo druhou stranu. Spory o kostely, školy a hřbitovy vrcholící tím, co se událo v Broumově a Hrobech, zapříčinily druhou pražskou defenestraci, po níž následovala vláda třiceti direktorů. Brzy na to nastoupil na trůn Ferdinand II. Jak Ferdinand, tak stavy hledali a našli pro svůj boj spojence. Důležité je konstatování, že „*povstání českých stavů odpykal celý český národ. Na země české valila se zkáza*“.⁹⁴ Líčení následků Bílé hory zahrnuje popravu českých pánů, konfiskaci statků provinilců nebo též „*českých rebelů*“⁹⁵, nebo vystěhování velké části obyvatelstva. Zde je jmenováno i několik významných osobností, kteří odešli z vlasti včetně Komenského. Nekatolíci v zemi byli násilným, nerozumným způsobem nuceni k přestupu na víru katolickou. Na závěr je zmiňováno Obnovené zřízení zemské.

Jestliže Caha označil Lipany jako hrob české demokracie, podobného přirovnání používá i v případě Bílé hory, kterou považuje za hrob české samostatnosti. Velmi kriticky se vyjadřuje k českým pánům. Má je za málo obětavé a vytrvalé. Navíc špatně platili válečné daně a jejich žoldněři bojovali bez zájmu. Nejvíce se pak provinili tím, že nedali sedlákům do rukou zbraně, neboť se báli obrácení proti nim, jejich utiskovatelům. Tady se autor opět vrací připomínkou k husitství: „*Jak jinak bylo před 200 lety za Jana Žižky slavné paměti! Tehdy celý národ povstal za obranu víry a jazyka!*“⁹⁶ Co se týče následků bitvy, autor je shrnuje v kapitole nazvané pomsta krvavého Habsburka, což je opravdu výstižné pojmenování. Velmi podrobně, se zaujetím pro detaily a pateticky popisuje popravu odsouzených českých pánů. Tyto řádky jednoznačně mají ve čtenářích vzbudit lítost a zároveň obdiv. V rámci oné pomsty byla ožebračena nekatolická šlechta, zabavené statky rozdělil císař jak mezi cizácké oficíry, tak katolickou církev a vypuzen byl výkvět českého národa za hranice. Krvavým Habsburkem je samozřejmě míněn Ferdinand II. Dle autora to byl i on, kdo přiměl na počátku povstání císaře Matyáše, aby císařští žoldněři do Čech vpadli, čímž zabránil uzavření míru, o kterém Matyáš uvažoval. Velmi ostře je komentována i doba pobělohorská: „*Je to nejhroznější kapitola českých dějin, psaná krví a slzami nešťastných předků našich.*“⁹⁷

---

⁹⁴ Pešek, J.: *Učebnice dějepisu...*, s. 68-69.

⁹⁵ *Tamtéž*, s. 69.

⁹⁶ Caha, A.: *Malé dějiny...*, s. 38.

⁹⁷ *Tamtéž*, s. 42.

2.5.1 Srovnání přístupu autorů

Jako v předchozí kapitole spojovalo autory vnímání husitství jako slavného období našich dějin, nyní podobně hodnotí Bílou horu jako nešťastnou událost naší historie. Budu se opakovat i tvrzením, že Šustův výklad se zdá propracovanější než Peškovo podání zejména ve výčtu důsledků bitvy, které Šusta pojímá daleko šířeji. Oba však vnímají důsledky bitvy jako určující pro celý český národ. Při detailnějším pohledu najdeme při jejich vzájemném srovnání nějaké chybějící detaily, např. Pešek nijak nehodnotí Ferdinanda Falckého, kdežto Šusta v tomto směru formuluje opatrné soudy. Svým vlastním směrem jde naopak Čaha, jehož soudy o tomto období jsou jednostranné, zkreslující a dost ostré. Opakuje se rétorika použitá již v líčení husitské periody. Expresivní výraz hrob je opět použit, tentokrát jde ovšem o hrob české samostatnosti. Vina za nezdařené povstání padá jednoznačně na bedra pánů, což je ještě podtrženo důrazem na chybějící účast lidu. Tento fakt je ihned dán do kontrastu s husitstvím, kdy se zapojil celý národ. Zálibu v silných slovech potvrzuje Čaha rovněž vyjádřením pomsta krvavého Habsburka, což je výstižné pojmenování pro Ferdinanda. Doslova za útok na čtenářovy city lze považovat patetické vylíčení poprav českých pánů, které má mimo jiné vzbudit obdiv a hrdost vůči těmto statečným. Doba pobělohorská je pak logicky pro něj nejhroznějším obdobím našich dějin. Ve srovnání s Čahou je jasné, že zbývající autoři nejsou tak vyhranění. Jejich způsob líčení můžeme označit za popisný, postrádající Čahovu expresivitu, přesto i u nich lze nalézt hodnotící stanoviska vyjadřující zejména soucit s postiženým českým národem. Výklad Bílé hory z jejich strany lze do jisté míry považovat za opatrnější, neboť odpovědnost pánů za zmařené povstání je pouze naznačena. Celkové hodnocení Bílé hory jako katastrofy a nešťastné události pro celý český národ je neměnné a pro všechny autory shodné.

2.6 Zhodnocení

Jak jsem naznačila v úvodu kapitoly, vznik samostatného státu přinesl nové nároky na texty dějepisných učebnic. Výkladový posun v tomto směru je patrný u všech sledovaných období.

Českému dějepisectví dominoval totiž za první republiky úzce národní výklad dějin.⁹⁸ Období, ve kterém se ono národní hledisko prosazovalo přímo explicitně,

---

⁹⁸ Nodl, M.: *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*. Brno 2007, s. 107.

bylo husitství. Šusta v roli „ideálního typu“ mimo tento proud sice nejde, ale dokázal podat natolik propracovaný obraz českých dějin, který dokáže reflektovat více aspektů než je tomu u zbývajících autorů. Jedná se především o hospodářské a sociální hledisko. Čistě na úzce národní výklad dějin se pak orientoval jak Pešek, tak Čaha.

Josef Pešek (1878–1958) byl pražským středoškolským profesorem a Kutnar jej označuje jako „*nepříliš šťastného popularizátora národních dějin ve středoškolských učebnicích*“.⁹⁹

Peškovu učebnici můžeme vnímat i jako takovou přechodnou fázi mezi Šustou a Čahou. Ve svém výkladu se totiž Pešek mnohdy Šustovi dost přibližuje, i když nikdy nedosahuje kvality a preciznosti jeho podání. Větším zdůrazňováním nacionálního aspektu se ale podobá i Čahovi, i když zdaleka nedosahuje jeho vyhraněnosti, jednostrannosti a hlavně expresivnosti. Čahův výklad si právě z tohoto hlediska razil po celou dobu vlastní cestu, když se svými koncepty a obrazy úplně odchyloval od „ideálně typické“ konstrukce, aby podpořil ve svém pojetí především nacionální stanovisko.

---

⁹⁹ Kutnar, F.: *Přehledné dějiny...*, s. 208.

3. Období komunistické vlády (1948–1989)

Od února 1948 do listopadu 1989 hrála hlavní roli v politickém i společenském životě Československa Komunistická strana. Nástupem tohoto politického uskupení se mnoho věcí změnilo, mj. i pohled na celou společnost. Marxismus je teorií společenského vývoje a zároveň i ideologií komunismu. Díla z této doby jsou poněkud problematická, od dnešní doby se liší pohledem na svět, slovníkem i poselstvím. I dnes je sice výsledná podoba jednotlivých publikací ovlivňována společností. Rozdíl je však mezi ovlivněním a poklesnutím do roviny čistého ideologického pojmání, v němž jsou na úkor jediné roviny potlačeny do pozadí roviny ostatní včetně pravdivostní. Takovéto čtení historických děl a pojmání celé historické práce je typické pro všechny totalitní a autoritativní režimy, ať už jsou jejich vzájemné rozdílnosti jakékoliv.¹⁰⁰

KSČ kladla na historii mimořádný důraz, uvědomujíc si, že dějiny mohou být účinným nástrojem působení na lidské vědomí a chování. Studium historie bylo zcela podřízeno ÚV KSČ. Po roce 1948 se historie stala součástí centralisticky řízené státní kulturní politiky.¹⁰¹

Historici éry let 1948 až 1989 tvrdili, že vychází z Marxova učení z tzv. dialektického materialismu. Marx a Engels vytvořili vědeckou základnu mezinárodního socialismu. Položili důraz na hmotné a zvláště výrobní poměry jako na hlavní hybnou sílu, jež určuje veškerý ráz života. Namísto ideje světového ducha prohlásili za jediný opravdu tvůrčí motiv lidských dějin hospodářské výrobní poměry. Dějiny se pro komunistické historiky staly dějinami třídních bojů.¹⁰²

V roce 1948 došlo k výrazným změnám na poli školství a vyučování dějepisu. Po přijetí zákona o jednotné školské soustavě se přikročilo k vypracování nových učebních plánů, osnov a učebnic. Mimořádná péče byla věnována zpracování nových osnov společenskovědních předmětů. Středoškolské osnovy dějepisu, literární výchovy a z valné části i občanské nauky, podle kterých se začalo učit od září 1948, zpracoval Zdeněk Nejedlý, ministr školství, věd a umění. Podle jeho osnov bylo úkolem a cílem dějepisu na střední škole mj. vyzdvihnout v dějinách demokratické

---

¹⁰⁰ Fingerová, M.: *První Československá republika pohledem historických syntéz z let 1945–1989*. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra historie. Olomouc 2007, s. 6.

¹⁰¹ *Tamtéž*, s. 6–7.

¹⁰² *Tamtéž*, s. 17.

tradice českého a slovenského národa, které ukazují, jak náš pracující lid bojoval o národní a sociální osvobození. Postavit mládeži před oči vzory historických osobností vysokých mravních kvalit. Při výběru základního učiva československých dějin dával Nejedlý důraz na husitské revoluční hnutí, boj Čechů a Slováků za sociální a národní osvobození, význam Velké říjnové socialistické revoluce pro uvědomování lidu obou našich národů, protifašistický odboj za druhé světové války, význam osvobození Československa sovětskou armádou a pokrokové vyústění našich dějin porážkou reakce v únoru 1948.¹⁰³

V letech 1948–1953 byl dějepis jako vyučovací předmět již budován na učení marxismu-leninismu. Došlo k výraznému sblížení našeho dějepisu s vyučováním dějepisu v Sovětském svazu. Smysl a cíl marxistického vyučování byl shodně spatřován v pochopení současnosti a ve vysvětlení zákonitého vývoje lidské společnosti k socialismu a komunismu. Pojetí dějepisu vycházelo ze zásad dialektického a historického materialismu. Pro začátky marxistického vyučování dějepisu v Československé republice měla velký význam sovětská historická věda a také překlady sovětských dějepisných učebnic, používaných v těchto letech na našich školách. V roce 1951 vyšla nová učebnice *Československé dějiny* od marxistického historika Václava Husy a kol., používaná na třetím stupni škol v opravených a doplněných vydáních i v pozdějších letech.¹⁰⁴

Václav Husa (1906–1965), tento nehabilitovaný profesor, který se stal v roce 1948 vedoucím katedry československých dějin a archivního studia, je Hanzalem charakterizován jako vědec velmi dobře vzdělaný, osobně slušný, nicméně sloužící komunistické moci a ustrašený. Před válkou studoval ve Francii, kde se seznámil zejména s metodickými výboji školy Annales a stal se jedním ze zakladatelů marxistické Historické skupiny¹⁰⁵, která vznikla v roce 1936 a stavěla se do opozice vůči nehybné metodologii české pozitivistické historiografie.¹⁰⁶

Husa se měl po únoru 1948 stát hlavním komunistickým historikem. V tomto směru přání strany poněkud zklamal, vedoucí postavení získali představitelé Historického ústavu a pak přední učitelé Vysoké školy stranické. Jeho *Dějiny Československa* odpovídaly dobovému marxistickému pojetí.¹⁰⁷

---

¹⁰³ Janovský, J. a kol.: *Základy didaktiky...*, s. 113–114.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, s. 114–115.

¹⁰⁵ Hanzal, J.: *Cesty české historiografie 1945–1989*. Praha 1999, s. 114.

¹⁰⁶ Kutnar, F.: *Přehledné dějiny...*, s. 478.

¹⁰⁷ Hanzal, J.: *Cesty české...*, s. 114.

Jak naznačují předchozí řádky, jako „ideální typ“ pro toto období jsem si vybrala učebnici Husovu. Hanzal sice hovoří o tom, že Husa nesplnil roli hlavního komunistického historika, na druhou stranu ale jeho syntéza československých dějin sledovala čistě výchovné cíle a zcela odpovídala marxistickému obrazu dějin. Nadto vycházela v opakovaných edicích po celou dobu komunistické vlády, takže logicky ovlivnila široké spektrum obyvatelstva země. Abych byla konkrétnější, opřu se opět o údaje, které mi poskytla sbírka učebnic v přerovském muzeu. Najdeme zde až druhé vydání jeho Československých dějin z roku 1952, které je následováno 4. až 7. vydáním. V roce 1959 vychází nová edice pokusné učebnice pro jedenáctý ročník. Tyto Československé dějiny se dočkaly daleko více vydání. To poslední, které se nachází v Přerově, je dvanácté z roku 1979. Další věc, kterou je třeba zmínit je, že Husa byl redaktorem těchto učebnic, nikoli jediným autorem. Vůbec obecně pro učebnice komunistického období platí, že už v naprosté většině případů nebyly díly jednotlivých autorů jako v minulosti v případě Tomka či Pekaře, ale šlo o kolektivní práci i mnoha historiků. Konkrétně se na prvních Československých dějinách podíleli Ján Dekan, Josef Macek, Václav Vaněček, Marie Husová a samozřejmě Václav Husa. Aby byl výčet úplný, nesmíme zapomínat ani na autory slovenských kapitol Jána Tibenského či Petera Ratkoše, ačkoli pro mou práci nejsou podstatní. Jistěže existovala i další díla, která se rovněž dočkala opakovaných vydání, žádné ovšem, pokud se jedná o sbírku učebnic v přerovském muzeu, nedosáhlo tak vysokého čísla jako Husova učebnice. Tento argument měl nakonec v rozhodování o přidělení statutu „ideálního typu“ nejpodstatnější roli.

Mezi učebnice, se kterými budu pracovat v této kapitole, jsem si zvolila vedle Husových *Československých dějin*¹⁰⁸, *Dějepis pro kurzy pro doplnění základního vzdělání* a *Dějepis pro 1. ročník středních odborných škol*.¹⁰⁹ I tady platí, že se nejedná o díla jednotlivců. S výjimkou Husovy učebnice však neexistuje přesný popis toho, kteří autoři se zasloužili o jednotlivé kapitoly. Takže u učebnic, které jsem vybrala jako protiklad k Husovi, budu pro lepší přehlednost a orientaci v následujícím textu používat jméno abecedně prvního autora co by výchozí. Tutéž metodu uplatním také u „ideálního typu“, ačkoli tady vím přesně, kdo byl autorem jaké kapitoly. Souhrnně podle vybraných období řečeno o svatém Václavovi a Karlu IV. psali Josef

---

¹⁰⁸ Husa, V. (red.): *Dějiny ČSR*. 3. vyd. Praha 1954.

¹⁰⁹ Joza, J. – Pösl, F. – Varcl, L.: *Dějepis pro kurzy doplnění základního vzdělání*. 5. vyd. Praha 1967.; Čapek, V. – Michovský, V. – Skladaný, M.: *Dějepis 1. Pro 1. ročník středních odborných škol*. 2. vyd. Praha 1985.

Macek spolu s Václavem Vaněčkem, o husitství pojednal Václav Husa a nakonec Bílou horu zpracovala Marie Husová. Jestliže tedy budu v dalších navazujících kapitolách označovat jednotlivé historiky jako autory daných učebnic, nebude to proto, že by na jejich tvorbě měli jedinou zásluhu. Budu tak učiněno jen z ryze praktického hlediska.

3.1 Svatý Václav

U Husy je problematika Václavovy vlády zúžena na perspektivu vnějšího či vnitřního boje. Ten první byl vyřešen smírem s německým králem Jindřichem a druhý skončil vraždou knížete Václava. Právě smrt je tím, co vtisklo jeho jméno do naší tradice. Vznikaly legendy oslavující život knížete a jeho kult se stal ideologickou oporou dynastie. Důležité je upozornění, že svatováclavská tradice byla v pozdějších dobách zneužita jednak nacisty k pokusu o zotročení národa, jednak tzv. feudálně klerikální i buržoazní reakcí k boji proti husitským revolučním tradicím.

Podle Čapka vláda knížete Václava uzavřela období utváření českého státu. Ze začátku bojoval proti svým protivníkům, aby upevnil přemyslovskou moc. Výbojně politice německého krále Jindřicha I. ale neodolal, takže se mu poddal a zavázal se odvádět poplatky za zachování míru. S tímto podřízením nesouhlasila část českých velmožů, v jejichž čele stanul bratr knížete Boleslav, jenž se po Václavově zavraždění zmocnil vlády.

Za Václava podle Jozy došlo k upevnění moci českého státu, přičemž se kníže opíral jednak o církev, jednak o německého krále Jindřicha, jehož svrchovanost nad knížectvím uznal. To bylo důvodem, proč se proti němu postavila skupina náčelníků jeho vojenské družiny v čele s bratrem Boleslavem. Jsou zmíněny i legendy představující jej jako světce a ochránce státu. Zdůrazňuje se, že tato svatováclavská tradice jako symbol feudálního státu byla později stavěna feudální reakcí proti lidové revoluční tradici husitské.

3.1.1 Srovnání přístupu autorů

Husově linie výkladu se více méně přidržuje nejvíce Joza, který ve shodě s ním poukazuje na vytváření legend a hlavně na užívání svatováclavské tradice proti husitské revoluční tradici. Ovšem jako jediný z uvedených autorů zmiňuje v souvislosti s knížetem církevní motiv, který je vlastně všeobecně značně opomíjen. Čapek svůj výklad omezuje pouze na klasický obrázek knížete Václava, který se

poddal Jindřichovi, za což byl zavražděn. Věnuje mu tedy jen nejméně pozornosti. Joza i Čapek shodně poukazují na upevnění moci českého státu. Celkově je pohled na knížete Václava podán zjednodušeně, neboť se omezuje se pouze na problematiku Jindřicha, vraždy a pak ještě jeho následného odkazu.

3.2 Karel IV.

Husa označuje za nejmocnější oporu Karlovy vlády církev. Šlo vlastně o součinnost světské a duchovní moci, proto býval panovník nazýván „popským králem“. Pomocí vypočítavé sňatkové politiky a diplomatické obratnosti král rozmnožil své rodové državy. V Čechách především posílil feudální monarchii, a to hlavně s podporou církve, kterou vybavil rozsáhlým majetkem a privilegií. Velmi důležitým bodem výkladu je Karlův postoj k otázce měst, kde podporoval patriciát, což souviselo s celkovou obchodní politikou, kdy se Čechy staly průsečíkem důležitých obchodních cest. Jedná se také o dobu rozkvětu feudalismu a zároveň předzvěst blížící se krize. Vládnoucí třídy tehdy odváděly pozornost městského lidu od sebe a zaměřovaly jejich nespokojenost proti židovskému obyvatelstvu. Od poloviny 14. století vůbec propuká v našich městech a na venkově sociální krize v podobě boje kacířských sekt proti církvi. Ve spojitosti s černou smrtí pronikají do Čech flagelanti, k nimž se připojují nejnižší společenské třídy. Společně tak projevují nespokojenost s feudálním společenským řádem. Karel IV. proto upevňuje v Čechách postavení inkvizice, která měla v zárodku potírat jakékoli lidové hnutí proti církvi a státu. Autor v souvislosti s touto problematikou nadnáší otázku, „*zda inkvizice postačí udržet prohlubující se třídní rozpory a zda krutostí rozřeší neodbytně se hlásící krizi feudálního společenského řádu*“.¹¹⁰ Ve zvláštní kapitole je řešen kulturní vývoj 13. a 14. století, kde se rozebírá zejména kulturní rozvoj za jeho vlády. Husa poznamenává, že „*Karel IV. sám měl zájem na kulturní činnosti, která by dodala ještě více „svatozáře“ jeho císařské koruně*“.¹¹¹

Karel IV. je v textu Čapka velmi oceňován jako panovník, který rozšířil české království a zvýšil prestiž českého krále. Zlatou bulou posílil nezávislost českých zemí na říši. Vše možně se staral o hospodářské, kulturní a politické povznesení svých zemí, takže český stát za něj dosáhl vrcholu svého mocenského rozmachu a stal se jedním z nejvýznamnějších států Evropy.

¹¹⁰ Husa, V. (red.): *Dějiny ČSR...*, s. 57.

¹¹¹ *Tamtéž*, s. 58.

Karel IV. je od Jozy oceňován jako vzdělaný a zkušený panovník pečující o hospodářský rozvoj země. „*Pro posílení českého království využíval i své moci jako císař německý.*“¹¹² Vydáním Zlaté buly byla zajištěna téměř úplná nezávislost českého státu na říši, která byla ještě dovršena povýšením pražského biskupství na arcibiskupství. Kladně je hodnoceno mocenské upevnění českého království, jeho hospodářský a kulturní rozmach. Autor se zmiňuje o tom, že všechny země patřící ke království „*měly samostatnou správu a spojovala je vládou česká koruna a jednotné státní občanství.*“¹¹³ Na druhé straně všechny tyto klady spolu s blahobytem šlechty a duchovenstva byly podmíněny zvýšeným útlakem a vykořisťováním poddaného lidu. Navíc „*zvyšování daní a poplatků těžce doléhalo na poddané a vyvolávalo v nich nespokojenost, jež byla jedním ze znaků blížící se krize společnosti a nakonec vyústila v husitské revoluční hnutí.*“¹¹⁴

3.2.1 Srovnání přístupu autorů

Jak je patrné především z textu Husy hlavním znakem tohoto období českých dějin je vrchol a následná krize feudalismu¹¹⁵, která se projevuje v celé společnosti a vede k husitskému revolučnímu hnutí. Husa začíná výklad o krizi feudalismu již za vlády Karla IV. Ne každý autor se ovšem této linii drží, resp. ne vždy najdeme zmínky o krizi již v textu o Karlu IV, což konkrétně platí u Čapka. Žádný z uvedených pisatelů neopomíjí výklad o krizi feudalismu, záleží však na tom, kde konkrétně je text umístěn. Zda je tedy přímo vložen do kapitoly pojednávající o Karlu IV., nebo je součástí následující kapitoly. Má to nějaký význam? Podle mého názoru to sebou přináší malý psychologický efekt. Čapkův popis Karlovy vlády vyznívá velmi pozitivně a krize je řešena až v následující kapitole. Ačkoli se tam jasně hovoří, že se projevovala již od 50. let 14. století, tedy za vlády Karla IV., celkově nedochází ke smazání kladného dojmu z Karlovy vlády. Jakmile se však interpretace krize stala integrální součástí líčení Karlova panování, negativně dopadá na celkové hodnocení

---

¹¹² Joza, J. – Pösl, F. – Varcl, L.: *Dějepis pro kurzy...*, s. 98–99.

¹¹³ *Tamtéž*, s. 99.

¹¹⁴ *Tamtéž*, s. 99.

¹¹⁵ Krize feudalismu stejně jako krize kapitalismu byly pojmy, které do české historiografie pronikly ze západní marxistické historiografie (Jiroušek, B.: *Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurs a možnosti výzkumu jeho proměn.* In: Jiroušek, B. (ed.): *Proměny diskursu české marxistické historiografie (Kapitoly z historiografie 20. století).* Historia Culturae XV. Studia 10. České Budějovice 2008, s. 21). V českém prostředí formuloval široce pojatý, avšak v dogmatickém marxismu hluboko tkvící koncept krize feudalismu František Graus. (Nodl, M.: *Dějepisectví mezi vědou...*, s. 123.)

této osobnosti. Za názorný důkaz této teze pokládám interpretaci Husovu i Jozovu. Ačkoli mezi oběma navzájem lze vypožorovat jistý rozdíl. Jozovo podání je nejprve veskrze kladné a teprve ke konci poukazuje na zápory. Jedná se o takový černobílý styl nebo též o rub a líc jedné mince. Husův přístup pokládám z toho úhlu pohledu za odlišný. Od začátku hovoří o Karlově svázanosti s církví, což vzhledem k dalšímu líčení nevyznívá právě v jeho prospěch. Nadto je v textu jasně kladen důraz na negativní dopady jeho vlády, kdy se především jedná o zavedení inkvizice. V tomto světle ani založení univerzity nebo arcibiskupství nemá takový dostatek kladného náboje, aby celkově dodalo Karlově vládě pozitivní hledisko. V zásadě lze říci, že ani Čapek, ani Joza se příliš nadržují Husovy linii výkladu. Čapek je ve svém hodnocení pozitivní. Joza zase poukazuje i na negativa, což však obecně nevyznívá v neprospěch Karlova dobrého obrazu. Husa je tedy k době Karlovy vlády nejkritičtější. Nadto nikdo další nepoužívá jeho argumentaci o inkvizici nebo židech. Ve výsledku je tedy Husův výklad odlišný.

3.3 Václav IV.

Líčení Václavovy vlády u Husy poněkud zaniká v celkové charakteristice hospodářsko-společenských poměrů v Čechách koncem 14. a počátkem 15. století, kdy se ještě více přiostrňují třídní rozpory. Navenek jsou sice Čechy mocnou državou, která „*trpí však uvnitř hlubokými třídními rozpory*“.¹¹⁶ Proti Václavovi v Čechách stojí panstvo, jehož náporu se král snaží čelit tím, že na místa zemských úředníků povolává příslušníky nižší šlechty. „*Ani v říši není schopen udržet na uzdě separatistické zájmy říšských knížat a bez podpory z Čech nemůže udržet ani německý trůn.*“¹¹⁷ Ztratil podporu i papežské kurie, která byla v těsném spojení s jeho otcem.

U Václava IV. se v učebnici Čapka poznamenává, že postrádal vladařské schopnosti svého otce. Navíc se objevují hospodářské obtíže, které se projevují v narůstání ostrých rozporů uvnitř společnosti. Důraz se klade na panskou oligarchii prakticky vládnoucí v zemi. Ta „*rozchvátíla část královského majetku a omezila tak hospodářskou sílu panovnické moci*“.¹¹⁸ Autor přiznává, že panovník měl složitou situaci nejen doma, ale i jako římský král v důsledku papežského schizmatu.

---

¹¹⁶ Husa, V. (red.): *Dějiny ČSR...*, s. 63.

¹¹⁷ *Tamtéž*, s. 63.

¹¹⁸ Čapek, V. – Michovský, V. – Skladaný, M.: *Dějepis I...*, s. 103.

Joza upozorňuje na jeden důležitý fakt Václavovy vlády. Ačkoliv mělo české království přední místo mezi evropskými státy a existovalo jako součást velkých rodových lucemburských držav, bylo na druhé straně oslabeno hlubokými hospodářskými a sociálními rozpory. Uvnitř prodělával český stát hlubokou krizi, kdy byl především oslabován rozpory mezi všemi vrstvami feudální společnosti. Nejvíce odporu proti sobě vzbuzovala církev. „*V nenávisti proti ní se sjednocovaly všechny vrstvy obyvatelstva země. A právě v této době úpadku autority církve a krize celé společnosti byla vážně oslabena i královská moc.*“¹¹⁹ Bohatá šlechta toužící po nezávislosti na králi vystoupila vůči němu v otevřené válce. Král sice ze zajetí uprchl, ovšem jeho moc byla natrvalo otřesena.

3.3.1 Srovnání přístupu autorů

U všech tří autorů platí, že líčení Václavovy vlády je integrální součástí výkladu o feudální krizi. V tomto světle není její popis důležitý a spíše zaniká. Nijak se neřeší panovníkova osobnost, nebo míra vlastní viny na ztrátě německé císařské koruny. Jedině Čapek poznamenává, že mu chyběly vladařské schopnosti jeho otce. Všichni pisatelé se více méně shodují, že nejen královská moc, ale i celá společnost jsou oslabeny třídními rozpory. Jejich projevem je také fakt, že se vysoká šlechta chápe moci a vystupuje proti panovníkovi. Více se klade důraz na domácí poměry, zahraniční problematika Václavovy vlády se nijak zvlášť neřeší.

3.4 Jan Hus a husitství

Jan Hus je charakterizován jako typický příklad chudého kněze, „*který se těžko probíjel na studiích a s nevolí pozoroval, jak se pyšná a rozmařilá církev úplně odvrací od původního Kristova učení a velebení chudoby*“.¹²⁰ Hus se rozhodl nebojovat proti zlořádům jen teoreticky, ale spojit teorii s praxí, proto kázal a kritizoval „*bohaté církevní hodnostáře, rozmařilost všech boháčů a zvyšující se vykořisťování lidových vrstev*“.¹²¹ Hus je líčen jako smělý reformátor, který přes zákazy „*dále hájil myšlenky zlepšení života prostých lidí a dále horlil proti církvi*“.¹²² Jako nejdůležitější část Husova učení autor vnímá myšlenku o „*spravedlivém pánovi*“ Její základ tkví v tom, že „*jen spravedlivý a ctnostně žijící pán může*

¹¹⁹ Joza, J. – Pösl, F. – Varcl, L.: *Dějepis pro kurzy...*, s. 101.

¹²⁰ Husa, V. (red.): *Dějiny ČSR...*, s. 67.

¹²¹ *Tamtéž*, s. 67.

¹²² *Tamtéž*, s. 68.

*vládnout nad poddanými. Jakmile se pán (šlechtic, církevní hodnostář nebo i král a císař) dopustí hříchu, poddaní jsou zproštěni poslušnosti*¹²³ Hlavním důvodem k jeho upálení bylo to, že „*Zikmund i představitelé církve si dobře uvědomili, že v Husovi jim vyrostl nesmiřitelný nepřítel, který přestože chce opravovat společnost, mohl by zavdat svými teoriemi lidu příležitost k útoku proti současnému společenskému řádu.*“¹²⁴ Poselství jeho díla je vnímáno především v jeho revolučním odkazu. Navíc „*pokrokové síly se průběhem našich dějin hlásily k Husovi, zatím co reakce vždy špinila jeho památku a hlavně znevažovala vyvrcholení Husova odkazu, husitské revoluční hnutí*“.¹²⁵

Husova smrt tedy přiosťřila všeobecné napětí. Autor rozděluje společnost na tři části. K tzv. reakci patří církevní hodnostáři, německý patriciát ve městech a většina nejbohatších feudálů. K protikladu k nim stojí chudina měst a venkova nejvíce pociťující tíhu vykořisťování. Uprostřed mezi reakcí a revolucí se nachází měšťanská opozice, složená z českých majetných vrstev ve městě, z drobné šlechty a univerzitních mistrů, kteří chtějí pouze opravit feudalismus. K důležitým postavám hnutí náleží Jan Želivský, který vystupuje jako mluvčí chudiny, „*jenž vidí kolem sebe třídní boj a odírání chudých bohatými*“.¹²⁶ Navíc „*byl geniálním vůdcem pražské chudiny, který se bil do poslední chvíle za zájmy prostých pracujících*“.¹²⁷ Autor se u jeho osoby rovněž vyhraňuje vůči pohledu buržoazních historiků na něj. K dalším glorifikovaným osobnostem je řazen Jan Žižka zejména jakožto geniální vojevůdce. Jeho vojsko je nazýváno lidovou armádou a vojenská taktika, kterou vytvořil, je dávana za vzor lidově demokratické armádě komunistického období. U jeho postavy je podstatná i zmínka o tom, že sice hájil třídní zájmy měšťanské opozice, na druhou stranu si však svou nesmlouvavostí a spravedlností získal i chudinu, protože bojoval proti největším vykořisťovatelům. Autor velmi oceňuje i Prokopa Velikého jakožto skvělého organizátora a стратега. O Zikmundovi se otevřeně píše jako o viníkovi Husovy smrti. V textu se často používá srovnání s komunistickou současností. Příkladem budiž Tábor, kde došlo k prvnímu pokusu o vytvoření beztřídní společnosti. Ovšem „*byly zespolečenštěny jen statky spotřební, jež, jak už Engels naznačil, měly sloužit především k vydržování armády. Tím se tábořský pokus*

---

¹²³ *Tamtéž*, s. 67.

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 68-69.

¹²⁵ *Tamtéž*, s. 69.

¹²⁶ *Tamtéž*, s. 71.

¹²⁷ *Tamtéž*, s. 76.

o vytvoření beztřídní společnosti hluboce odlišoval od marxisticko-leninského uspořádání socialistické a komunistické společnosti, kterou uskutečňuje dělnická třída tím, že ruší soukromé vlastnictví výrobních prostředků“.¹²⁸ V souvislosti s bojem proti křížáckému vojsku se uvádí, že se třídní boj mění v celonárodní válku proti vetřelcům. Ohledně husitských výprav do zahraničí se zdůrazňuje jejich odvetný a propagační charakter. Jak vidno, nebylo možné husity porazit v poli. „Po bitvě u Domažlic, po spanilých jízdách a po úspěších husitských manifestů mění Zikmund a církev v poměru k husitům taktiku. Na místo vojenského zákroku a útoku zvenčí nastoupilo úskočné diplomatické jednání a pokusy o rozvrat husitského tábora zevnitř.“¹²⁹ Husitství bylo ve výsledku otevřeně zraženo během jednání basilejského koncilu, kdy „pražští univerzitní mistři, bohatí měšťané a šlechtici zrádně svolili k okleštění českých požadavků a nabídli církvi usmíření“.¹³⁰ K tomu se ještě přidružilo „sobecké počínání některých rytířů, kteří si v čele polních vojsk nahromadili bohatství“.¹³¹ Konečná bitva u Lipan je vnímána jako boj Čechů proti Čechům, který odstranil revoluční síly a dal tak prostor úskočné reakci. Z tohoto úhlu pohledu jsou Lipany hodnoceny jako tragédie. Poté se mohl feudální řád opět upevňovat. Význam husitského hnutí vidí autor v jeho revoluční tradici. Dále je podstatný sociální charakter husitství ve jménu spravedlivějšího uspořádání společnosti především z pohledu chudiny. Měšťané využili revoluce pro své třídní zájmy. Skutečný úspěch však zaznamenala šlechta, „která se zmocnila církevních statků a posílila tak své hospodářské pozice“.¹³² Do popředí se dostala i národnostní otázka. Na jedné straně se přiznává mohutný rozmach českého vlastenectví, druhým dechem se však zdůrazňuje, že postrádá jakékoli stopy šovinismu. Vždyť Jan Želivský se postaral o německé husitské kazatele pro německou chudinu. Velkou pozornost si vysloužil i ohlas husitství v zahraničí, kde působil jako revoluční výzva. Důraz se klade i na národní a přímo lidový charakter husitství v kultuře. Rozšiřuje se používání češtiny, která se stává úřední řečí. Poukazuje se na lidovost husitské kultury, kdy i ženy četly a vykládaly bibli. Autor se pevně ohrazuje vůči tomu, aby husitům byla připisována spoušť a kulturní barbarství. Tyto odsudky mají na svědomí církevní hodnostáři a feudálové, kterým bylo trnem v očích zlidovění kultury. Boj

---

¹²⁸ Tamtéž, s. 74.

¹²⁹ Tamtéž, s. 79.

¹³⁰ Tamtéž, s. 79.

¹³¹ Tamtéž, s. 79.

¹³² Tamtéž, s. 81.

husitů za opravu feudálního řádů se stal příkladem a nadějí i do budoucna – pro Jednotu bratrskou, pro dobu Temna, rok 1848 a okupaci. Závěrem se poukazuje na to, že únorové vítězství komunistů zachránilo zemi před novými Lipany a tím pádem i novou Bílou horou. „*Novodobá panská jednota byla rozdrčena.*“¹³³

Jan Hus vystupuje u Čapka jako nejodvážnější hlasatel nápravy poměrů v církvi a ve společnosti. Vycházel sice z myšlenek Jana Viklefa, ale odlišoval se od něj v tom, že svou kritiku spojil se společenskou praxí, kdy se svými názory seznamoval i prostý lid. Otevřeně se hovoří o králově podpoře reformního hnutí.

Zpráva o Husově smrti vyvolala velké pobouření mezi všemi vrstvami lidu, a tak se k jeho „*odkazu hlásila mohutná masa přívrženců – husitů, od městské chudiny až po husitskou šlechtu.*“¹³⁴ V první fázi husitského revolučního hnutí byla vedoucí složkou městská a venkovská chudina. Na druhé straně existovala šlechticko-měšťanská opozice, která brzy získala navrch. Jednotlivé složky hnutí byly značně nesourodé a sledovaly vlastní, často i protichůdné cíle a zájmy. Podobná situace panovala i na katolické protistraně. Nově založený Tábor se budoval jako předobraz budoucího života lidí, neboť se zde měla vytvořit spravedlivá společnost podle chiliastického učení. Ovšem tyto ideje se ukázaly nakonec jako neuskutečnitelné. „*Nízká úroveň rozvoje výrobních sil, již odpovídala individuální výrova v zemědělství i v řemeslech, vylučovala možnost společného vlastnictví výrobních prostředků a spotřební komunismus, o který chudina usilovala.*“¹³⁵ Po neúspěšných křížových výpravách přešla církev k taktice předstírané ochoty ke kompromisu, aby rozštěpila husitský tábor, což se jim podařilo v podobě bitvy u Lipan. V celkovém hodnocení husitství se o něm hovoří jako o nejmohutnějším revolučním hnutí vůbec v Evropě. „*Český národ jako první ze všech evropských národů vystoupil proti nadvládě římské církve, hlavní opoře feudálního společenského zřízení. Husité se poprvé v dějinách pokusili vytvořit společnost bez pánů a poddaných, bez vykořisťovatelů a vykořisťovaných. Nejradikálnější husitské ideje směřovaly k odstranění církevní i panovnické moci a celého feudálního zřízení.*“¹³⁶ Autor zvláště oceňuje, že husitství si jako první v epoše feudalismu dokázalo „*stanovit pevné ideové a sociální cíle a regulovat živelnost, která byla jinde příčinou porážek.*“¹³⁷ Navíc se husitská

---

¹³³ *Tamtéž*, s. 83.

¹³⁴ Čapek, V. – Michovský, V. – Skladaný, M.: *Dějepis I...*, s. 111.

¹³⁵ *Tamtéž*, s. 113

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 114.

¹³⁷ *Tamtéž*, s. 114.

vojenská organizace stala vzorem pro rozvoj vojenské taktiky v Evropě. Na závěr se rozebírá rozvoj husitství na Slovensku v podobě hnutí bratříků, čímž došlo i ke sblížení Čechů a Slováků.

Joza vyjadřuje velmi specificky úlohu Jana Husa. Samotná nespokojenost lidu s vlastní bídou a přepychem jiných ještě totiž není revoluční silou. Tou se stává v okamžiku, kdy jedinec kritikou staré společnosti a vytvořením představy o společnosti nové, vyjádří potřeby lidu. Přesně toto splnil Jan Hus. Již na studiích se zamýšlel nad křiklavými rozdíly ve společnosti. Jako hlavní příčinu zla ve světě odsuzoval bohatství církve. Dále ve svých kázáních vystupoval vůči nepravostem šlechty. Právo vládnout poddaným měl jen ten, kdo jej neutiskoval a nevydíral. Lid byl nadšen, že v souhlasu s křesťanským učením musí bojovat proti zlu. Hus doufal, že v Kostnici dostane příležitost obhájit své učení, jelikož však nechtěl odvolat, byl upálen.

„Husovo odsouzení bylo považováno za potupení a odsouzení celého národa.“¹³⁸ Mezi husity se vytvořily dvě strany – radikální trvající na opravě společenského řádu a měšťanská hájící vlastní zisky z revoluce. Jejich společným programem byly čtyři pražské artikuly, ale existovaly rozdíly mezi stranami v jejich výkladu. Rovněž pro církve byly nepřijatelné, poněvadž měly příliš lidový ráz. Vypíchnuta je i role čáslavského sněmu, kdy se české království stalo stavovskou monarchií. Tábor pak představuje předobraz budoucího života lidu. U tzv. spanilých jízd se zdůrazňuje snaha šířit revoluční myšlenky a popírá se jejich odvetný charakter. Dále pak je podstatná bitva u Lipan, jakožto symbol porážky širokých vrstev lidu spolu s vítězstvím feudální reakce. Celkově se husitství staví do role největšího revolučního hnutí v období rozvinutého feudalismu nejen u nás, ale i v celé Evropě. Především se jedná o slavnou dobu našich dějin, kdy jsme vítězili nad mnohonásobnou přesilou. Jako příčina těchto vítězství se hodnotí zejména revoluční nadšení lidu, *„jež vyplývalo z jeho uvědomění a přesvědčení, že bojuje za spravedlivou věc, že právo je na jeho straně“¹³⁹* Navíc *„uvědomění lidu bylo podmíněno jeho poměrně vysokou vzdělaností, o níž se svou činností zasloužili lidoví kazatelé“¹⁴⁰* Právě tato uvědomělost rovněž umožnila zavést nový způsob boje. Velmi podrobně je zde popisováno husitské válečnictví, kdy se zdůrazňuje odstranění převahy rytířského

---

¹³⁸ Joza, J. – Pösl, F. – Varcl, L.: *Dějepis pro kurzy...*, s. 106.

¹³⁹ *Tamtéž*, s. 112.

¹⁴⁰ *Tamtéž*, s. 112.

jezdce nad pěšákem, což umožnilo zavedení husitských válečných vozů. Tato nová taktika boje je stavěna do role významného mezníku ve vývoji válečnictví. Češi byli považováni jednak za nejlepší bojovníky v Evropě, jednak za vojenské učitele. K hlavním výsledkům husitství patří fakt, že se české země staly stavovskou monarchií, což potvrzují zisky jednotlivých stavů. Nejméně pak získali poddaní. Rovněž je poukázáno na národnostní prvek husitství, přičemž se druhým dechem zdůrazňuje neexistence národní nesnášenlivosti. Vždyť „v řadách husitských vojsk bojovalo mnoho cizinců, zvláště německá venkovská chudina“.¹⁴¹ Hlavní příčinou vyhánění německých patricijů z českých měst bylo tedy jejich podpora církve a protivenství vůči husitství. Představitelem národa se v této době stal lid. Právě lidovost husitství a vítězstvími posílené české sebevědomí vedly k rozšíření používání češtiny. Ve styku s Polskem a Uhry dokonce i jako jazyk diplomatický. Obecně je význam husitství spatřován především v jeho síle jakožto vzpomínky a příkladu. Husitská tradice posilovala český národ v nejtěžších chvílích jako v době pobělohorské nebo za národního obrození, stala se námětem pro mnoho umělců a zejména se k němu hlásila dělnická třída. Závěrem se připomíná husitský vliv na Slovensku, kde posílil v lidu slovenské národní sebevědomí.

3.4.1 Srovnání přístupu autorů

Vzhledem k tomu, že husitství patří stěžejní místo v marxistickém výkladu dějin, náleží mu i patřičná pozornost, která se především projevuje v množství popsaných stránek v poměru k jiným obdobím našich dějin. Husovu výkladu se co do šíře a hloubky žádný ze zbývajících autorů nemůže rovnat. Jde rovněž o to, že výrazné rozdíly v pojetí problematiky se nevyskytují. Přesto lze určité rozdílnosti v detailech nebo ve způsobu výkladu vyzorovat. To, co bylo do značné míry stejné, byl důraz na Jana Husa jakožto reformátora, jež spojil teorii s praxí, když se obracel na lid. Oproti učebnicím z předchozích období se poukazuje na myšlenku o „spravedlivém pánovi“, která vlastně legitimizuje husitství. Zvláště Husa pak zdůraznil jeho revoluční odkaz. Jako další velké postavy jsou hodnoceny Jan Žižka, Prokop Holý a Jan Želivský. Na posledně jmenovanou osobu je kladen důraz hlavně u Husy. Vůbec charakteristika těchto postav je v tomto případě nejpropracovanější. Například Žižka není viděn pouze jako geniální vojevůdce, důležité je i jeho společenské

---

¹⁴¹ Tamtéž, s. 114.

zařazení. Tento autor ve svém textu velmi často používá odkaz na současnost, tedy na komunistickou realitu padesátých let. Takže vidí jasný spojovací most mezi husitským revolučním odkazem a komunistickou společností, která jej dovršila. V tomto světle byl Tábor jen pokusem o vytvoření beztřídní společnosti, který komunistická společnost uskutečnila, a husitské vojsko se stalo vzorem pro stávající lidově demokratickou armádu. Ve shodě s Husou poukazuje i Joza na působení husitství jakožto povzbuzujícího příkladu pro další generace ve významných obdobích našich dějin. Joza tady připomíná jako jediný i roli umělců a spisovatelů v podpoře husitské tradice. Ke shodným rysům patří pohled na Lipany, které jsou vnímány jakožto vítězství reakce, boj Čechů proti Čechům a tragédie. Hodnocení spanilých jízd již tak jednoznačné není. Husa mluví o jejich propagačním a odvetném charakteru. Podobné hodnocení lze nalézt i u Čapka, kdežto Joza hovoří o snaze šířit revoluční myšlenky, jejich odvetnou povahu odmítá. Velkou pozornost věnuje Husa právě ohlasu těchto myšlenek v jiných zemích, přičemž tomuto tématu věnují ostatní autoři jen okrajovou nebo žádnou péči. V celkovém hodnocení husitství je patrné marxistické pojetí národnostní otázky. Na jednu stranu se sice poukazuje na národnostní význam husitství a posílení českého vlastenectví, druhým dechem se však zdůrazňuje neexistence národní nesnášenlivosti či šovinismu. Autoři staví husitství na piedestal, když mluví o jeho jedinečnosti a prvenství v podobě prvního revolučního hnutí v Evropě nebo pokusu o vytvoření beztřídní společnosti v Táboře. Shodně se hovoří o nesourodosti jednotlivých stran, o sociálním charakteru husitství, o porážce poddaného lidu a vítězství třídních zájmů. Důraz se klade na lidovost. U Jozy i u Husy to znamená všeobecné rozšíření češtiny. Husa pak hovoří celkově o zlidovění kultury, kdy se ostře vymezuje vůči obvinění husitství z kulturního barbarství. Joza je pak jediný, kdo v rámci důsledků husitství mluví o tom, že se české země staly stavovskou monarchií. Rozdílnost lze i vnímat v podání ohlasu husitství na Slovensku. V případě Husy jde o konkrétní, faktickou podobu. Zbylí autoři dávají konkrétní vývoj do širších souvislostí, neboť mluví o sblížení Čechů a Slováků nebo o posílení slovenského národního sebevědomí. Celkově se dá tedy říci, že jakési základní schéma husitství je u autorů vcelku totožné. Co do hloubky a šířky má Husa jednoznačně prvenství, Čapek je ve výkladu zase dost stručný. Asi nejvýrazněji se Husa odlišuje svým důrazným poukazem na dovršení husitství v „současnosti“. Další rozdíly jsou pak již jen v detailech.

3.5 Bílá hora

U tohoto protihabsburského odboje klade Husa důraz na to, že „*se nestal národně osvobozovací válkou českého lidu proti nadvládě cizácké habsbursko-klerikální reakce*“.¹⁴² Navíc v táboře vykořisťovatelských tříd, odkud odboj vzešel, panovaly hluboké rozpory. Často se připomíná paralela s husitským revolučním hnutím, neboť ani rytířstvo, ani města nejsou schopny hrát obdobnou úlohu jako před 200 lety v důsledku hospodářského podlomení. Lid zpočátku měl snahu zapojit se do bojů. „*V pracujících masách znovu ožívají husitské tradice a vzpomínky na nepřemožitelná Žižkova vojska.*“¹⁴³ Tyto selsko-plebejské masy si byly dobře vědomy, že k jejich vykořisťovatelům patří příslušníci obou táborů, a proto ani mezi nimi příliš nerozlišovali. „*Sobecké třídní zájmy bránily proměnit odboj v celonárodní válku proti cizí vojenské intervenci.*“¹⁴⁴ Po prohrané bitvě na Bílé hoře byl český národ vydán na milost a nemilost vítězům. Z hodnotícího úhlu pohledu sice „*tzv. stavovské povstání v letech 1618 – 1620 bylo mocenským bojem mezi dvěma stranami uvnitř vykořisťovatelských tříd, ale hospodářské, společenské, národnostní a kulturní následky jeho porážky postihly celý český národ*“.¹⁴⁵ Do následků Bílé hory tedy lze počítat nejen hospodářský úpadek, na kterém se podílela „*kořistnická společnost velkostatkářských magnátů a zahraničních lichvářů*“¹⁴⁶, ale i politický, národnostní a kulturní útlak českého národa. Poukazuje se na to, že „*bojovný jezuitský řád vytyčil plán vyhlazení všech náboženských vyznání, která navazovala na husitské revoluční tradice. Vítězství panovnické moci a velkostatkářsko-klerikální reakce bylo dovršeno novou ústavou, tzv. Obnoveným zřízením zemským*“¹⁴⁷, jehož základní zásadou bylo, že český národ pozbyl všech svých práv a svobod.

Podle Čapka bylo největší chybou protihabsburské opozice, že nepřipustila, aby stavovské povstání přerostlo v povstání lidové. „*Šlechta nechtěla ani slyšet o možnosti sociálních reforem na venkově, které mohly pro povstání získat rolníky.*“¹⁴⁸ Pouze z finanční nutnosti se opřela o města, aniž by však chtěla splnit jejich požadavky. Tímto postojem se šlechta odsoudila k neúspěchu. Důležitým činitelem se stalo i váhání moravských stavů připojit se k akci. Více se popisuje

---

¹⁴² Husa, V. (red.): *Dějiny ČSR...*, s. 116.

¹⁴³ *Tamtéž*, s. 117.

¹⁴⁴ *Tamtéž*, s. 118.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, s. 119.

¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 120.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 120.

¹⁴⁸ Čapek, V. – Michovský, V. – Skladaný, M.: *Dějepis I...*, s. 142.

i protihabsburská činnost Bethlena jakožto určité naděje pro naši opozici, který ovšem příliš sledoval vlastní zájmy o uherskou korunu. Krátká šarvátka na Bílé hoře tedy znamenala katastrofu českého národa. Při charakteristice pronásledování opozice se zdůrazňuje existence libovůle, udavačství a podvodných machinací, v jejichž čela stála skupina šlechtických kořistníků. Poprava českých pánů se označuje doslova jako teroristická akce, „*kteřá má málo obdob v dějinách zápasu mezi šlechtou a panovníkem*“.¹⁴⁹ Dále „*došlo k úmyslně vyvolané inflaci peněz, aby císař mohl zaplatit značné dluhy z války a aby se kořistníci mohli lacino obohatit ohromnými majetky*“.¹⁵⁰ Nové poměry byly nakonec uzákoněny Obnoveným zřízením zemským, které dalo „*zákonné předpoklady pro feudální centralismus a absolutismus, pro panství katolicismu a pro germanizaci*“.¹⁵¹

Samotné povstání je v učebnici Jozy popsáno textově poměrně krátce. Zdůrazňuje se jeho šlechtický charakter a absence poddaného lidu v boji, neboť u šlechty panovala obava, že by zbraně nakonec obrátil proti ní. Svého vítězství v bitvě využil Ferdinand, aby úplně zničil své odpůrce a omezil stavovská práva. Došlo tedy k popravě českých pánů, ke konfiskacím, na nichž „*se obohatila především církev, katoličtí páni a cizí dobrodruzi, kteří sloužili v císařském vojsku*“.¹⁵² Obnoveným zřízením zemským ztratilo české království a jeho obyvatelstvo všechna práva a svobody. Poukazuje se na emigraci nekatolíků ze země, přičemž jako konkrétní příklad slouží Jan Ámos Komenský, co by nejvýznamnější exulantská osobnost a „učitel národů“. Obecně je konstatováno, že Čechy ztratily následkem porážky stavovského povstání samostatnost a staly se pouhou provincií habsburské monarchie.

3.5.1 Srovnání přístupu autorů

Za hlavní příčinu porážky na Bílé hoře všichni autoři shodně označují fakt, že se do celé záležitosti nezapojil lid, a proto bylo celé povstání výlučně záležitostí šlechty. Husa navíc jako jediný používá srovnání s husitskou minulostí, kdy se zapojily všechny vrstvy obyvatelstva. Zdůrazňuje i oživení husitské tradice mezi lidem. Rovněž totožně je porážka vnímána jako katastrofa pro celý národ. Obecné hodnocení Bílé hory je tedy jednoznačné. Ačkoli se povstání stalo záležitostí jen

---

¹⁴⁹ *Tamtéž*, s. 143.

¹⁵⁰ *Tamtéž*, s. 144.

¹⁵¹ *Tamtéž*, s. 144.

¹⁵² Joza, J.–Pösl, F.–Varcl, L.: *Dějepis pro kurzy...*, s. 140.

omezené skupiny vykořisťovatelské třídy, důsledky porážky odnesl celý národ. Tyto následky jsou pak vnímány jako fatální ve všech směrech.

Velmi ostře hodnotí pronásledování opozice Čapek. Popravu českých pánů označuje jako teroristickou akci. Autorovi zřejmě nejde o to, že šlo o příslušníky vykořisťovatelské třídy. Staví se vlastně na stranu příslušníků českého národa proti panovníkovi, který dovolil, aby naše země byla hospodářsky zdecimována. Čapek v zásadě klade důraz především na hospodářskou stránku následků. Joza je v porovnání s ostatními autory nejstručnější. Nadto si všímá i emigrace nekatolíků ze země. Na závěr se autoři shodují i přes různé formulace, že české země ztrácejí své významné postavení. Husa obdobně jako v kapitole o husitství připomíná, že zvítězila reakce, čímž se nejdůsledněji z uvedených autorů drží marxistické rétoriky.

3.6 Zhodnocení

Dá se říci, že marxistické pojetí dějin mělo dané schéma nebo určitou kostru, které se jakýkoli marxistický historik musel držet. Používala se určitá terminologie, která je již dnes notoricky rozpoznatelným znakem pro učebnice komunistického období. Existoval tedy ustálený slovník klíčových termínů, které tvořily osu všech historických prací. Patřily zde pojmy jako třída, třídní rozpory, feudalismus, krize feudalismu, vykořisťování, krize kapitalismu atd. Historici a především pisatelé učebnic neměli příliš možnost se od této linie odchýlit. Jak už jsem zmínila v předchozích kapitolách, režim si moc dobře uvědomoval, jakou roli hrají právě učebnice pro utváření všeobecného historického povědomí národa. A pokud má být státní ideologie akceptována (a tím spíše, jedná-li se o totalitní režim), musí se opírat o historické argumenty. Rozdíly mezi jednotlivými autory nejsou tak do „očí bijící“ nebo zřetelné jako u učebnic předcházejících období. Přesto se dají najít drobnosti, které výklad do jisté míry odlišují. Zásadní dopad na celkové vyznění ale nemají ani v případě sv. Václava či husitství, ani u Václav IV. nebo Bílé hory. Jedinou výjimkou budiž Karel IV. Jak jsem se pokusila poukázat v odpovídající kapitole, domnívám se na základě vlastního pozorování, že se celkový hodnotící dojem u Karla IV. mohl u jednotlivých autorů poněkud různit. Závažný dopad na koncept vrcholu a krize feudalismu to však nemá. Co se týče jednotlivých autorů Husa plní dokonale roli „ideálního typu“. Co do hloubky a šířky výkladu se mu zbývající pisatelé rovnat nemohou. Husou předložený koncept dějin se více méně dodržuje. Ovšem v jednom bodě se mu Čapek s Jozou rovnat nemohou, a to mírou používání

paralel, kterými spojoval husitské revoluční hnutí s Bílou horou nebo se „současností“. Jozova sice rovněž připomíná husitskou tradici, ale ne do takové míry a tak často. Není prostě na tuto problematiku kladen takový důraz, což je myslím dáno pozdější datem vydání oněch učebnic. Čapek svým způsobem doplatil na fakt, že je jeho učebnice zaměřena pouze pro odborné školy. Tudíž na ni po obsahové stránce nejsou kladeny vysoké nároky. Nemá tedy tak silnou výpovědní hodnotu jako učebnice Husova nebo Jozova, ale určité zajímavé postřehy přináší (viz poprava českých pánů po Bílé hoře jako teroristická akce). Při vzájemném srovnání nepřinášejí učebnice komunistického období takovou rozmanitost jak je tomu v předcházejících obdobích. Nicméně marxistický koncept dějin se sám o sobě výrazně odlišuje od pojetí vybraných období v předchozích učebnicích. O tom však více ve čtvrté kapitole.

4. Obraz dějin

Cílem této kapitoly je stručně srovnat, na základě vybraných událostí českých dějin, všechny druhy interpretací, které se v této práci vyskytují. Jedná se tedy o pozitivistickou historiografii 19. století, historiografii první republiky a nakonec marxistickou historiografii. Největší pozornost budu věnovat především nalezeným odlišnostem a poukážu i na spojitosti. Dále se budu snažit přiblížit, na co konkrétně byl kladen akcent, jaký slovník používali jednotliví autoři atd.

Pro historickou vědu stejně jako pro učebnice platí, že se staly nástrojem, který pomáhal podporovat určitou dobově podmíněnou ideu či ideologii. Její podoba závisela na stávající společenské situaci a potřebách, které se v tomto směru uplatňovaly.

Aktuální přítomnost nemohla totiž žít bez vědomého spojení s národní minulostí, v níž nacházela nejen zdroje svých představ, ale i vzory svého jednání a strukturní prvky svého budoucího společenského řádu.¹⁵³

V každém sledovaném období tedy existovala vůdčí idea, kterou se řídili tvůrci učebnic. V rámci dané doby však nemusela zůstat tato idea pouze jedinou. Paralelně se jich vedle sebe vyskytuje více, a buďto si konkurují, nebo se vzájemně prolínají. Typickým důkazem pro toto konstatování budiž 19. století, ve kterém se operovalo s konceptem užšího a širšího vlastenectví. Rovněž se nejedná pouze o tuto vůdčí ideu, ale i další dílčí aspekty, které ji dotvářejí. Koncepty obrazu národních dějin proto mohou ve svých částech vykazovat odlišnosti, přestože se autoři řídí společnou nosnou myšlenkou. Za první republiky byla určujícím elementem snaha podpořit existenci samostatného státu. Řekněme tedy, že tato vize byla pro autory učebnic jednotícím stanoviskem, přesto se výsledný obraz dějin ve svých částech více či méně odlišoval od jiných. Celkově lze tudíž shrnout, že první republika a 19. století vykazují jistou pluralitu idejí a obraz dějin není jednotný, nýbrž především v dílčích aspektech odlišný. Učebnice těchto období se proto vyznačují různorodostí, což padá s příchodem komunistického totalitního režimu. Ten se vyznačoval pevným důrazem na jedinou ideu, jejíž dodržování se stalo pro autory učebnic povinností. Obraz dějin tak postrádá jakoukoli pestrost a naopak se vyznačuje určitou svázaností.

---

¹⁵³ Kutnar, F.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví I. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století*. Praha 1973, s. 145.

Školní dějepis tak v závislosti na politickém vývoji záměrně některé historické události zamlčuje a jiným naopak přikládá velký význam. Bývá proto velmi případně srovnáván s kamenolomem, z něhož se vždy podle potřeby vyberou vhodné kusy.¹⁵⁴

Jak se tedy konkrétně lišila interpretace jednotlivých historických postav a událostí v závislosti na změněných dobových podmínkách naskrz sledovaná období?

4.1 Svatý Václav

Osobnost svatého Václava je neodmyslitelně spjata se svatováclavskou tradicí, která je kontinuálně nejstarší českou historickou tradicí. Od 10. století se kníže Václav stal středověkým „věčným panovníkem“ Čechů, ochráncem českého státu na nebesích, později i symbolem českého bojovníka. Vyvrcholením středověkého svatováclavského kultu byla doba Karla IV., kdy česká královská koruna se nazývala svatováclavská a země Koruny byly zeměmi svatováclavskými. Svatováclavská tradice byla vnímána v různých polohách. Na prvním místě se k ní hlásili bojovní čeští katolíci, kteří ve sv. Václavu spatřovali protektora svých snah o dominanci katolicismu v zemi. Hlásil se k ní i Jan Hus, husité, J. A. Komenský i jednota bratrská, české protestantské stavy apod. Za protireformace se sv. Václav stal symbolem legitimacy katolicismu a habsburské dynastie v českých zemích.¹⁵⁵

V českém národním hnutí byla svatováclavská tradice masivně překrývána tradicí husitskou, která byla vnímána jako bližší tehdejší ideálům svobodného myšlení a národního sebevědomí. Především katolickým světcem zůstal svatý Václav pouze aktivním katolíkům a prohabsburským monarchistům. V českém národním povědomí ustoupil jinému obrazu knížete Václava – vůdci blanických rytířů, jenž mečem obnoví národní práva Čechů.¹⁵⁶

V 19. století se svatý Václav stal tudíž především symbolem politického boje za znovuoobnovení českého státu.¹⁵⁷

Co se týče samotných učebnic 19. století, obraz českého knížete je v nich diferencován dvěma směry. Do konceptu širšího vlastenectví se tato postava moc nehodila, protože byla příliš spjata s českým národním povědomím. V tomto případě

---

¹⁵⁴ Němec, M.: *Domácí dějiny...*, s. 15.

¹⁵⁵ Rataj, J.: *Politické proměny symboliky svatováclavské tradice a tradice 28. října v moderních československých a českých dějinách*. In: *Spory o dějiny. Sborník kritických textů II*. Praha 1999, s. 84.

¹⁵⁶ *Tamtéž*, s. 85.

¹⁵⁷ Holý, L.: *Malý český...*, s. 41.

jej autoři jako Gindely či Lepař tedy nijak zvlášť nereflektují. Naopak tomu je u těch pisatelů, kteří se řídí hlavně principem užšího vlastenectví. Tady je český kníže vnímán především jako horlivý křesťan. Projevuje se i česko-německý akcent, kdy se v nacionálním duchu prezentuje zejména otázka usmíření s německým panovníkem. Tento proud vzorově reprezentují právě pročesky orientovaný Hrnčář a proněmecky zaměřený Mennert.

Se vznikem samostatného státu se stal svatý Václav především symbolem české státnosti. Připomíná se hlavně národní a politický symbol svatováclavského kultu.¹⁵⁸ Jeho náboženské vyznění je poněkud ponecháno stranou.¹⁵⁹ Důležitost svatováclavské symboliky pro celý český národ připomíná historik Jaroslav Werstadt, neboť „*celý národ... už před tisícem let počínal svůj samostatný a důstojný život státně politický i mravně kulturní mezi národy světa*“.¹⁶⁰

Učebnice první republiky tudíž věnují tomuto knížeti patřičnou pozornost. Daleko více se nyní připomíná Václavův odkaz v podobě existence legend, blanické pověsti, svatováclavského kultu. Jeho jméno je především spojováno s kulturními zásluhami celého národa. V tomto duchu se vyzdvihuje i panovníkova vzdělanost. Reprezentantem tohoto náhledu je zejména Šusta. Tyto motivy mohou souviset s tradiční představou o českém národě, který je vysoce kulturní a vzdělaný.¹⁶¹ Ve chvíli existence samostatného státu měly argumenty z minulosti podporující ideu kultivovaného národa jistě důležitou funkci. Důležitou roli hraje opět i křesťanský motiv. Na druhou stranu výjimečně dochází i k jeho absenci, kterou si lze vysvětlit spíše protikatolickou atmosférou první republiky, jež mohla v tomto smyslu ovlivnit autorův výklad.

K dezinterpretaci této postavy dochází za druhé republiky a nacistické okupace, kdy byla osobnost věčného knížete české země využívána k ospravedlnění tzv. realistického přístupu, tedy uznání dominantní role Německa ve střední Evropě.¹⁶²

---

¹⁵⁸ Werstadt, J.: *Odkazy dějin a dějepisců*. Praha 1948, s. 167.

¹⁵⁹ S nezávislostí v roce 1918 adaptovaly státní ideologie a symbolika protestantské prvky, které vytvořily prostor pro jemnou, ale rozsáhlou manipulaci s národními a náboženskými symboly. Například oslava u příležitosti tisíce let od smrti svatého Václava v roce 1929 byla pečlivě inscenovanou událostí, při které oba významy svatého Václava – symbol státnosti a náboženský symbol – byly vědomě odděleny. Církevní oslavy v pražské katedrále sv. Víta se konaly bez účasti představitelů státu; státní oslavy probíhaly odděleně na Václavském náměstí. (Holý, L.: *Malý český...*, s. 45.)

¹⁶⁰ Werstadt, J.: *Odkazy dějin...*, s. 167.

¹⁶¹ Holý, L.: *Malý český...*, s. 75–79.

¹⁶² Rak, J.: *Bývali Čechové...*, s. 47.

Německá propaganda zdůrazňovala, že svatý Václav světil zemi pod německou ochranu a platil každoroční tribut 300 stříbrných prutů a 120 volů saskému králi, předchůdci pozdějších císařů Svaté říše římské, ve kterých ideologové Třetí říše viděli vládce první německé říše. Německá propaganda takto prohlašovala, že český národ, který vstoupil pod ochranu německé říše, konečně naplnil historický odkaz svatého Václava.¹⁶³

Za protektorátu, udělováním Svatováclavské orlice, určené pro zvláště horlivé aktivisty, se z národního světce, patrona mnohých (nejmně protiněmeckých bojů), dokonce stává symbol kolaborace. Tyto skutečnosti vedly pochopitelně ke značné diskreditaci církve ve společenském vědomí.¹⁶⁴

Pakliže se svatému Václavovi dostávalo v dřívějších učebnicích patřičné pozornosti a de facto i kladného hodnocení, marxistická historiografie jej vnímá velice negativně. Podle její konstrukce dějin byla svatováclavská tradice symbolem feudálního státu a ideologickou oporou dynastie, kterou feudální a buržoazní reakce stavěla proti lidové revoluční tradici husitské, jak zejména zdůrazňuje Husa. V tomto směru příliš nepomohlo ani její zneužití nacisty za okupace, což bylo též často připomínáno. Učebnicové líčení se opírá právě o tyto body, přičemž jakékoli zásluhy knížete nejsou brány v potaz. Symboliku svatého Václava jako katolického světce nemohl ateisticky založený režim akceptovat.

Interpretace svatého Václava v učebnicích prochází během doby ostrou proměnou. Jestliže v 19. století je přístup k jeho postavě ambivalentní, za první republiky se těší více méně stálé pozornosti, která je dána zejména důrazem na politický a kulturní význam jeho odkazu. V zásadě však učebnice obou období dokázaly ocenit přínos postavy svatého Václava pro české dějiny. Zcela naopak se k tomu postavila marxistická historiografie, která navázala na diskreditaci jeho obrazu za okupace. V tomto smyslu tedy došlo vzhledem k předchozímu pojetí k pokřivení jeho obrazu a znehodnocení, ba spíše promlčení jeho odkazu, což bylo ještě zvýrazněno tím, že byl kníže postaven do protikladu k tolik adorovanému husitství.

4.2 Karel IV.

Je nanejvýš příznačné, že v době národní emancipace se v interpretaci vlády tohoto panovníka zrcadlí především napjaté česko-německé vztahy. Patrnou stopu

---

¹⁶³ Holý, L.: *Malý český...*, s. 119.

¹⁶⁴ Rak, J.: *Bývalí Čechové...*, s. 47–48.

zanechává i rozdílný přístup oficiální a neoficiální produkce. Čistě z nacionálního hlediska byla postava Karla IV. brána jako kontroverzní.

Důkazem budiž pětisté výročí jeho úmrtí roku 1878, které bylo provázeno neobyčejně čilou publicistickou kampaní a nepřebornou snůškou veřejných slavností a shromáždění. V jeho rámci se rozhořel na stránkách odborného tisku vážně míněný spor profesionálně školených historiků o národní příslušnost Karla IV.¹⁶⁵

Tento spor přesně zapadal do kontextu tehdejší doby, kdy národnostní otázky hrály podstatnou roli. Nadto zde byl vidět i zajímavý posun v myšlení německých historiků, kteří byli zvyklí Karla osočovat jakožto „otčíma Říše“ a „popského krále“ a nyní si jej brali za svého. Co na to učebnice dějepisu? Oficiální proud zařadil panovníka do středoevropského kontextu. Jeho snahou tedy bylo rovnoměrně vylíčit Karlovo úsilí nejen jako českého krále, ale i německého císaře. Skrytě se objevila i výtky, že se méně staral o německé země, což negativně vnímala zejména německá historiografie. Přístup neoficiálního proudu nese opět výrazné stopy německého, nebo českého nacionalismu. V tomto smyslu je poukazováno jednak na českou, jednak na německou příslušnost panovníka.

Česko-německý akcent je přítomen i za první republiky. Nadto se objevuje vůči panovníkovi další výtky. Jedná se o jeho přílišnou podporu církevních institucí. Ačkoliv s označením panovníka za „popského krále“ měla zkušenosti hlavně německá historiografie, nyní se ji ujímá i český autor. Tento postoj mohl souviset s celkovou dobovou atmosférou, neboť bezprostřední popřevratové nadšení bylo provázeno silnými antipatiemi vůči katolické církvi. Kořeny této nevole jsou ovšem patrné již v českém národním hnutí.¹⁶⁶

Jestliže na jedné straně byl Karlovi vyčítán procírkevní a proněmecký postoj, na druhé straně převažuje důraz na českou příslušnost panovníka. Zcela nevymizela ani otázka péče o německé země, i když samotný zájem o Karlovu činnost v rámci německých zemí vzhledem k předchozímu období ochabuje. Někteří autoři mají v tomto směru tendenci omezovat svou pozornost jen na vydání Zlaté buly, což zejména platí později v rámci marxistické historiografie. Z hlediska této problematiky čeští autoři první republiky obhajují postoj panovníka vůči německým

---

¹⁶⁵ Soukup, P.: *Čech, nebo Němec?...*, s. 38.

¹⁶⁶ Liberální duch české politiky a kultury druhé poloviny 19. století prostě v katolické církvi viděl jednu z opor centralistického a národním snahám nepřátelského režimu i brzdu společenského pokroku. Český nacionalismus jí zase vyčítal především podíl na zničení národní vzdělanosti v pobělohorské době. (Rak, J.: *Bývali Čechové...*, s. 43–45.)

zemím, čímž se mohli vymezovat vůči německé straně, která mohla krále v tomto směru kritizovat. Jelikož jsem však v kapitole o první republice nereflektovala německé učebnice dějepisu, nemohu toto stanovisko jasně podložit, ale jen logicky usuzovat o existenci této diferenciaci.

V negaci procírkevního postoje Karla IV. pokračovala marxistická historiografie, jejíž koncepce dějin viděla v bohatství církve jednu z hlavních příčin feudální krize. Nadto byl ještě komunismus postaven na teorii vědeckého ateismu, takže v žádném případě nemohlo být církvi dopřáno pozitivního pohledu. Jak jsem již poukázala v příslušné kapitole, spojení Karlovy vlády s počátkem krize feudalismu mohlo negativně ovlivnit celkové hodnocení jeho postavy. Ostří tohoto posudku je však u později vydaných učebnic otupeno a Karel IV. je tudíž představen celkem v pozitivním světle.

Obraz Karla IV. neprošel takovou názorovou diferenciací, jako tomu bylo u již zmiňovaného svatého Václava. V zásadě se dá říci, že v každém sledovaném období převažuje pozitivní hodnocení jeho postavy a zároveň se v menší míře objevují i kritičtější stanoviska. K problematičtým tématům patřila hlavně jeho národní příslušnost, postoj k církvi a vztah k německým zemím. Nejkritičtější přístup ke Karlovi IV. zaujala marxistická historiografie. Především Husou ztělesněná linie však nebyla slepě dodržována, a proto i přesto u dalších autorů nacházíme kladné ohodnocení. Zásluhy tohoto panovníka byly ve vztahu k českému národu totiž veliké a neoddiskutovatelné. Právě tento fakt je dle mého názoru důvodem, proč pozitivní linii hodnocení najdeme ve všech třech probíraných obdobích.

4.3 Václav IV.

U Václava IV. v 19. století lze zaznamenat dva hlavní směry nazírání. Na jedné straně stojí zidealizovaný obraz knížete spjatého s obyčejnými lidmi, který většinou pomíjí jakákoli negativa jeho vlády a jinak často řešená otázka královy povahy a míry jeho odpovědnosti za problémy doma i v říši je ignorována nebo velmi zjednodušena ve prospěch krále, který v tomto směru vystupuje jako oběť. Typickým příkladem pro toto konstatování je podání Hrnčářovo. Druhý úhel pohledu reprezentovaný zejména Gindelym a Lepařem je daleko realističtější. Především pro 19. století platí, že se vyrovnaně zabývá spornými otázkami jeho vlády nejen doma, ale i v říši. Na rozdíl od prvního směru se velmi věnuje otázce královy povahy a jeho odpovědnosti za vzniklé problémy.

Za první republiky evidentně ochabuje zájem o vylíčení potíží, které měly německé země, nebo se odbývají zjednodušenými frázemi o zmatku či neutěšených poměrech. Centrem zájmu se stávají jednoznačně české záležitosti. Zaměření na české dějiny není po vzniku samostatného státu udivující. Takže i u učebnic zaměřených na všeobecné dějiny ustupují německé otázky poněkud do pozadí. Naopak podobný zájem nadále vládne o povahu krále a jeho odpovědnost za problematiku poměry, jak ukazuje Šusta a méně výrazně i Pešek. Stejně tak se uplatňuje i zlidovělý obraz krále, který v přestrojení chodí mezi obyčejné lidi a trestá nepravosti, což dokazuje svým podáním Caha.

Marxistické pojetí ponechává samotnou osobu tohoto panovníka stranou. Zcela irelevantní jsou v předchozích obdobích tolik probírané vlastnosti krále nebo míra jeho přičinění o problémy doma i v zahraničí. Namísto toho se zde řeší tzv. feudální krize, v jejímž rámci se vyhrocují třídní rozpory mezi všemi vrstvami obyvatelstva. Václav IV. je tedy pouhou figurkou v tomto procesu. V přímé souvislosti s ním je zmiňována rostoucí nadvláda panstva. Vůbec se zde neobjevuje problematika sporu krále s arcibiskupem, s čímž samozřejmě souvisí i osud vikáře Johánka z Pomuku. Tato otázka byla přitom běžně řešena především v prvorepublikových učebnicích. Zcela se vytrácí i onen zlidovělý obraz panovníka.

Dá se říci, že obraz postavy Václava IV. prochází obdobnou proměnou jako je tomu u svatého Václava. V 19. století i za první republiky je tento panovník velmi diskutovanou postavou, přičemž lze rozlišit dva pohledy, které se ve vztahu k němu uplatňují. Marxistická historiografie se v pojetí této problematiky zcela odlišuje a samotnému Václavovi není věnována valná pozornost. Jeho postava je upozaděna na úkor řešení feudální krize.

4.4 Jan Hus a husitství

Jan Hus bývá považován za symbol českého národního patriotismu a ještě přesněji duchovní velikosti českého národa. Tento symbol je produktem národního obrození. František Palacký interpretoval husitství jako nejslavnější část české historie. Husitští vítězové nad armádami německých křižáků a římských císařů se stali vhodnou ikonou velikosti a duchovní či morální převahy českého národa, formujícího se v opozici k německému živlu v Čechách i v habsburské monarchii obecně. Od dob národního obrození bylo husitské hnutí vnímáno jako jeden z nejdůležitějších bodů české historie, třebaže důvody pro to byly různé. Vnímali ho jak čeští historikové

různých ideologických přesvědčení, tak obyčejní lidé, pro které nejdůležitějším poznatkem o tomto období bylo, že český národ povstal v ozbrojeném boji, jak to vyjadřuje titul známého románu Aloise Jiráska „Proti všem“.¹⁶⁷

Husitství vsutku představovalo pro 19. století téma obzvláště výbušné. Revoluční charakter, nacionální akcent, vzpoura proti legitimnímu panovníkovi, boj proti katolíkům – to vše z něj činilo období, které by nejráději vládnoucí režim z dějinného vědomí vytěsnil. V době rostoucí národní emancipace ovšem husitství získávalo příděch nejslavnější periody českých dějin. Zůstávalo tak na autorech učebnic, nakolik se budou řídit tlakem oficiálních míst a nakolik dají průchod svému pohledu.¹⁶⁸

U učebnic této doby je akcentován zejména náboženský a národnostní rozměr husitství. Hus vystupuje zejména jako církevní reformátor a rovněž jako obránce českého národa. Zejména neoficiální proud učebnic sklouzává k vlasteneckému patosu, což je patrné především z hlediska opravdu širokého rejstříku kladných vlastností Jana Husa, přičemž jejich škála je velice pestrá.¹⁶⁹ Stejná rozmanitost se objevuje i v charakteristice Jana Žižky nebo u celkového hodnocení husitství. Důraz se klade na vlasteneckou hrdost a národní uvědomění, což plně koresponduje s požadavky doby národní emancipace. Do pojetí husitství se plně promítaly i česko-německé vztahy, když se na jedné straně se hovoří o vypuzení cizích živlů, na druhé straně se poukazuje na národní žárlivost Čechů vůči německému elementu.

Prvorepublikové učebnice vykazují posun v hodnocení husitství, kdy jsou zohledňovány i sociální a hospodářské podmínky, a to nejen v rozlišení husitských stran, ale i v hodnocení výsledků tohoto hnutí.¹⁷⁰ Jako první zdůraznil sociální složku husitství v dějepisné učebnici Šusta, který i ve svém odborném díle jevil velký zájem o sociální dějiny.¹⁷¹

Nový rozměr dostává i postava Jana Husa, který vystupuje nejen jako kazatel a hlasatel nápravy mravů, ale i jako bojovník za své přesvědčení či neohrožený

---

¹⁶⁷ Holý, L.: *Malý český...*, s. 42.

¹⁶⁸ Novotný, R.: *Jan Hus a husitství v učebnicích dějepisu*. Dějiny a současnost 24, 2002, č. 4, s. 13.

¹⁶⁹ Hrnčíř oceňuje Jana Husa jako muže učeného, vtipného, ctnostných mravů, myslí neohrožený a výmluvnosti zlatouště.

¹⁷⁰ Nepochybně na to měl vliv útlý spisek Fridricha Bezolda *K dějinám husitství*, jehož český překlad vyšel roku 1904 a oproti originálu u nás získal široký ohlas. Německý historik jako první rozpoznal význam sociální složky husitství a ukázal tím na komponentu, jež měla být necelé půlstoletí od českého vydání jeho průkopnické knihy výrazně přeceněna v marxistické historiografii. Zatím se však do povědomí dostávala velice pozvolna. (Novotný, R.: *Jan Hus...*, s. 16.)

¹⁷¹ *Tamtéž*, s. 16.

hlasatel pravdy, pro kterou umírá na hranici. Přiostruje se i pohled na Lipany. Jestliže dříve byla tato bitva chápána spíše jako osudová, která v tomto smyslu pomohla zemi na cestě ke smíru, nyní je hodnocena daleko ostřeji. Ať už jako bratrovražedná nebo hrob české demokracie. Nelze však přísně generalizovat, neboť motiv bratrovražedné bitvy se objevuje již v 19. století stejně jako se za první republiky používá interpretace Lipan jakožto porážky radikálů, která přispěla ke smíru. Jde tedy o to, že ono ostřejší hodnocení má za první republiky tendenci převládat.

Důraz je kladen i na demokratizační prvky husitství, přičemž přínos husitství se vidí zejména v rovnosti lidí či v lásce k bližnímu. Najdeme i zcela jasná stanoviska, kdy se hovoří o zničení české demokracie. Poukaz na tuto stránku husitství měl jistě symbolický charakter. Československo bylo totiž po svém vzniku demokratickým státem. Nadto se jednalo o jediný demokratický režim ve střední Evropě v meziválečné době. Poukaz na demokratické prvky v českých dějinách se hodil nejen z hlediska argumentace na podporu nového státu, nýbrž i v pozdějších letech, kdy byla tato demokracie vážně ohrožena ze strany sousedních států.

Husitské období nadto nabízelo především svědectví česko-slovenských vztahů, kterých tvůrci jednotného státu nacházeli v historii žalostně málo.¹⁷² Bylo totiž třeba historicky podpořit poněkud umělou konstrukci česko-slovenského národa. O to více si tedy prvorepublikové učebnice všímají právě blízkých vztahů mezi Čechy a Slováky během husitského hnutí.

Náboženská a národnostní povaha husitství se doslova vytrácí z učebnic komunistického období. Je pochopitelné, že náboženská motivace nemohla být zohledněna. Jan Hus proto vystupuje v pozici bojovníka proti církvi, což je v rozporu s předchozím obrazem Husa jakožto církevního reformátora. Na národnostní stránku husitství je nazíráno poněkud jiným způsobem, který nekoresponduje s pojetím předchozích období. Autoři jednoznačně odmítají, že by němečtí obyvatelé byli terčem husitů kvůli své národnosti. Zdůrazňuje se absence národní nesnášenlivosti. Pakliže dochází k vyhánění Němců z měst, jde o to, že patřili k patricijům. Jejich národní příslušnost v tom nehraje roli. Naopak v 19. století i za první republiky najdeme právě důraz na národnostní povahu vzájemných střetů.

V tomto období zcela jasně dominuje akcent na sociální povahu husitství. Hybnou silou celého hnutí se stává lid, který se obrací proti vykořisťování a svého mluvčího

---

¹⁷² *Tamtéž*, s. 14.

nachází v Janu Husovi. Ten vystupuje především v roli sociálního reformátora. Zdůrazňování úlohy nižších sociálních vrstev se sice objevuje již za první republiky, nyní však na sebe lid strhává veškerou pozornost.

Celkové podání husitství se viditelně odlišuje svým marxistickým slovníkem. Nejde o to, že by při líčení jiných historických dějů používán nebyl, ale právě zde je jeho vliv nejvíce patrný, neboť se jedná o událost, která patřila k vrcholům marxistického obrazu dějin. Poúnorová společnost totiž nacházela svůj vzor právě v tomto období, neboť zde došlo k prvnímu a neúspěšnému pokusu o vytvoření beztřídní společnosti, která jako taková byla zrealizována komunistickým převratem. V tomto duchu se především prezentuje úloha Tábora, která zde dostává hodně prostoru. Vedle tradičně připomínaného Žižky se velké pozornosti nově dostává Janu Želivskému a větší péči si vysluhuje i Prokop Holý. Ve spojitosti s Žižkou si marxistická historiografie musela poradit s malým rozporem, neboť tato postava byla představitelem šlechticko-měšťanské opozice, která hájila třídní zájmy měšťanů a patřila tedy k „vykořisťovatelům“. Proto se poukazuje na jeho nesmlouvavost, kterou si získal chudinu.

Výklad husitství podle marxistické koncepce vyžadoval, aby některé jeho rysy a události byly zamlčeny, nebo řešeny jen povrchně. Tudíž se například nedozvíme o protestu české šlechty proti upálení Jana Husa. Rovněž kostnický proces nedostává tolik prostoru jako třeba v prvorepublikových učebnicích a jen těžko jsme seznámeni s negativními dopady husitství v podobě zničených památek či zpustošené země. Pokud je tato poslední záležitost zmíněna, pak jen ve smyslu odsudku takovýchto tvrzení.

Pro marxistickou koncepci je typická adorace válečného umění husitů. Ačkoli ony válečnické schopnosti byly kladně hodnoceny a vyzdvihovány i v předchozích obdobích, nyní je jim věnována maximální pozornost. Vyzdvižení válečného umění má podtrhnout dějinný význam husitského hnutí, jehož vliv v tomto směru přesahuje hranice českých zemí. Podstatným znakem byl rovněž lidový charakter husitského vojska, čímž nabývá tento aspekt husitství pro marxistický obraz dějin patřičného významu.

Celkově mizí ambivalentní postoj k bitvě u Lipan, které jsou tak pojímány jednoznačně tragicky ve smyslu boje Čechů proti Čechům. Tato již dříve používaná koncepce je navíc obohacena ve shodě s marxistickým slovníkem tvrzením o vítězství feudální reakce.

Obraz Jana Husa a husitství prošel v českém historickém vědomí mnohými změnami. Postava betlémského kazatele postupně získávala podobu církevního reformátora, odpůrce Němců a německého jazyka, bojovníka za svobodu přesvědčení či sociálního revolucionáře a obdobně laděné charakteristiky se spojovaly i s celým reformním hnutím. Chápání husitství však nevycházelo pouze z vlastních dějin 15. století, nýbrž se do něj promítaly nejrůznější dobové aktualizace, pro něž české opravné hnutí skýtalo mnoho podnětů.¹⁷³

Pro všechna tři sledovaná období platí, že jen stěží zde nalezneme takový výklad husitství, který by se nepodřizoval dobovým požadavkům a přinášel střízlivý pohled na tuto oslavovanou periodu českých dějin.

K takovému podání měla nejvíce nakročeno druhá polovina 19. století, kdy nastupující generace historiků odmítala služebnost dějepisu. Ideálem se stala díla, která preferovala přesný faktografický výklad a dějinnou skutečnost neupravovala aktuálním účelům. Předobrazem takových učebnic byla Gindelyho oblíbená středoškolská příručka (1861), která se v různých překladech a úpravách užívala v habsburské monarchii přes tři desetiletí. Konfesně a nacionalisticky nezatížený historik Antonín Gindely dokázal podat takový výklad husitské periody, který byl přijímaný ze všech stran včetně oficiálních míst. Tento nastolený směr se však dlouho neudržel a prvorepublikové učebnice podřizovaly interpretaci husitského období aktuálním potřebám.¹⁷⁴

Asi největší manipulaci s dějinami husitství ve svůj vlastní prospěch předvedla marxistická historiografie, která výrazně oproti ostatním obdobím přetvořila obraz husitství. Ať tak či onak faktem zůstává, že pro české autory učebnic představovalo husitství obvykle nejslavnější periodu našich dějin, která byla významně oceňována. Ti střízlivější z nich ještě dokázali poukázat na záporné stránky husitství, i když tato „kritika“ nepřehlušila sílu pozitivních dopadů hnutí. Nesmíme však zapomenout ani na existenci německých autorů, kteří naopak k husitství zaujímali dosti negativní postoj, jako tomu bylo například v 19. století u Mennerta, který označoval toto období jako děsnou občanskou válku, která zpusťovala nejen české, ale i sousední země. Přičemž proněmecky orientovaný pohled na husitství se projevuje poukazem na národní žárlivost Čechů vůči německému elementu.

---

¹⁷³ Novotný, R.: *Jan Hus...*, s. 13.

¹⁷⁴ *Tamtéž*, s. 14.

4.5 Bílá hora

Bitva na Bílé hoře bezpochyby patří k těm nejznámějším událostem našich národních dějin. Žádná jiná událost, snad jen s výjimkami mnichovské kapitulace, „Vítězného února“ a sovětské okupace roku 1968, neprobouzí v národu českém tak mohutné citové reakce. Stala se synonymem národní katastrofy, synonymem takřka zániku národa. Po dlouhá desetiletí platilo, co zajisté upřímně vyslovil velký český historik Jaroslav Goll, když napsal, že si nedovede představit Čecha kterékoliv konfese nebo politické strany, „*jenž maje vypravovati o tom, co následovalo po Bílé hoře, by zůstal zcela klidným a chladným, spokojuje se pouhým vysvětlením, jak tyto věci se zběhly*“.¹⁷⁵

Je pochopitelné, že ani učebnice dějepisu nezůstaly prosty těmito tendencím a dá se snad i říci, že přirovnání Bílé hory k národní katastrofě je nejčastěji používanou formulací.

Vlastenecky zaměření autoři 19. století v době národní emancipace jen těžko přecházeli tuto událost s patřičným klidem a záleželo pak na nich, jak moc popustí uzdu svého nacionalismu. Vedle této linie se však uplatňoval i pohled loajální k stávajícímu režimu, který se odlišoval od předchozího pojetí. Tento obraz byl spíše popisný, soustředěný na faktografickou stránku věci a oproštěný od přílišných hodnotících stanovisek. Navíc byla Bílá hora líčena v kontextu dalších souběžně probíhajících událostí, které byly a měly být reflektovány stejnou měrou, neboť se přece jednalo o dějiny celého Rakouska-Uherska.

Ani vlastenecky zaměření autoři nebyli vždy ve svých soudech úplně vyhranění, protože „*přes všechny sympatie k poraženým nemohli a ani nechtěli omlouvat detronizování Habsburků a velezrádnou volbu protikrále*“.¹⁷⁶ V tomto duchu právě volba Fridricha českým králem bývá uváděna jako jedna z hlavních příčin porážky povstání. Tomuto pojetí odpovídá charakteristika Fridricha, která si buďto nebere v jeho kritice servítky, nebo je sice negativní, ale přesto diplomatictější. Jako příčina porážky se nejčastěji objevuje výtky, že se celá záležitost nestala věcí národní. Samozřejmě i výčet důsledků přemoženého povstání je poznamenán pročeským vlasteneckým cítěním. V tomto duchu jsou formulace buďto ostré, nebo poněkud

---

¹⁷⁵ Kučera, J. P.: 8. 11. 1620 Bílá hora. O potracení starobylé slávy české. Praha 2003, s. 7–8.

¹⁷⁶ Vlnas, V.: *Byl pohřben národ drahý...Bílá hora očima starých dějepisců*. Dějiny a současnost 26, 2004, č. 5, s. 12.

opatrnější. Více méně je ale vždy připomenuto, že byl postižen celý český národ nebo též lid.

Nesmíme ale zapomínat ani na existenci proněmecky orientovaného směru, který sice Bílou horu líčí v již zmiňovaném všeobecně zaměřeném kontextu, ale samotné české události odbývá více než si i v rámci dějin Rakouska-Uherska zasluhují.

První republika vznikala v době, kdy kulminovaly protihabsburské nálady, a převrat je tak vydáván za odčinění Bílé hory a veřejné projevy se hemží frázemi o třistaleté porobě, žaláři národů, černožluté hydře apod.¹⁷⁷

Po vzniku samostatného státu byla samozřejmě opuštěna koncepce vylíčení Bílé hory v rámci souběžně probíhajících událostí v Rakousku či Uhrách, resp. na ně již není kladen takový důraz. Autoři se především soustředí na české záležitosti. Stále přetrvává pojetí Bílé hory jakožto národní katastrofy poznamenávající celý český národ. Formulace bývají v tomto směru i hodně ostré, když se mluví například o hrobu české samostatnosti. Objevuje se i srovnání s husitskou dobou, přičemž tyto dvě události jsou stavěny do vzájemného protikladu zejména ve smyslu zapojení obyvatelstva. Tudíž se jedná o další možný způsob interpretace výtky, že povstání postrádalo národní charakter.

Marxistická historiografie staví své pojetí Bílé hory jednoznačně na zdůraznění absence účasti lidu, sobeckém počínání šlechty a existenci rozporů uvnitř tábora vykořisťovatelských tříd. Ačkoliv motiv chybějícího celonárodního aspektu povstání a neschopnosti šlechty se objevuje již v obou předchozích obdobích, tady je zcela jasně určen jako základní rys dokreslený pomocí typického marxistického slovníku. Velmi zdůrazňovány jsou i celkové důsledky Bílé hory, které jsou ve svém vyznění chápány jako útisk celého českého národa. Marxistická historiografie jednoznačně pěstovala obraz doby pobělohorské jakožto nejhorší kapitoly českých dějin. I když tato interpretace byla používána i dříve, komunističtí tvůrci učebnic ji paušalizovali.

Jestliže vznik samostatného státu roku 1918 byl chápán jako „odčinění Bílé hory“ a osvobození národa z třistaleté poroby, komunisté chápali toto „odčinění“ trochu v jiné rovině. Heslo „odčiňme Bílou horu“ mělo na mysli „vítězství pracujícího lidu“ nad někdejší „vládnoucí třídou“, kterou ovšem nebyla aristokracie ale

---

¹⁷⁷ Rak, J.: *Bývali Čechové...*, s. 139–140.

buržoazie. Nová moc se tak vpravovala do spasitelné úlohy s vůlí „napravit“ a „odčinit“ křivdy spáchané na lidu – národu.¹⁷⁸

Podobnou roli jako husitství hraje v českém historickém povědomí Bílá hora, i když s opačným vyzněním. Bílá hora jakožto národní tragédie byla mnohými autory stavěna do protikladu k husitství, které bylo oslavováno. Rovněž tak je i u tohoto období obtížné nalézt takové učebnicové hodnocení, které by bylo oproštěno od přílišného pronárodního citění a zachovalo si ve svém líčení odstup.

Je nutné poukázat ještě na jedno specifikum, které spojuje učebnice dějepisu napříč sledovaná období.

K českému historickému autostereotypu totiž náleží představa, že náš národ musí být – jak správně říká Jiří Rak – veliký ve slávě i v utrpení. Školní učebnice a s nimi propojené popularizační výklady tuto představu rozvádějí až k naprosté absurditě. Jestliže právě nesaháme „od moře k moři“ a před našimi cepy se netřese „celý svět“, jestliže nám není dáno momentálně „jako prvním v Evropě rozžítat pochodeň pokroku a humanity“, pak alespoň se ocitáme v úpadku natolik hlubokém a v ponížení natolik tragickým, že i v tom nám vlastně náleží dějinné prvenství.¹⁷⁹

Tento motiv připomínající dějinnou úlohu českého národa se v pozitivním slova smyslu nejlépe uplatňuje pro husitskou dobu. V tomto duchu je tedy husitství stavěno třeba do role „prvního hnutí za svobodu svědomí“ Marxistická historiografie zase ráda připomínala motiv „prvního revolučního hnutí v období rozvinutého feudalismu v Evropě“ nebo obraz „českého národa, který jako první vystoupil proti nadvládě římské církve“. Jak bylo tedy husitství na jedné straně opěvováno, jevila se Bílá hora na druhé straně tragicky. Proto se ponuře hovoří o „hrobu české samostatnosti“, „katastrofě bělohorské“ nebo „pomstě krvavého Habsburka“. U těchto dvou nejznámějších českých událostí se motiv dějinné úlohy národa uplatňoval nejlépe, ale jeho přítomnost lze zaznamenat rovněž při líčení jiných dějů. Stejně dobře je možné jej vysledovat u Karla IV. nebo svatého Václava atd.

---

¹⁷⁸ Petráň, J.: *Na téma mýtu Bílé hory*. In: Hledíková, Z. (ed.): *Traditio & Cultus: Miscelanea historica bohemica Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensia ab eius collegis amicisque annum sexagesimum dedicata*. Praha 1993, s. 161–162.

¹⁷⁹ Vlnas, V.: *Byl pohřben...*, s. 13.

Závěr

Cílem předkládané studie bylo zachytit proměnu obrazu dějin v učebnicích dějepisu z 19. a 20. století. Jak jsem uvedla v úvodu, do takového obrazu se promítá mnoho faktorů – od vlastního historického bádání, přes subjektivní aspekty, po dobové společenské podmínky, což výzkum předložených učebnic jen potvrdil. Dá se říci, že nejmarkantněji se tyto změny projevovaly ve vztahu k husitství, i když není snadné rozlišit, které ze zvolených událostí českých dějin byly zasaženy méně nebo více, neboť uvedené tendence se dokázaly podepsat úplně na všech. Takže bez ohledu na to, zda se zrovna jedná o svatého Václava nebo Bílou horu, stopy proměny obrazu dějin napříč sledovaná období jsou jasně zřetelné. Nezbyvá tedy než souhlasit s výrokem Jiřího Raka, který napsal toto: *„Musíme se smířit s tím, že historické poznání je stále nedokončené, že v minulosti budeme nacházet stále nové aspekty vzbuzující naši pozornost, že se změnou historické perspektivy se budou měnit i hodnocení jednotlivých historických událostí i jejich protagonistů, že toto hodnocení je vždy nějakým způsobem poplatné hodnotové stupnici historikovy současnosti. Konečně je nutné mít na paměti, i když to řada historiků nerada slyší, že i dějepisec je vždy spjat se svou dobou a že do své interpretace minulosti nutně promítá své vlastní zkušenosti, názory, sympatie i antipatie. Bez této vazby k současnosti by se přece historiografie změnila jen na suché registrování dat a faktů – na druhé straně se samozřejmě nemůže změnit v publicistické posluhování aktuálním potřebám a rezignovat na svou vědeckou poctivost a opravdovost. S oběma popsány tendencemi se ovšem v dějinách dějepisectví setkáváme více než často.*“¹⁸⁰

V žádném případě nelze tuto studii považovat za uzavřenou záležitost, neboť vznikla na základě zkoumání jen omezeného vzorku učebnic. Daná problematika může být samozřejmě dále rozvíjena a prohlubována. Již avizovaná absence německých učebnic první republiky naznačuje další možný směr bádání, který by ovšem zcela jistě musel překročit rámec zkoumané sbírky v Přerově. Rovněž zapojení většího množství učebnic by rozšířilo perspektivu a přineslo daleko detailnější pohled na proměnu obrazu dějin. Stejným způsobem se dá uvažovat

---

¹⁸⁰ Rak, J.: *Bývali Čechové...*, s. 6.

o dalších historických postavách a událostech, na kterých by bylo možné obdobně demonstrovat změny v jejich učebnicových interpretacích. Je nutné také připomenout, že jsem nesledovala všechna možná časová období, během kterých učebnice vycházely. Díla z doby okupace nebo i z období po roce 1989 by jistě ještě více obohatily předkládaný pohled. V rozvíjení úvah nad dalšími směry problematiky bych samozřejmě mohla pokračovat dál, nicméně myslím, že pro obecnou představu tento náhled postačuje.

Předkládaná práce vznikla s jasně a logicky stanovenými mantinely. Ačkoliv tedy můžeme její výsledky považovat v tomto směru za poněkud omezené vzhledem zejména k počtu zkoumaných učebnic, je nutné zdůraznit jednu věc. Učebnice jako takové jsou výborným pramenným materiálem vypovídajícím nejen o samotném autorovi a historiografii, ale především rovněž o dané době a společnosti. Jsou jakýmsi pojítkem mezi minulostí a „současností“ a ona minulost je v nich přizpůsobována aktuálním potřebám. Ani dnešní učebnice z těchto tendencí oprostit nelze, neboť odpovídají současnému nazírání na dějiny, které deklaruje stávající společenské požadavky. A tak se musíme smířit s tím, že další generace historiků budou podobně jako dnes my zkoumat také nynější učebnice a hledat v nich odpovědi na tytéž otázky. Historie se opakuje, a tak nezbyvá než konstatovat, že učebnice vždycky byly, jsou a zůstanou poplatné své době, protože vzhledem k jejich vlivu na historické povědomí většiny obyvatel si prostě nemůžou dovolit jít mimo tento rámec.

Prameny a literatura

Prameny

Bidlo, J. – Šusta J. – Hýbl, F.: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Díl druhý. Dějiny středního a nového věku do roku 1648.* 2. vyd. Praha 1921.

Caha, A.: *Malé dějiny československé. S přehledem občanské nauky. Žactvu škol obecných a občanských.* Brno 1920.

Čapek, V. – Michovský, V. – Skladaný, M.: *Dějepis I. Pro 1. ročník středních odborných škol.* 2. vyd. Praha 1985.

Hrnčíř, F.: *Dějepis národa českého.* 2. vyd. Nymburk 1906.

Husa, V. (red.): *Dějiny ČSR.* 3. vyd. Praha 1954.

Joza, J. – Pösl, F. – Varcl, L.: *Dějepis pro kurzy doplnění základního vzdělání.* 5. vyd. Praha 1967.

Gindely, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für Ober-Gymnasien II. Mittelalter.* Prag 1870.

Gindely, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für Ober-Gymnasien III. Neuzeit.* Prag 1871.

Gindely, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für die oberen Klassen der Mittelschulen II.* Prag 1885.

Gindely, A.: *Lehrbuch der allgemeinen Geschichte für die oberen Klassen der Mittelschulen III. Neuzeit.* Wien 1887.

Gindely, A. – Jireček, K. J.: *Dějepis všeobecný pro vyšší třídy škol středních. Díl 2. Středověk.* Praha 1878 a *Díl 3. Nový věk.* Praha 1879.

Lepař, J.: *Všeobecný dějepis k potřebě žáků na vyšších gymnasiích československých. Díl II. Středověk.* Praha 1876.

Lepař, J.: *Všeobecný dějepis ku potřebě žáků na vyšších gymnasiích československých. Díl III. Nový věk.* Praha 1871.

Mennert, H.: *Abriss der Geschichte des österreichischen Kaiserstaates seiner Völker und Länder. Für Gymnasien und Realschulen.* Wien 1856.

Pekař, J.: *Dějiny československé.* Praha 1921.

Pešek, J.: *Z domova a ciziny. Díl 2. Obrazy z dějin starověkých a středověkých. Pro nižší třídy škol středních.* Praha 1923.

Pešek, J.: *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Díl 3. Obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátků 14. do konce 18. století pro třetí třídu středních škol.* Praha 1933.

Literatura

Augusta a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918.* Praha 1993.

Fingerová, M.: *První Československá republika pohledem historických syntéz z let 1945–1989.* Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra historie. Olomouc 2007.

Hanzal, J.: *Cesty české historiografie 1945–1989.* Praha 1999.

Holý, L.: *Malý český člověk a skvělý český národ.* Praha 2001.

Churáň, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století.* Praha 1994.

Janovský, J. a kol.: *Základy didaktiky dějepisu.* Praha 1984.

Jiroušek, B.: *Historik W. W. Tomek.* In: Řezník, M. (ed.): *W. W. Tomek, historie a politika (1818–1905).* Sborník příspěvků královéhradecké konference k 100. výročí úmrtí W. W. Tomka. Pardubice 2006, s. 15–29.

Jiroušek, B.: *Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurs a možnosti výzkumu jeho proměn.* In: Jiroušek, B. (ed.): *Proměny diskursu české marxistické historiografie (Kapitoly z historiografie 20. století).* Historia Culturae XV. Studia 10. České Budějovice 2008, s. 9–27.

Kovaříková, J.: *Učebnice dějepisu jako nástroj formování českého historického povědomí ve druhé polovině 19. století.* Acta Universitatis Carolina – Philosophica et Historica 5. Praha 1976, s. 71–94.

Kučera, J. P.: *8. 11. 1620 Bílá hora. O potracení starobylé slávy české.* Praha 2003.

Kutnar, F.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví I. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století.* Praha 1973.

Kutnar, F.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II. Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické.* Praha 1977.

Malý, R.: *Heslo do slovníku.* In: Kantůrková, E. (ed.): *Pekařovské studie.* Praha 1995, s. 11–22.

Němec, M.: *Domácí dějiny. Dějepis na německých středních školách v meziválečném Československu.* Dějiny a současnost 26, 2004, č. 6, s. 15–19.

- Nodl, M.: *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*. Brno 2007.
- Novotný, R.: *Jan Hus a husitství v učebnicích dějepisu*. Dějiny a současnost 24, 2002, č. 4, s. 13–17.
- Petráň, J.: *Na téma mýtu Bílé hory*. In: Hledíková, Z. (ed.): *Traditio & Cultus: Miscelanea historica bohemica Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensia ab eius collegis amicisque annum sexagesimum dedicata*. Praha 1993, s. 141–162.
- Petrusek, M.: *Velký sociologický slovník. Sv. 2*. Praha 1996.
- Polišenská, M.: *Antonín Gindely a evropská dimenze jeho díla*. Praha 2007.
- Rak, J.: *Bývali Čechové... české historické mýty a stereotypy*. Praha 1994.
- Rataj, J.: *Politické proměny symboliky svatováclavské tradice a tradice 28. října v moderních československých a českých dějinách*. In: *Spory o dějiny. Sborník kritických textů II*. Praha 1999, s. 84–94.
- Soukup, P.: *Čech, nebo Němec? Spor o národní příslušnost Karla IV*. Dějiny a současnost 27, 2005, č. 1, s. 38–39.
- Sušová, V.: *Školství jako nástroj státní propagandy. Výchova k patriotismu na příkladě rakouských učebnic druhé poloviny 19. století*. In: Bláhová, K. a Petrbock, V. (ed.): *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha 2004, s. 100–110.
- Vlnas, V.: *Byl pohřben národ drahý... Bílá hora očima starých dějepisců*. Dějiny a současnost 26, 2004, č. 5, s. 12–14.
- Werstadt, J.: *Odkazy dějin a dějepisců*. Praha 1948.

Summary

The aim of this thesis is to characterize the view of history according to how it is presented in various history textbooks in different periods – since the 19th century until the time, when marxist theories started to be applied in the text. The thing is, the textbooks do not present the results of the historical research, but are influenced by current opinions on history, given by the editors to be transmitted to the readers. Without any doubt, we can say the history textbooks are much more influential on the society than the professional historical texts. That is why the textbooks became a useful tool for influencing the opinions of the people. The state used the textbooks as a support of his own ideology. The final version of the text was therefore a kind of mixture of the historical research, state ideology and the opinions of the author. As the current affairs changed, also the view on many topics in the textbooks went through many changes. To catch these changes and characterize them is the aim of this work.

I am particularly interested in the chosen personalities and periods of the Czech history, which are usually seen as the key ones. These are st. Wenceslaus, Charles IV., Wenceslaus IV., followed by the problematics of mistr John Hus and the husit period. The row is closed by the battle of Bílá hora.

The inspiration and the most important material of this work is a large collection of the history textbooks in Komenský museum in Přerov. Because of the high number of the textbooks it was necessary to make a selection. The basic criteria used for the selection was diversity and distinctiveness of the presented opinions.

The structure of the first three chapters corresponds with the concerned periods. The first is focused on the period between 1850s and the fall of the Habsburg monarchy. It is followed by a chapter concernig the first Czechoslovak Republic (1918–1938) and the final part is dedicated to the communist era (1948–1989). While comparing the textbooks I use the „ideal type“ method, which was introduced into sociology by Max Weber and Ferdinand Tönnies.

The fourth chapter is crucial for the whole work, because it summarises the research. On its base I show the characteristic ways of interpretation of the concerned topics with the focus on the differences and in lesser extend the relations in the way of presenting them. Also the historical context is taken into concern, because it has a

great influence on the interpretation. The change of the view can be seen with all of the focused personalities and events of the Czech history.

Anotace

Ivana Bartečková

Katedra historie

Filozofická fakulta

Bakalářská diplomová práce

OBRAZ DĚJIN V UČEBNICÍCH DĚJEPISU Z 19. A 20. STOLETÍ

Počet znaků:

155 122

Počet příloh:

0

Počet titulů použité literatury

25

Klíčová slova:

19. století, 20. století, učebnice dějepisu, Karel IV., komunistická vláda, obraz dějin, první republika, Rakousko-Uhersko, svatý Václav, Václav IV., Jan Hus, husitství, Bílá hora, feudální krize, ideální typ, Československo, bitva u Lipan, česko-německé vztahy, marxistická historiografie, vykořisťování, třídní rozpory, dějepis, užší a širší vlastenectví, český národ, třídní boj, komunismus, kostnický koncil, učební osnovy, marxismus-leninismus, socialismus, československé dějiny, svatováclavská tradice

Charakteristika:

Práce zachycuje na základě srovnání vybraných učebnic proměnu obrazu dějin. Příslušné změny jsou demonstrovány na konkrétních příkladech klíčových historických postav a období českých dějin, přičemž se jedná o svatého Václava, Karla IV., Václava IV., Jana Husa spolu s husitstvím a Bílou horu. Použité učebnice pochází celkem ze tří časových etap. Jedná se o období od 50. let 19. století do konce Rakouska-Uherska, následuje první republika (1918–1938) a výběr uzavírá doba komunistické vlády (1948–1989).

Cílem studie je tedy charakterizovat způsob, jakým jsou líčeny příslušné historické události, poukázat na odlišnosti i spojitosti v jejich výkladu napříč sledovaná časová období. Značnou roli hraje i přiblížení dobového kontextu, který má velký podíl na způsobu interpretace.